

СЛУЖБЕНИ Гласник ОПШТИНЕ АРИЉЕ

www.arilje.org.rs

Ариље, 12. март 2012.

Година ММХII – број 1

САДРЖАЈ

1	УВОД.....	2
1.1	ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ.....	2
1.2	ЦИЉ ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ.....	2
1.3	ПРИКАЗ МЕТОДОЛОГИЈЕ.....	3
2	СТРАТЕШКИ ОКВИР ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ.....	3
2.1	ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	3
2.2	ЕУ ПОЛИТИКА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА КА ЗЕМЉАМА КАНДИДАТИМА.....	3
2.3	СТРАТЕШКИ ОКВИР РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	3
2.4	РУРАЛНА ПОДРУЧЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	4
2.5	НАЦИОНАЛНИ ПРОГРАМ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	5
3	АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА.....	6
3.1	ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ВЕЛИЧИНА.....	6
3.2	ДЕМОГРАФСКИ ТРЕНДОВИ.....	8
3.3	ПРИРОДНИ РЕСУРСИ.....	9
3.4	ЕКОНОМИЈА РУРАЛНИХ ОБЛАСТИ.....	10
3.5	ИНФРАСТРУКТУРА У РУРАЛНИМ ОБЛАСТИМА.....	14
3.6	СЛУЖБЕ ПОДРШКЕ.....	15
3.7	ЖИВОТНА СРЕДИНА.....	17
4	SWOT АНАЛИЗА.....	19
4.1	Увод.....	19
4.2	SWOT МАТРИЦА.....	20
4.3	АНАЛИЗА РАЗВОЈНИХ МОГУЋНОСТИ.....	20
5	СТРАТЕГИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	21
5.1	ВИЗИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	21
5.2	СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ.....	21
5.3	МАТРИЦА ЦИЉЕВА И МЕРА.....	21
6	ПАРТНЕРСТВА У СПРОВОЂЕЊУ ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА.....	24
7	ПРИСТУП РУРАЛНОМ РАЗВОЈУ У ЗАВИСНОСТИ ОД СТЕПЕНА РУРАЛНОСТИ.....	25
8	МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА.....	26
9	ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	27
10	ПРИЛОЗИ.....	28
10.1	Прилог 1. ОПИС МЕРА.....	28
10.2	Прилог 2: Индикатори за праћење и евалуацију Стратегије руралног развоја општине Ариље.....	46

На основу члана 32 Закона о локалној самоуправи («Службени гласник РС» број 129/07) и члана 39. Статута општине Ариље (Сл. Гласник општине Ариље, бр. 6/2008 и 6/2010), Скупштина општине Ариље, на седници одржаној 9.3.2012. донела је

СТРАТЕГИЈУ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ОПШТИНЕ АРИЉЕ 2012-2017

УВОД

Полазне основе

У економској теорији и пракси, појам руралног развоја јавља се последњих деценија. Настао је као погодан одговор на проблеме везане за регионалне неједнакости у степену развијености и послужио као прихватљив концепт за комплексније валоризовање развојних потенцијала руралних подручја.

У циљу правилног постављања политике руралног развоја, мора се направити неопходна дистанца између руралне и пољопривредне политике.

Пољопривредна политика бави се постизањем циљева за пољопривредни сектор. Домети ове политике су фарме и произвођачи. Циљеви су по правилу: одржавање и побољшавање прихода, ефикасност и конкурентност, а у време међународне несигурности, повећање производње, чак и ако није профитабилна.

Рурална политика бави се постизањем циљева за рурална подручја која обухвата широк спектар различитих социоекономских активности. Крајњи корисници политике руралног развоја су сви становници руралних подручја, а не само пољопривредни произвођачи, те је зато и стратешки циљ политике руралног развоја оријентисан ка унапређењу квалитета живота руралног становништва. Циљеви којима се то постиже, тичу се унапређења конкурентности свих делатности карактеристичних за руралну економију једне територије, обезбеђење алтернативних извора прихода, промоција локалних вредности и производа, културног и историјског наслеђа, као и заштита животне средине, биодиверзитета и карактеристичног пејзажа руралне средине.

Руралном економијом у Општини Ариље, доминира пољопривредна активност, а колико успешан пољопривредни сектор доприноси развоју руралних области кроз локалне приходе и расходе и стварање запослености, тако и успешна рурална економија обезбеђује запошљавање за вишак радне снаге у пољопривреди. Успешна рурална економија са широким могућностима за запошљавање, може имати већи утицај на пољопривреду него што пољопривредни сектор има на руралну економију.

Општина Ариље је у оквиру Програма прекограничне сарадње Србија – Босна и Херцеговина укључена у спровођење пројекта „Унапређење капацитета за ЛЕАДЕР врсте операција у пограничном подручју“. Носилац пројекта је Асоцијација за развој ибарске долине из Краљева, док су, поред општине Ариље, партнери на пројекту и општине Рогатица и Источни Стари Град из Републике Српске.

У оквиру пројекта спроведена је обука за представнике општине, пословног сектора и цивилног друштва о руралној политици ЕУ, као и о ЛЕАДЕР приступу. Такође, једна од пројектних активности је била и израда стратегија руралног развоја општине Ариље, Рогатица и Источни Стари Град.

Циљ израде Стратегије

Стратегија руралног развоја обезбеђује:

- Утврђивање руралног простора општине Ариље, као и његову поделу према степену руралности у складу са националним развојним приоритетима и међународним методологијама,
- Анализу снага, слабости, шанси и претњи за развој руралних подручја општине Ариље,
- Развој руралних подручја у смислу постизања целог комплекса жељених социјалних, економских, еколошких, културолошких и других ефеката, правилним коришћењем доступних ресурса и
- Дефинисање циљева, приоритета и мера за развој руралних подручја.

Општи циљ који се жели постићи израдом Стратегије руралног развоја је да се на бази анализе социоекономских прилика дефинишу кључни проблеми и ограничења у развоју руралних подручја општине Ариље и предложи мере за њихово решавање.

Приказ методологије

За потребе овог документа као почетни корак, спроведена је анализа европског и националног законодавног и стратешког оквира у сектору руралног развоја и резултати ове анализе су приказани у првом и другом поглављу.

Следећи корак је био анализа сектора. Резултати анализе сектора руралног развоја у општини Ариље приказани су у трећем поглављу. Анализа сектора садржи мерљиве, јасне и објективно идентификоване податке и чињенице о општини Ариље. Она нам пружа могућност да сагледамо јасну слику Општине у погледу потенцијала и могућности руралног развоја. У општини Ариље су организовани састанци са руководством општине и представницима општинске управе и скупштинских тела. На састанцима, је представљена методологија, изнете су основне смернице о сектору на нивоу општине и дефинисана је листа заинтересованих страна које ће бити укључене у ову анализу. Са свим заинтересованим странама су одржани састанци на којима се разговарало о постојећем стању у сектору руралног развоја и могућностима развоја. Поред резултата састанака са заинтересованим странама, подаци коришћени у Анализи су преузети из различитих извора: Завод за статистику, Национална служба запошљавања, Агенција за привредне регистре, Општинска управа Ариље, као и из постојећих база података различитих локалних и регионалних институција као и сличних истраживања рађених у друге сврхе. Такође су коришћени и подаци из општинских стратешких докумената. Аспекти који су анализирани су: положај и насеља; демографски трендови; економија у руралним областима; инфраструктура у руралним областима; службе подршке за рурално становништво и животна средина.

У четвртном поглављу су приказани резултати анализе постојећег стања, кроз коришћење SWOT методологије. SWOT матрица је урађена за све аспекте анализе постојећег стања.

У петом поглављу је дефинисана визија и циљеви руралног развоја за општину Ариље, по областима које су у складу са ЕУ политиком руралног развоја, као и мере које је потребно реализовати како би се испунили постављени циљеви. Предлог циљева и мера је додатно разрађен на састанцима са представницима заинтересованих страна.

У шестом поглављу је дат приказ потреба и могућности за стварање партнерстава за спровођење Стратегије.

У седмом поглављу су анализирани услови за спровођење Стратегије у зависности од различитог степена руралности и развијености појединих делова територије општине Ариље.

Осмо поглавље даје приказ метода за спровођење мониторинга и евалуације Стратегије руралног развоја општине Ариље.

СТРАТЕШКИ ОКВИР ЗА РУРАЛНИ РАЗВОЈ

Европска политика руралног развоја

Пољопривредна политика Европе се одређује на нивоу ЕУ, а за њену имплементацију су задужене Владе земаља чланица. Са више од 56% становништва које живи у руралним областима (91% територије), рурални развој представља област политике која је од виталног значаја за ЕУ. Јачање ЕУ политике руралног развоја је, због тога, важан приоритет ЕУ. Политика обезбеђује највише стандарде у заштити животне средине у пољопривреди и шумарству као и другим, сличним, активностима.

Садашња политика ЕУ је заснована на следећим принципима: мултифункционалност пољопривреде, мултисекторски и интегрални приступ руралној економији, диверсификација делатности, креирање нових извора прихода у руралним областима, проширење могућности запошљавања, заштита руралног богатства, децентрализација, партнерство на локланом и регионалном нивоу, транспарентност у креирању и руковођењу развојним програмима.

ЕЦ је формирала Фонд за рурални развој за период 2007-2013. године чији је буџет 88.75 милијарди евра. Овај буџет треба да омогући испуњење предвиђених циљева политике руралног развоја, дозволи иновације и разноликост ван традиционалног агробизниса у руралним подручјима, одговори на очекивања друштва за формирањем конкурентне и еколошки одрживе пољопривреде, шумарства и прехранбеног сектора у руралним областима ЕУ.

У пољопривредном сектору, као и у руралним областима, ЕУ тежи ка балансираном економском расту, технолошким побољшањима и креирању нових послова методама које су еколошки одрживе.

Основна правила управљања политиком руралног развоја у периоду од 2007-2013. године су дата у регулативи Европске Комисије бр. 1689/2005. У оквиру ове регулативе, политика руралног развоја у периоду 2007–2013 се фокусира на:

Подизање конкурентности у сектору пољопривреде и шумарства: Пољопривреда је водећа привредна грана у руралним подручјима. У наредном периоду ће се подстицати ефикасност и конкурентност пољопривредне производње. Разноврсност пољопривредног потенцијала унутар ЕУ руралних подручја ће се подстицати. Посебна пажња ће се посветити новим чланицама ЕУ чија ће рурална подручја пролазити кроз структурне промене. Овај принцип подразумева тзв. транзиционе мере за нове земље чланице, подршку полунаталним газдинствима која су у процесу реформе и подршку успостављању произвођачких удружења. Унутар овог принципа се захтева успостављање одговарајућег баланса између одрживости газдинства, заштите животне средине и социјално-друштвене димензије руралног развоја.

Унапређење животне средине и села: Основни циљ овог принципа је да заштити животну средину и обезбеди одрживо коришћење земљишта. Посебна пажња се обраћа на подручја са природним и физичким недостатцима. Политика одрживог развоја подстиће најважније учеснике (пољопривреднике, шумаре и остале) на очување руралних предела, крајолика и природног окружења у циљу спречавања напуштања пољопривредног и шумског земљишта. ЕУ кроз овај принцип суфинансира приоритете као што су борба против климатских промена, побољшање биодиверзитета и квалитета вода, смањење ризика од последица природних непогода и сл.

Подизање квалитета живота у руралним областима и подстицање разноликости у руралним економијама: Основни циљ овог принципа је да помогне одрживи развој и побољша друштвено-економску структуру у удаљеним руралним и приградским подручјима. Средства су намењена побољшању приступа основним услугама, развоју инфраструктуре, побољшању стања животне средине, промовисању одрживог развоја у овим срединама, стварању прилика за запошљавање (нарочито за младе и жене) ван пољопривреде као и лакшем приступу информацијама и информацио-технолошким решењима.

При овоме ће се подстицати ЛЕАДЕР¹ приступ. ЛЕАДЕР је у почетку замишљен као пилот пројекат са циљем да подржи привредни, друштвени и социјални развој као и интегрисање руралних подручја. Програм је настајао да наведене циљеве оствари путем израде локалних стратегија развоја. Ови планови и активности су резултат рада локалне заједнице, и у складу су са националним стратегијама и ЕУ правцима развоја. ЛЕАДЕР приступ руралном развоју се задржао у политици руралног развоја за период 2007-2013. година.

ЕУ политика руралног развоја ка земљама кандидатима

Европска Комисија је од 2007. године заменила раније предприсупне фондове (PHARE, ISPA I SAPARD) Инструментом предприсупне помоћи (ИПА). ИПА регулатива дефинише обим и врсту помоћи коју ће земља кандидат добити као и помоћ земљама потенцијалним кандидатима за период 2007-2013 године.

Делокруг помоћи за земље кандидате укључује следеће компоненте:

- Помоћ у транзицији и јачању институција;
- Прекогранична сарадња;
- Регионални развој;
- Развој људских ресурса;
- Рурални развој.**

Земље потенцијални кандидати могу користити прве две компоненте, али чим добију статус земље кандидата, могу користити свих пет области помоћи.

Циљеви подршке руралном развоју у ИПА програму се нису изменили у односу на претходне програме. Обухватају помоћ у имплементацији *acquis communautaire* и помоћ одрживом реструктурирању пољопривредног сектора и руралних подручја.

У складу са ИПА, компонента руралног развоја (ИПАРД) има за циљ да допринесе постизању следећих циљева:

Унапређење ефикасности тржишта и примена стандарда ЕУ: инвестирање у пољопривредна газдинства како би се газдинства реструктурирала и довела на стандард ЕУ; подршка пољопривредним удружењима у оснивању; инвестирање у прераду и маркетинг пољопривредних производа како би се прерада и маркетинг производа довели на стандард ЕУ.

Припремне активности за имплементацију агроеколошких мера и стратегија руралног развоја на локалном нивоу: активности које ће унапредити животну средину и села; припрема и имплементација стратегија руралног развоја на локалном нивоу;

Развој руралне економије: унапређење и развој руралне инфраструктуре; увођење разноликости и развој економских активности у руралним подручјима; унапређење тренинга.

Стратешки оквир Републике Србије

Политика руралног развоја Републике Србије је у надлежности Министарства пољопривреде, трговине шумарства и водопривреде.

Закон о пољопривреди и руралном развоју (Службени гласник РС-е број 41/09) усвојен је у мају 2009. године. Поред наведеног Закона, донет је још читав сет Закона који се баје појединачним питањима везаним за проблематику руралног развоја: Закон о пољопривредном земљишту; Закон о задругама; Закон о добробити животиња; Закон о вину; Закон о ракији и другим алкохолним пићима; Закон о сточарству; Закон о безбедности хране; Закон о јавним складиштима.

• ¹ Fran: Liason Entre Actions pour le Development d'Economie Rurale

У овом тренутку се једино МПТШВ, односно Сектор за рурални развој у оквиру МПТШВ, бави руралним развојем. Стратешки оквир за активности МПТШВ су Стратегија руралног развоја 2009-2013, као и Национални програм руралног развоја 2011-2013.

Рурална подручја у Републици Србији

У Србији се под појмом „рурално подручје“ дефинише област чија је основна карактеристика превасходно коришћење земљишта за пољопривредну производњу и шумарство. Према овој дефиницији, око 70% територије Србије се може подвести под рурална подручја. У овим подручјима живи око 43% од укупног становништва. По дефиницији *Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД)* (густина насељености испод 150 становника по км²), руралне области покривају 85% укупне територије Србије и на овим територијама живи више од половине укупног становништва (55%) Србије. У руралним областима је концентрисана већина природних ресурса са богатим екосистемима и биодиверзитетом, значајни људски ресурси, привредне активности и културно наслеђе.

Према ОЕЦД типологији рурални региони се деле у три групе:

- региони у којима преко 50% популације живи у руралним заједницама – рурални региони;
- региони у којима 15 до 50% популације живи у руралним заједницама – значајно рурални региони или прелазни региони;
- региони у којима мање од 15% популације живи у руралним заједницама – претежно урбани региони.

Руралне области у Србији се значајно разликују по социјалним, економским и демографским карактеристикама. Основни проблеми и трендови са којим се суочавају скоро све руралне области су миграције, слаба диверзификација економских активности, екстензивна пољопривреда је доминантна економска активност, висока стопа незапослености, недостатак могућности за запошљавање, слаба и неразвијена инфраструктура, низак БДП по глави становника у поређењу са урбаним областима и незагађена животна средина која се суочава са потенцијалним претњама.

У Србији су у 2009. години регистрована 363.642 пољопривредна газдинства. Већина приватних газдинстава поседује мале фарме које се састоје од неколико парцела. У структури створене вредности пољопривредне производње 59% потиче из биљне, а 41% из сточарске производње. Продуктивност је испод просека ЕУ и природних предиспозиција услед недостатка финансијских средстава и малог коришћења инпута на фармама.

Како би се идентификовале сличности и разлике између руралних области у Србији, као и њихове предности и слабости, у оквиру пројекта, “Подршка програмирању руралног развоја и успостављање система плаћања” финансираног од стране ЕУ, а путем кластер анализе развијена је једна типологија руралних области.

Четири различита типа руралних области које се могу користити за идентификацију специфичних предности и слабости ових области као и за израду одговарајућих стратегија и ефектних политика и мера за њихов развој, су следећи:

Тип 1: Високо продуктивна пољопривредна и интегрисана економија.

Ова група руралних општина обухвата општине у Војводини и северне делове централне Србије. Ова област је у периоду између 1991. и 2002. године доживела позитивне демографске промене. БДП по становнику као и структура запослености по секторима су повољнији у односу на друге делове Србије. У овим областима присутна је високо продуктивна пољопривреда са бољом структуром газдинстава (већа газдинства са вишом продуктивношћу земљишта) и вертикалном интеграцијом са пољопривредно-прехрамбеним сектором. На нивоу Републике Србије, услуге и индустријски сектор су боље развијени.

Тип 2: Мале урбане економије са интензивном пољопривредом

Овај регион обухвата општине у руралним областима које се налазе дуж долина река и главних магистралних путева у Централној Србији (који крећу од Београда ка границама са Црном Гором, Босном и Херцеговином и БР Македоњом). Многе од руралних општина у овом кластеру су лоциране око главних урбаних центара, имају економије које су више диверсификоване и веће могућности запошљавања због дневних миграција. БДП по становнику је приближно на нивоу националног просека. Демографске промене нису значајније изражене и у већој мери не превазилазе национални просек. У њима је пољопривредна производња интензивна (поврће, виногради и воћњаци) и оријентисана ка тржишту, док је њихова рурална економија диверсификована, са различитим услугама и присутношћу малих и средњих предузећа. Продуктивност пољопривредног земљишта је на сличном нивоу као у руралним областима Војводине. Међутим, еколошки притисци су снажнији у овим областима услед постојања старих грана индустрије.

Тип 3: Економије оријентисане ка природним ресурсима, углавном планинске области

Овај регион обухвата општине у планинским руралним областима југоисточног дела Србије. Карактеришу га ниска густина насељености и негативне демографске промене. БДП по становнику је значајно нижи од националног просека и износи 51% од националног просека). Оваква економска структура је у вези са ниском продуктивношћу пољопривредне производње, малим бројем индустријских делатности, вишим нивоом присуства услуга и туристичког потенцијала. Ово је, у суштини, рурална област оријентисана ка природним ресурсима и туристичком потенцијалу са могућношћу коришћења погодности руралних области (природни ресурси, сеоска средина, културно наслеђе).

Тип 4: Велики туристички капацитети и лоше пољопривредне структуре

Кластер општина у руралној области лоцираних у западном делу Србије са великим туристичким капацитетима (индекс хотелских лежајева/1000 особа у овом кластеру општина је три пута већи од националног просека). Међутим, пољопривредне структуре су најслабије у поређењу са свим горе описаним типовима руралних области. Процент пољопривредног земљишта и продуктивности рада је дупло мањи од националног нивоа. Такође, овај тип руралних области има један од најнижих вредности БДП по становнику руралних области и износи 54% од националног просека БДП по становнику.

Национални програм руралног развоја Републике Србије

Националним програмом руралног развоја обезбеђује се остваривање циљева, којима се:

доприноси одрживом унапређењу пољопривредног и прехрамбеног сектора путем циљаних инвестиција ради унапређења и повећања њихове конкурентности;

подстиче унапређење стандарда безбедности хране, ветеринарских и фитосанитарних стандарда, стандарда заштите животне средине и других стандарда у складу са правним тековинама ЕУ (*EU Acquis Communautaire*);

подстиче одрживи развој руралне економије и руралних области уопште подстицањем диверсификације.

Рурални развој у ЕУ дефинисан је у три приоритетне осе (групе мера и подмера), које се НППР уводе и у Републици Србији, и то:

Оса 1 - Унапређење тржишне ефикасности пољопривредних газдинстава и примена високих националних стандарда квалитета,

Оса 2 - Припремне активности за спровођење агроколошких мера,

Оса 3 - Развој и диверсификације руралне економије

АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

Географски положај и величина

Општина Ариље се налази у југозападном делу Србије и административно улази у саставу Златиборског округа. Смештена је између сливова река Моравице, Великог и Малог Рзава, на укупној површини од 349 км².

Ово је брдско-планинско подручје, са надморским висинама од 330 до 1382 метра. Ариље, као административни центар општине, смештено је на надморској висини од 342 м, на самом ушћу Рзава у Моравицу. Општина Ариље има добре везе са већим привредним, културним и административним центрима у Србији, нарочито са Ужицем, Чачком и Београдом.

У радијусу од 100 км, најзначајнија тржишта су Ужице, Чачак, Краљево, Ваљево. Уколико посматрамо радијус од 250 км, тржиште се увећава због тога што у овај радијус улазе Београд, Сарајево, Подгорица, Крагујевац ...

Захваљујући мрежи магистралних и регионалних путева (М21, М21-1, Р228) општина Ариље је активно повезана са суседним местима Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине. Удаљеност општине од значајних центара и коридора у окружењу: европски градови: Париз (2000), Москва (2400), Атина (1100), Сарајево (230 км), Подгорица (250 км), градови Србије: Београд (200 км), Ниш (300 км), Крагујевац (110 км), Краљево 85, Чачак 50; аеродроми: Београд (200 км), Подгорица (250 км), Сарајево (230 км); путеви: магистрални пут М 21/1 пролази кроз Општину, М 21 који води ка Црној Гори и Босни и Херцеговини удаљен је 14 км од Ариља; железница: главна железница Београд – Бар пролази кроз Пожегу, на удаљености од 14 км од Ариља.

Са површином од 349.23 км², општина Ариље спада у мање општине у Републици Србији, у односу на просек Округа који износи 614 км². Такође, ако посматрамо број становника Ариље је поново у групи мањих општина (просек Округа износи 31.300 становника по општини).

Насеља

У општини Ариље развила се мрежа од 22 насеља у којима је 2002. године живело 19784 становника или просечно 899 становника по насељу.

Табела 1. Подаци о насељима (тип насеља, број становника и површина) 2002.

Р. бр.	Насељено место	Тип насеља	Број становника			Површина (км ²)	Густина насељености	Рурално (2011)
			1991	2002	2011			
1	Ариље	градско	6074	6744	6762	6.60	1024,55	НЕ
2	Бјелуша	остало	656	565	439	35.55	12,35	да
3	Богојевићи	остало	675	629	627	7.66	81,85	да
4	Бреково	остало	829	671	493	29.14	16,92	да
5	Поглед	остало	588	627	661	10,70	171,12	НЕ
6	Вигоште	остало	970	1034	1170			
7	Вирово	остало	615	586	552	10.16	54,33	да
8	Висока	остало	622	474	354	34.33	10,31	да
9	Вране	остало	748	775	743	7.71	96,37	да
10	Грдовићи	остало	445	471	525	3.30	159,09	НЕ
11	Гривска	остало	454	357	283	16.71	16,94	да
12	Добраче	остало	1020	821	635	34.01	18,67	да
13	Драгојевац	остало	356	312	266	6.54	40,67	да
14	Крушчица	остало	608	474	358	25.15	14,23	да
15	Латвица	остало	364	323	298	9.70	30,72	да
16	Миросалци	остало	896	847	774	20.16	38,39	да
17	Радобуђа	остало	474	387	306	15.38	19,90	да
18	Радошево	остало	503	370	282	16.84	16,75	да
19	Северово	остало	403	294	226	16.08	14,05	да
20	Ступчевићи	остало	957	952	968	13.19	73,39	да
21	Трешњевица	остало	1037	920	831	25.33	32,81	да
22	Церова	остало	1087	1115	1172	7.57	154,82	НЕ

Насељена места се не поклапају у потпуности са катастарским општинама, тако да у састав насеља Висока улазе катастарске општине Висока и Ђедовац, док се у оквиру катастарске општине Вигоште-Поглед налазе насеља Вигоште и Поглед.

Процес опадања броја становника одвија се у већини насеља. Општински центар бележи пораст. Становништво стагнира у насељима у најближој околини Ариља (Вигоште, Вране, Грдовићи, Церова, Поглед), док сва остала насеља бележе опадајући тренд (Северово, Радобуђа, Гривска, Радошево, Висока, Вирово, Бјелуша, Бреково, Добраче, Богојевићи, Латвица, Миросалци, Ступчевићи, Трешњевица, Драгојевац, Висока).

Зонирање подручја општине Ариље

Са аспекта просторног распореда и економских активности становништва, на територији општине Ариље се јасно издвајају три макроне:

1. **Брдско-планинска зона** са селима разбијеног типа у западном делу Општине (Радобуђа, Гривска, Северово, Крушчица, Радошево, Висока, Бјелуша, Бреково и Добраче). Ова зона представља претежно пољопривредно подручје у коме доминира воћарство (малина), производња кромпира и сточарство (говедарство). Ово подручје карактерише депопулација и старење становништва.

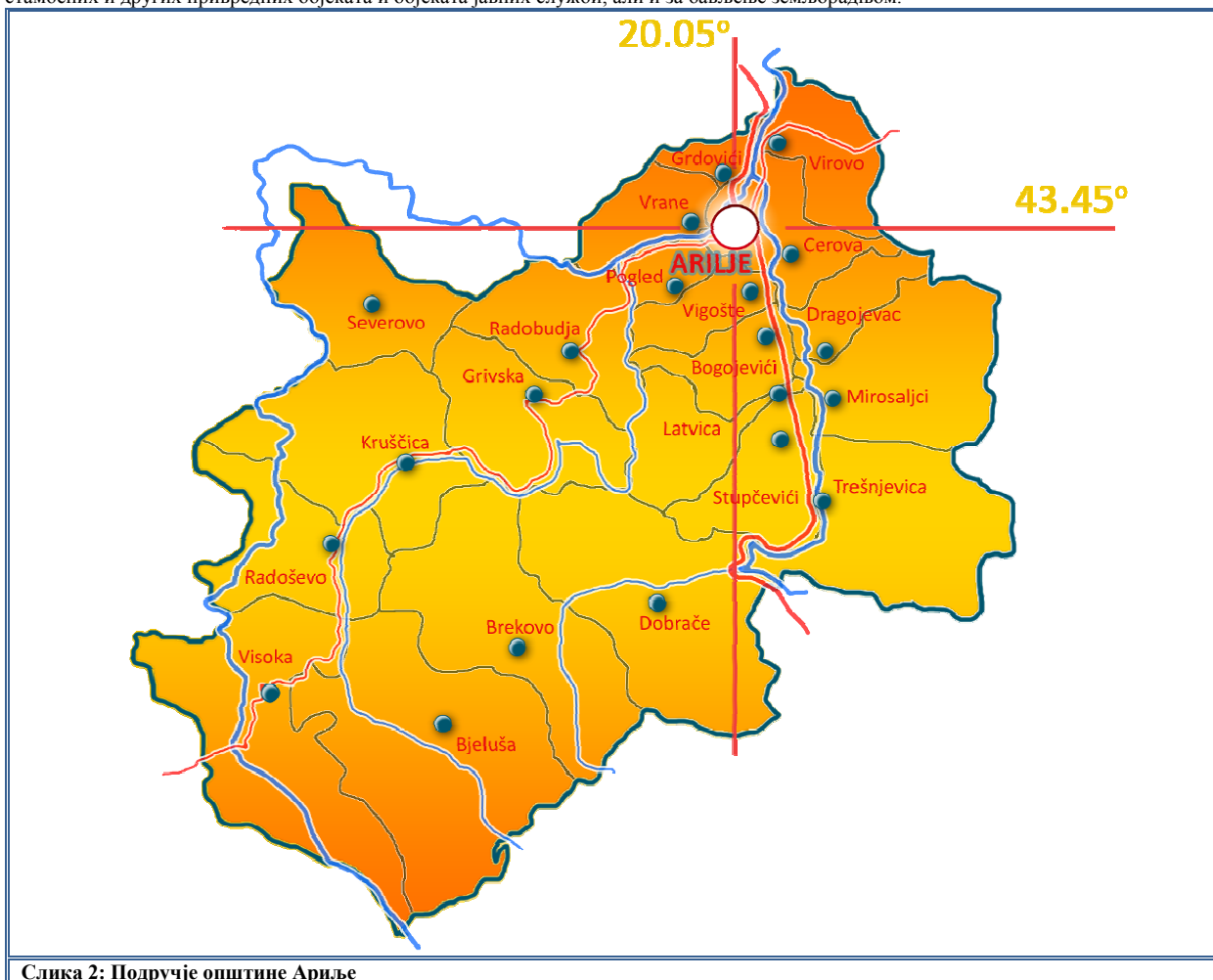

Слика 1: Положај Ариља у Републици Србији

2. **Зона у долини реке Моравице** са селима која су линеарно распоређена уз магистрални пут и долину реке Моравице у југоисточном делу општине (Драгојевац, Миросалци, Трешњевица, Ступчевићи, Латвица и Богојевићи). У овој зони се налазе економски снажнија сеоска насеља са већ зачетим функцијама центара и тенденцијом згушњавања. Доминира воћарство (малина, јабука) и значајан број мањих погона за прераду воћа, прераду дрвета, као и из текстилног сектора.
3. **Зона у околини општинског центра** са приградским сеоским насељима (Поглед, Вигоште, Церова, Вране, Грдовићи и Вирово), у којима је претежно развијен секундарни и терцијарни сектор делатности, и Ариљем као доминантним центром развоја.

Мрежа насеља

Геоморфолошке карактеристике терена, историјски и економски услови утицали су на тип сеоских насеља и густину мреже насеља. Најгушћа мрежа насеља се налази у најнижим пределима и у долини реке Моравице. Овакви услови су најповољнији за изградњу стамбених и других привредних објеката и објеката јавних служби, али и за бављење земљорадњом.

Слика 2: Подручје општине Ариље

На основу учешћа сектора делатности дефинисана је и функцијска типизација насеља. Насеља су сврстана у: аграрна, мешовита, неаграрна и изразито неаграрна насеља.²

Поред општинског центра, који је неаграрног типа, највећи број других неаграрних насеља налази се у Зони магистралног пута и реке Моравице и представља приградска села.

Према основним функцијама села су категорисана на примарна и центре заједнице села. Примарна сеоска насеља су најбројнија категорија у Општини. Она углавном имају стамбено-економски карактер без икаквих спољних функција према суседним селима. Основна карактеристика им је мали број становника и претежно пољопривредно становништво. Нека од сеоских насеља, са већим бројем непољопривредног становништва које ради у граду, представљају приградска сеоска насеља и у систему су функционално повезана са градом. У овом подручју карактеристични примери су Церова, Вигоште, Поглед, Вране, Грдовићи.

Табела 2: Тип насеља према структури делатности 2002. године

Насеља 2002. године					
Изразито неаграрно	Неаграрно	Мешовито	Аграрно		
3	3	4	12		
Ариље Грдовићи Поглед	Вигоште Вране Церова	Богојевићи Вирово Радобуђа Ступчевићи	Миросалци Трешњевица Латвица Драгојевац	Гривска Радосево Висока Северово	Крушчица Бјелуша Бреково Добраче

Центри заједнице села окупљају више примарних сеоских насеља у једну просторну целину. То су насеља највише категорије у регионално-територијалној организацији села. На подручју Општине за сада нема поменутих насеља.

² Аграрна насеља имају више од 50% активног становништва у примарном сектору делатности; мешовита насеља су са 25-50%; насеља неаграрног типа имају између 10 и 25%; а изразито неаграрна насеља - мање од 10% активног становништва у примарном сектору делатности.

Функцијска структура у насељима послужила је као основ и за утврђивање хијерархије насеља и центара. Уз изразиту доминацију општинског средишта, високе вредности централитета имају приградска насеља, затим насеља Ступчевићи-Трешњевица, Крушчица и Бреково.

Табела 3: Основни подаци о заједницама насеља општине Ариље.

Заједнице насеља	Број становника			Број насеља ГПЦ	Површина ГПЦ (км ²)	Саобраћ. удаљеност ЦЗН – ОЦ (км)
	2002	2011	2021			
Ариље	11775	12493	12880	8	69,45	-
Ступчевићи-Трешњевица	3983	3785	3855	6	82,68	7
Бреково	2057	1674	1615	3	98,70	22
Крушчица	1969	1445	1385	5	109,11	22

ЦЗН-центар заједнице насеља; ГПЦ-гравитационо подручје центра; ОЦ-општински центар;

Демографски трендови

Број становника и стопа раста

Према Попису становништва из 2011. године, општина Ариље броји 18.725 становника, од чега 6.762 или преко једне трећине живи у општинском центру. **Број становника** је од Другог светског рата па до данас у благом опадању, са различитом динамиком. У посматраном периоду једино се у општинском центру и приградским насељима број становника повећава, док сеоска насеља у целини бележе константан пад броја становника.

Табела 4. Упоредни преглед броја становника, подаци из пописа.

	1971	1981	1991	2002	2011
Број становника у општини	19581	20111	20335	19784	18725
Стопа раста броја становника у Општини	/	102,7	101,1	97,3	94,5
Стопе раста броја становника у Округу	/	103,5	100,1	98,2	90,9

Просечна **густина насељености** за Општину је 2011. године износила 53,6 ст/км². Насеља са највећом концентрацијом становништва (преко 150 ст/км²) су: Ариље, Вигоште-Поглед, Грдовићи и Церова. Насеља са најмањом концентрацијом становништва (испод 25 ст/км²) су: Висока, Бјелуша, Северово, Крушчица, Гривска, Радобуђа, Радошево, Бреково, Добраче.

У погледу карактера насеља општина Ариље има 21 сеоско насеље и једно градско насеље (Ариље). Укупан број сеоског становништва износи 13040, а градског 6744.

Старосна структура становништва

На основу **старосне структуре** уочавамо да популација општине спада у категорију регресивног, односно старог становништва. У периоду 1981-2002. г. индекс старења је увећан са 0,46 на 0,93, док је критична вредност за овај показатељ 0,40. У истом периоду, индекс старости градског становништва је увећан са 0,17 на 0,43, док је индекс старости сеоског становништва увећан са 0,58 на 1,25. Наведени подаци указују да општина у целини, као и сеоско становништво улазе у процес дубоког старења, док је градско становништво тек ушло у процес демографског старења.

Табела 5. Структура становништва по основним контингентима, 2002.

	Општина, 2002		Општина, 2006 (процена)	
	Број становника	Удео у укупном становништву (%)	Број становника	Удео у укупном становништву (%)
Предшколски узраст 0-6	1402	7,0	1388	7,1
Школски узраст 7-14	1920	9,7	1714	8,8
Радни контингент 15-64	13196	66,7	12974	66,7
Становништво од 65 година и више	3216	16,2	3367	17,3
Укупно	19784	100	19443	100

Становништво према активности

У укупном броју становника Општине, 51,9% чини активно становништво (10265), 16,0% лица са личним приходом (3185), 31,9% издржавано становништво (6323).

Табела 6. Структура становништва према активности и полу, 2002.

	Општина	Удео у укупном становништву Општине (%)	Удео у активном становништву општине (%)
Укупно становништво	19784	100	/
Активно становништво	10265	51,9	100
Активно становништво које обавља занимање	укупно	8357	81,41
	мушко	4740	46,17
	женско	3617	35,23
Лица са личним приходом	укупно	3185	31,02
	мушко	1431	13,94
	женско	1754	17,08
Издравано становништво	укупно	6323	61,59
	мушко	2636	25,67
	женско	3687	35,92
Лица у иностранству до 1 године	укупно	11	0,01
	на раду	9	0,088
	чланови породице	2	0,019

У оквиру активног становништва искоришћеност радног контингента износи 81,4%. Најнеповољнија ситуација је у брдско-планинском делу општине где искоришћеност радног контингента износи 94,9%, тако да је управо одмакlost процеса старења и исцрпљеност радног контингента код пољопривредног становништва основни лимитирајући фактор будућег демографског и укупног развоја насеља у овом делу Општине.

У погледу структуре активног становништва које обавља занимање, у општини Ариље је најзаступљеније ангажовање у области пољопривреде (45,5%) и прерађивачке индустрије (27,8%), а затим трговина и оправка моторних возила(6,67%), здравствени и

социјални рад (3,32%), грађевинарство (3,27%), државна управа одабрана и социјално осигурање (2,45%), образовање (2,91%), хотели и ресторани (1,74%) и остале делатности око (6%).

Пољопривредно становништво према активности

Подручје општине Ариље се одликује и по дугорочном смањењу пољопривредног и посебно активног пољопривредног становништва, што је иначе законита појава привредног развоја С обзиром на старосну структуру пољопривредног становништва, као и на још изражену тенденцију миграција млађег становништва на релацији село-град, тренд смањења пољопривредног становништва, наставиће се по већој стопи у односу на анализирани период, посебно у планинском делу општине.

Табела 7. Структура пољопривредног становништва према активности и полу, 2002.

		Општина	Удео у пољопривредном становништву општине (%)
Пољопривредно становништво		5317	100
Активно пољопривредно становништво	укупно	3535	17,86
	мушко	2093	10,58
	женско	1442	7,29
Издржавано пољопривредно становништво	укупно	1782	9
	мушко	784	3,96
	женско	998	5,04

Међутим, може се закључити да и поред негативних демографских тенденција у руралним деловима општине Ариље, број активног пољопривредног становништва (садашње стање и процена за двадесетогодишњи период) представља значајан фактор развоја пољопривреде.

Природни ресурси

Земљиште

Укупне земљишне површине на подручју општине Ариље износе 34.923 ха. Према начину коришћења целокупан земљишни фонд се разврстава у продуктивна земљишта (пољопривредно земљиште и шуме) и непродуктивна земљишта (грађевинско земљиште, камењари, земљишта под водом, путеви и други инфраструктурни објекти, депоније и на други начин оштећена земљишта, ограде и др.) Продуктивна земљишта у општини Ариље заузимају 33.438 ха или 96,8% од укупне површине општине, а непродуктивна земљишта заузимају 1.485 ха или 3,2% од укупне површине општине.

Што се тиче продуктивних земљишта, у оквиру њих пољопривредно земљиште заузима 20.128 ха или 60,2%, а шумско земљиште заузима 13.310 ха или 39,8%.

Интензивни начин коришћења пољопривредног земљишта (оранице и баште + воћњаци) у укупним површинама учествују са 50,7% , а екстензивни (ливаде + пашњаци) 49,3%. Ово нас упуњује на закључак да је у погледу интензивности коришћења пољопривредних површина подручје општине Ариље на самој граници између интензивних и екстензивних

Табела 8. Структура укупне пољопривредне површине у општини према начину коришћења, 2006.

		Општина (ха)	Удео у укупној пољопривредној површини (%)
Површина – укупно		34900	-
Пољопривредна површина – укупно		20.116	100
Оранице и баште	Укупно	6.730	33,46
	Жито	1.107	5,5
	индустријско биље	\	
	повртно биље	2.116	10,51
	крмно биље	2.029	10,08
Воћњаци	3469	17,24	
Виногради	/	/	
Ливаде	4107	21,2	
Пашњаци	5007	24,9	
Рибњаци, трстици и баре	/	/	

Шумски ресурси

На подручју Општине, шуме су распрострањеније у источном, јужном, југо-западном, западном, северо-западном, али и у централном делу подручју територије општине (Добрачко–Латвички венац, Вучјак, Пшајна и сл.), односно шуме се више простиру по ободним деловима општине или на теренима преко 500 м надморске висине. Преовлађују лишћарске шуме (преко 90%) и то у највећој мери мешовите шуме тврдохвостних лишћара (храстови, буква, граб). Аутохтона врста четинара (смрча) заступљена је највише у МЗ Висока. На нижим надморским висинама, нарочито у долинама река, расту низијске шумске заједнице меких лишћара.

Шуме и шумско земљиште заузимају површину од 13.312 ха, док је обраста шумска површина преко 15.000 ха, при чему је око 77% шума у приватном власништву. Ова шумска површина продукује значајне количине огревног дрвета, па сагоревање дрвне масе представља и један од основних видова енергије који се, у недостатку Топлане, користи за загревање објеката на територији Општине.. Такође, постојеће шуме производе значајну сировину за развој дрвопрерађивачке индустрије на територији Општине, а погодују и очувању биодиверзитета и развоју ловства. Потенцијалне опасности за даљи развој шумарства на територији Општине представља прекомерна експлоатација, као и неповољна структура шума, у смислу мале заступљености високих шума (свега 26%).

Водни ресурси

На територији општине Ариље постоје развијена три маркантна водотока, који се од осталих разликују како по својој дужини тако и површини терена који дренирају. То су идући по величини Моравица, Велики Рзав и Мали Рзав. Велики и Мали Рзав се уливају један у други око 6 км узводно од Ариља према Радобуђи док се Велики Рзав потом улива у Моравицу у Ариљској долини око 3 км низводно од центра Ариља.

Главни правац пружања водотокова је север-северозапад – југ-југоисток. Попречно на овај правац јављају се раседне структуре које такође дефинишу праце пружања водотокова. Према томе уопште угледано најдужи део дренажног тока на територији општине Ариље прати ова два правца.

Од секундарних токова који посебно прате ове правце пружања су Пањица, Трешњевачка река, Гривска река, Новотовића река и Латвичка река. Биљевачка и Миросаљачка река делимично прате ове правце пружања. Велики Рзав и Моравица имају проток воде по 8 м³/с.

На територији општине Ариље налази се велики број мањих и већих извора. Тачан број извора није утврђен, али је регистровано око 40 извора. По бројности извора посебно је интересантно подручје Северова и Крушчице, чија је база изграђена од дијабаз-ројначке формације. Међутим зона контакта тријаских кречњака и палеозојских шкриљаца има посебан значај јер се у овом делу терена ослобађа вода која је пукотинским системима доспела до дубљих делова кречњачког масива. Значајни извори по количини воде из

зоне контакта су велика и мала бања у Клисурси, затим извори мање издашности дуж пута Ариље – Ивањица, у подножју планине Малич.

На неколико километара од ушћа Пањице у Моравицу налази се Водена пећина из које истиче читав поток. Још увек није испитано да ли се овде ради само о извору или и делу вишег тока који понире и овде се поново јавља. Вода из водене пећине је изузетно богата бикарбонатом који се врло брзо излаже одмах после изласка из пећине, тако да се могу приметити веће количине овог материјала у непосредној околини. Сам извор је доста јак.

У кањонима главних речних токова такође се јавља већи број извора што је и разумљиво јер на тим местима долази до пражњења издани. Овде треба рећи да се на територији општине Ариље вода из кречњачке издани највећим делом празни директно у речна корита. Познат је и извор Зијаче који спада у типична крашка врела. Од већих извора још је понато Малско врело у Латвици, врело на Клокочу – Поглед, затим Топалско врело у Вигошту који су каптирани и користе се за пиће. Највећи део извора који се налазе у вишим зонама терена су каптирани и користе се за домаћинства.

На територији општине Ариље нема значајних појава минералне воде. Дубоки разломи дуж којих се јавља и магматска активност довели су до тога да вода са површине допре у дубље делове земљине коре где се одвија њена појачана минерализација. Тако у селу Церова имамо појаву разбијене издани киселе воде.

Поред ове разбијене издани киселе воде постоје још две бање а то су у Крушчици и Високој. Одликују се лековитом водом и нешто вишом температуром посебно у Високој.

Енергетски ресурси и минерална богатства

Подручје општине Ариље постоје значајни енергетски ресурси у водотоцима река, али нису довољно искоришћени. На реци Рзав постоји само један водозахват и он се користи за водоснабдевање, а не за производњу електричне енергије. Простор општине Ариље није посебно интересант по металним лежиштима. Појаве одређених металних минерала јављају се као мање жице, од којих су најинтересантији минерали мангана. Регистроване су у Радобуђи и у Северову.

Од лежишта неметала постоји неколико врста лежишта. Филити су стене настале метаморфозом глинача и регистровани су на подручју Миросалца (горњи ток Миросалчке реке). Појава филита има и у Богојевићима, али са мањим распрострањењем. У досадашњој употреби филити су првобитно коришћени за покривање објеката у домаћинствима, а касније и као декоративни материјал за облагање зидова.

Појава кречњака везана је за средње тријаске и горње кредне сенонске седименте. Средњетријаске кречњачке творевине одликују се високим процентом карбонатне компоненте (преко 90%). У геомеханичком смислу овај стенски материјал одликује се dobrим карактеристикама, што га сврстава у веома квалитетан грађевински материјал.

Кварцни пескови су откривени на подручју Вирова. Јављају се у такозваним цеповима насталим променом режима у седиментацији. Ове количине су доста мале и сем индивидуалне употребе нису од већег економског значаја. Цигларска глина је заступљена у Вирову, Миросалцима и Богојевићима, мада се она јавља као површinski покривач на широком простору моравске долине. Квалитет ове глине се показао као веома добар за цигларство имајући у виду висок квалитет готових производа (цигла, блокови и цреп). Посебно је квалитетан "богојевачки цреп" који се ранијих година производио у селу Богојевићи.

Сига (Бигар) има велику употребу као грађевински и декоративни материјал у грађевинарству. Појава бигра има у Добрачама код Водене пећине, међутим ова појава је у склопу извора који излази из пећине, тако да експлоатација не би била еколошки оправдана. На територији општине Ариље највеће количине бигра регистроване су у кањону Малог Рзава у подножју Латвичке планине (засек Каљевићи).

Шљункови и пескови у наносу се односе на алувијалне површине које су већим делом изграђен од речних класита различите величине зрна.

Економија руралних области

Привредна структура

Општина Ариље, као најмања општина у Златиборском округу (са 5,7% територије округа и око 6,5% становништва у односу на свих десет општина Златиборског округа својим економским потенцијалом доприноси формирању народног дохотка Округа у просеку са 10%.

Овакав резултат последица је дубоко укоренење традиције приватног предузетништва на територији општине. Податак да у нашој општини активно послује око 1000 привредних субјеката, на 10000 активног становништва довољно говори о предузимљивости и вредности Ариљаца.

Најзаступљеније привредне гране у општини Ариље су:

- Прерада пољопривредних производа (малина),
- Текстилна индустрија,
- Металска индустрија,
- Дрвопрерађивачка индустрија.

Привредна структура Општине показује да су доминантне делатности пољопривреда и прерађивачка индустрија. Удео пољопривредне производње у реализованом народном дохотку се временом благо смањује у корист веће заступљености прерађивачке индустрије, што је јако позитиван тренд, уважавајући већи степен обраде производа, а самим тим и њихову већу вредност.

Ариљска привреда је претежно у приватном сектору. Доминантне гране су пољопривреда и прерада пољопривредних производа, текстилна индустрија, прерада дрвета, металопрерада). У региону су познате ариљска малина и боровница, али и текстилни производи из Ариља, са заштићеним жигом квалитета "Ариљски текстил".

У Ариљу постоје повољни природни услови, за развој пољопривреде. Посебан квалитет ових услова је у чињеници да они омогућавају профитабилну производњу пољопривредних производа за којима расте тражња на светском тржишту (малина и друге врсте воћа, сточарство, рибаџи пастрмке и др).

Пољопривреда доминира у структури националног дохотка општине (учествује са 41%) захваљујући пре свега, повољним природним условима за њен развој, као и стеченој традицији у производњи.

Међутим, постојећи ниво пољопривредне производње не задовољава потенцијале које јој природне погодности на територији Општине нуде. Неколико је разлога за то: пре свега, преовлађују мала, уситњена пољопривредна газдинства која не пружају могућности за већи обим производње; механизација је прилично застарела, коришћење расположивих водних ресурса у сврху наводњавања је отежано, изостаје удружени наступ пољопривредника на тржишту, слабе су маркетиншке активности, а присутан је и проблем неиспуњавања захтеваних стандарда квалитета.

Подручје општине Ариље је у односу на карактеристике пољопривреде и пољопривредне производње подељено у три пољопривредне зоне:

- повртарско-воћарску;
- воћарско-сточарску;
- сточарско-воћарску.

Повртарско-воћарска зона обухвата уски појас најплоднијег земљишта у сливу реке Моравице и Великог Рзава, непосредно уз магистрални пут. Површина ове зоне је око 1000 ха. Земљиште је плодно и равно и на њему је омогућена механизована обрада. У знатној мери је "нападнута" изградњом стамбених и привредних објеката. Без обзира на релативно малу површину, због својих производних вредности ова зона је од изузетног значаја за пољопривредну производњу подручја Општине и ширег региона.

У производној структури заступљени су: кромпир, разне врсте поврћа на отвореном и затвореном простору, малина, интензивни засади јабука савременог сортиментна, а последњих година и других врста јагодастог воћа (јагода у пластеницима, високожбунаста боровница). Ратарство је претежним делом у функцији сточарске производње. Гаји се кукуруз (хибридне сорте), крмно биље (луцерка, црвена детелина, сејане ливаде и др.), а на релативно малим површинама и стрна жита, која су великим делом потиснута јер нису могла да издрже економску конкуренцију са другим пољопривредним културама и производима. Сточарство је мање заступљено, првенствено због високе насељености (највише се гаје говеда, свиње и живина).

Воћарско-сточарска зона обухвата највећи део села Трешњевица, Ступчевићи, Латвица, Богојевићи, Миросалци, Драгојевац, Церова, Вирово, Грдовићи, Вране, Вигоште, Поглед и Радобуђа. Пољопривредне површине у овој зони су око 6000 ха, и налазе се на надморској висини од 340м до 600м. Изнад 600м су мање површине земљишта у Радобуђи и Трешњевици. Са аспекта пољопривреде ово је најзначајнија пољопривредна зона у општини Ариље. У њој се производи преко 60% производње малине у Општини, и око 70% производње јабуке и других врста воћа. До почетка деведесетих година ова зона је била позната и по великој робној производњи млека и јунећег меса (преко 70% од укупне производње). Ратарска производња, која је такође релативно добро развијена (крмно биље, кукуруз, сејане ливаде), је претежно у функцији сточарства. У овој зони се производе и велике количине кромпира (око 5000т тржних вишкова), што чини око 50% од укупне производње у Општини.

Сточарско-воћарска зона је по површини (око 13000ха пољопривредног земљишта) највећи производни рејон на подручју Општине Ариље, са просечном надморском висином од 700м до 1382м. Обухвата планинска села Добраче, Бреково, Бјелушу, Високу, Радошево, Крушчицу, Северово и Гривску. У Сточарско-воћарској зони приоритетно би требало развијати производњу у органском поступку.

Биљна производња

Биљна производња општине Ариље је природно-робног карактера, са веома израженом тенденцијом да робни карактер у скорој будућности преузме водеће место. Природни карактер се више задржава у сточарству у односу на биљну производњу, што је последица негативних тенденција у овој грани производње у дужем периоду. Обим пољопривредне производње, укупно посматрано, заостаје у односу на расположиве услове.

Најразвијенија грана пољопривреде на овом подручју је **воћарство**. У производњи јагодастог воћа, посебно малине, постижу се скоро три деценије светски резултати. **Малина** је економски најзначајнији производ Ариљске привреде и пољопривреде. У хладњачама са подручја општине смрзава се, прерађује и извози око 20.000 тона плода малине годишње. Малина, као радно интензивна култура има велики утицај на допунско запошљавање. Ариље је и у свету препознатљиво по производњи малине, па се често назива и светском престоницом малине. Гајењем малине се бави готово целокупно становништво.

Од других врста јагодастог воћа на мањим површинама гаји се и купина, а последњих година у производњу се уводе и култивисана високожбунаста боровница и интензивна производња јагоде.

Шљива је по засађеним површинама на првом, а по обиму производње и економском значају дели друго и треће место са јабуком. У великом проценту су присутни екстензивни и изнурени засади у којима су претежно заступљене ниско продуктивне аутохтоне сорте. Последњих деценија подижу се све више интензивнији засади са савременим сортиментом (чачанске селекције и стенлеј).

Ариљски крај постаје све више познат по производњи квалитетних јабука. Комерцијална производња јабуке претежно је сконцентрисана у долини Моравице. Више произвођача остварује принос јабуке од преко 100 тона по хектару. На подручју општине, у мањим количинама, производе се и друге врсте воћа (крушка, трешња, вишња, дуња, орах и др.). Оне служе првенствено за природну потрошњу, а само мање количине се износе на пијацу.

У делу воћарске производње су и даље у великом порценту заступљени стари, екстензивни и амортизовани засади, док подизање нових није присутно у довољној мери. Такође, у погледу производње јагодастог воћа потпуно изостаје статистичка евиденција, што у старту онемогућава дефинисање стратегије даљег унапређења овог вида пољопривредне производње, која доноси највећи нето девизни прилив од пољопривреде Општини. Са отклањањем наведених недостатак може се очекивати повећање доприноса који пољопривреда даје укупно формирањем НД на територији Општине.

Поред производње воћа на подручју Општине Ариље значајна је производња кромпира која на годишњем нивоу износи 1000 тона. Према подацима Републичког завода за статистику, на подручју општине Ариље има 1117 пољопривредних газдинстава или (31%) од укупног броја газдинстава. Доминирају газдинства са величином посуда 1- 5 ха и њих има 549 или (49,1%), затим следе газдинства са величином посуда 5- 10 ха и њих има 351 (31,4%), газдинства са површином од 10 - 20 ха има 131 (11.7). Из изнетих података може се закључити да у општини Ариље доминира ситан посед и да се мора радити на његовом укрупњавању ради рационалније производње.

Према подацима Министарства пољопривреде, у општини Ариље је у 2010 години регистровано 2030 пољопривредних газдинстава. Од укупне површине расположивог земљишта на територији Општине Ариље, пољопривредно земљиште обухвата близу 60%. У структури пољопривредног земљишта, обрадиве површине учествују са 76,6%. У том смислу, Општина има повољне природне услове за развој пољопривредне производње.

Табела 9. Производња појединих ратарских култура, индустријског, повртног и крмног биља, 2006.

	Укупан принос у Општини (т)	Просечан принос у Општини (кг/ха)	Просечан принос у Округу (кг/ха)
Пшеница	201	2750	2803
Кукуруз	3087	3295	3896
Пасуљ	115	1359	1126
Кромпир	6345	9129	12037
Детелина	2162	5384	4904
Луцерка	2592	6274	5741
Ливаде	8756	1877	2066
Пашњаци	1149	201	423

Производња у области ратарства претежно је усмерена на задовољавање сопствених потреба пољопривредних домаћинстава, односно у служби је развоја сточарства. Просечни приноси код производње луцерке и детелине превазилазе просеке Округа и Србије, док је принос кукуруза по ха засејане површине на нивоу просека за Округ. У делу повртарства најзначајнији производ је кромпир, чији се просечан принос креће изнад или око просека Округа и Србије.

Табела 10. Производња воћа 2006.

	Број родних стабала/родних чокота	Укупан принос у општини (т)	Просечан принос у општини (кг/стабло)	Просечан принос у Округу (кг/стабло)
Јабука	533 000	14385	27	21,1
Шљива	744 000	12670	17,15	9,7
Малина*	30 000 000	19050	0,635	/

* процена

Најразвијенија грана пољопривреде је воћарство, у оквиру које се по економског значају издваја производња малина, као и осталога јагодичастиг воћа, што представља најрентабилнији вид пољопривредне производње Општине. Процене указују да је под малином на територији Општине засађено између 1200-1500 ха, а да се годишњи обим производње креће око 20 000 т (просечан принос се креће

око 13т/ха, док је максималан 36т/ха). Најзаступљенија воћарска култура, мерено величином засејане површине, представља шљива, чији се просечни приноси, слично као и код производње јабука, крећу изнад просека који региструју Округ и Република Србија.

Сточарство

Сточарство је, на подручју општине Ариље, по вредности производње и економском значају на другом месту. То је у супротности: у односу на економски развијене земље

са расположивим агроекономским и другим условима подручја.

Иначе, степен развијености пољопривреде се мери по учешћу сточарства у укупној пољопривредној производњи. У економски развијеним земљама, то учешће се креће преко 60%, а у Србији је испод 50%.

На подручју општине преовлађује екстезивно сточарство са малим бројем грла, и укупно, као и по ха обрадиве површине. У последњих неколико година формирано је десетак фарми са већим бројем млечних грла и произвођачима млека од којих организован откуп млека врши млекара Моравица. Број грла стоке и даље показује тренд опадања што се објашњава ниском акумулативношћу производње и непостојање сигурности у пласману производа (млека, сира, кајмака).

У Општини не постоје подстицајне мере, као накнада за вештачко осемењавање или набавку приплодног материјала.

Последњих неколико година се започело са активностима „матичења“, преко Основне зоотехничке службе, која функционише у оквиру Иновационог центра за пољопривреду.

Табела 11. Број стоке, стање 1.12.2006.

		Општина	Округ	Удео у укупном броју у Округу (%)
Говеда	Укупно	5260	92722	5,7
	краве и стеоне јунице	3593	64651	5,55
Свиње	укупно	4944	49565	9,5
	крмаче и супрасне назимице	785	8267	9,5
Овце	укупно	17318	211983	10,29
	овце за приплод	14396	168325	8,55
Живина	укупно	37988	407121	9,33

Алтернативна пољопривреда (рибарство, пчеларство, шумски плодови, лековито биље ...)

На подручју Ариље изграђено је четрнаест рибњака, већина је смештена у долини реке Малог Рзава јер преовлађује узгој пастрмке која за успешно гајење захтева изузетно чисту воду богату кисеоником. На подручју општине не постоје прерадни капацитет за произведену рибу па се сва количина продаје у ресторанима, продавницама рибе и пијацама.

У Ариљу су активна два удружења пчелара које окупљају велики број произвођача меда. За дан пчелара организује продајну изложбу пчелиних производа и едукацију одгајивача пчела. Сва произведена количина меда се продаје индивидуално, не постоје прерадни капацитети за пковање меда.

На територији Општине је развијена експлоатација споредних шумских производа, нарочито јестивих гљива и шумског воћа. Значајан потенцијал представља и лековито биље, које се користи у минималним количинама и неорганизовано.

Количине споредних шумских производа које се користе нису тачно утврђене. У наредном периоду споредни шумски производи би могли постати значајан извори прихода и алтернатива развоја, посебно у Брдско-планинској зони.

Органска производња

Органска производња, поред изузетних природних потенцијала на територији општине Ариље није сертификована.

Тренутно постоје одређене иницијативе пољопривредника за сертификацију производње малине у органском/интегралном поступку на подручју Ступчевића и Миросаљца, али проблем представља недостатак средстава и недовољно знање пољопривредника за овакав вид производње пољопривредних производа.

Шумарство

Шуме и шумско земљиште заузимају површину од 13.312 ха, док је обраста шумска површина преко 15.000 ха, при чему је око 77% шума у приватном власништву. Ова шумска површина продукује значајне количине огревног дрвета, па сагоревање дрвне масе представља и један од основних видова енергије који се, у недостатку Топлане, користи за загревање објеката на територији Општине. Такође, постојеће шуме производе значајну сировину за развој дрвопрерађивачке индустрије на територији Општине, а погодују и очувању биодиверзитета и развоју ловства. Потенцијалне опасности за даљи развој шумарства на територији Општине представља прекомерна експлоатација, као и неповољна структура шума, у смислу мале заступљености високих шума (свега 26%).

Табела 12. Пошумљене површине и посечена дрвна маса, 2006.

		Општина	Округ	Удео у Округу (%)
Укупна површина општине (ха)		34923	614900	5,68
Обрасла шумска површина (ха)		15141	274857	5,5
Пошумљено у шуми (ха)	лишћарима	/	-	
	четинарима	25,48	25,48	100
Пошумљено ван шуме (ха)	лишћарима	1,47	1,47	100
	четинарима	/	128,59	0
Посечена дрвна маса – укупно (м ³)	лишћара	9010	120435	7,48
	четинара	437	130747	0,33
Посечена дрвна маса – техничко дрво (%)	лишћара	9	15	60
	четинара	82	85	95,3

Рурални туризам

Постоји пуно расположивих информација у оквиру постојећих стратегија које потврђују да је подручје Златиборског округа богато у смислу историје, културе и традиције.

Ариље је град дуге историје. Бројни су докази о трајању живота на овим просторима, још од праисторије, али је највише сачуваних трагова средњовековне српске државе. Некада је долином Моравице водио римски пут према Ивањици. Овде су у XII веку пронашли уточиште избегли становници из Тесалије (Ларисе), а мошти свог свеца Св. Ахилија, положили у постојећи хришћански храм. Сава Немањић је 1219. године Моравице (садашње Ариље) прогласио за седиште Моравичке епископије. У овом месту је столовао српски православни епископ Евстатије за време краља Драгутина, а за време цара Душана и митрополит Марко. Нову саборну цркву Моравичке епископије подигао је краљ Драгутин Немањић између 1283. и 1296. године. Краљева задужбина добила је име Црква св. Ахилија по свецу из Ларисе и она више од седам векова представља симбол Ариља.

Једно време, ХВИИ и почетком ХВИИИ века, Ариље и околина су остали готово пусти. Староседеоци су се одселили за време „Великих сеоба“, а нови житељи из данашње источне Херцеговине и Црне Горе почели су да се досељавају на ненасељене просторе средином ХВИИИ века.

Указом кнеза Милана Обреновића Ариље је 1880. године проглашено за варошицу. Почетак XX века обележио је интензиван развој занатства и воћарства.

Проглашена културна добра чине 4 непокретна културна добра у врсти споменика културе, и то: Црква Светог Ахилија у Ариљу, културно добро од изузетног значаја, Црква Светог Николе у Брекову, културно добро од великог значаја, као и два културна добра, Манастир Клисура у Добрачама и Кућа Перке Крчевинац у Радобуђи.

Црква светог Ахилија у Ариљу задужбина краља Драгутина Немањића, била је најпре катедрала моравичке епископије, а затим митрополита и уз њу је постојао манастир од чијих су зграда нађени само остаци. Ова црква посвећена је епископу Ахилију из Ларисе (Грчка). Прва катедрала моравичких епископа је уништена у 13 веку после чега је краљ Стефан Драгутин предузео грађење нове катедрале на истом месту. Време подизања постојеће цркве је око 1284. године а унутрашњост цркве је живописана 1296. године и из тог раздобља потичу сви сачувани остаци фресака. Ариљска црква према својим архитектонским својствима припада тзв. "Рашкој градитељској школи" која је обележила 13 век кохерентним спојем Романичке обраде спољашности и Византијског просторног концепта. Црква је смештена на заравни уздигнутој изнад простране речне долине реке Моравице и Рзава и представља најдоминантнији објекат у визури Ариља са североистока и запада.

Црква Св. Николе у Брекову подигнута је у 13 веку, на једном узвишеном платоу као метох Ариљске епископије. У централном делу црквене порте доминира споменик Александру И Карађорђевићу, у виду обелиска, који су Брековци два пута подизали и једном рушили. Прво је подигнут 1940. у знак захвалности великом стратегу у ослободилачким ратовима (1912-1918) и ујединитељу Јужних Словена. По успостављању нове партизанске власти до темеља је експлозивним направама срушен 1946. Поново је обновљен 1997. године.

Манастир Клисура у Добрачама, налази се на левој обали реке Моравице, поред пута Ариље-Ивањица. Раније познат као манастир Добрача. Име "клисура" потиче од географског локалитета-клисура реке Моравица. У саставу манастирског комплекса најзначајнији објекат је црква Светих архангела Михаила и Гаврила. Црква је подигнута у 13.века по узору на тадашњу епископску цркву у Ариљу. Црква припада стилу «Рашке школе» са нешто јаче наглашеном куполом и конструктивним решењима. Обновљена је 1798. године. Манастир Клисура има историјску, архитектонску и уметничко-споменичку вредност; и сведочи о карактеристичном уметничком стваралаштву и културним приликама у југозападном делу Србије.

Кућа Перке Крчевинац, народног хероја Стевана Чоловића у Радобуђи. Споменик народно-ослободилачке борбе. У њој је живео и радио народни херој Стеван Чоловић. У њој се налазио штаб партизанског одреда током 1941 год.

Што се тиче услова за развој туризма, постојеће природне карактеристике чине добру полазну основу за развој ове делатности, али оне нису у довољној мери искоришћене, па су економски ефекти за сада још увек занемарљиви.

На основу података Завода за статистику, туристички промет у Ариљу, у 2009. години износио је 7450 долазака (туриста) од којих је 613 долазака страних туриста. У 2010. години у Ариљу је остварено 7844 долазака, од чега је 457 долазака страних туриста.

Табела 13. Број и структура туриста и остварених туристичких ноћења, 2006.

		Општина	Округ	Удео општине у Округу
Број туриста	укупно	1017	201684	0,5
	домаћи	932	191933	0,48
	страни	85	9751	0,87
Број ноћења	укупно	1613	944052	0,17
	домаћи	1479	907708	0,16
	страни	134	36344	0,37
Просечан број ноћења	укупно	1,5	4,6	/
	домаћи	1,6	4,7	/
	страни	1,6	3,7	/

У преноћишту *Млинарев сан* у периоду јануар-септембар 2011.године забележено је 6.123 ноћења и евидентирано 756 страних туриста. У категорисаним домаћинствима у истом периоду забележено је 150 ноћења, док је у домаћинствима која су у процесу категоризације забележено око 400 ноћења, што је мали, али не и безначајан број с обзиром на почетак развоја и значаја за економију руралних домаћинстава.

Смештајни капацитети у Општини Ариље су, генерално, слабо развијени. Неразвијеност се огледа у њиховом обиму и структури. Општина Ариље располаже са око 180 лежајева који су распоређени у једном коначишту, осамнаест приватних домаћинстава и једном приватном пансиону. Овако мали број лежајева може бити ограничавајући фактор развоја туризма, јер не постоје претпоставке за могућност масовнијег пријема гостију, на пример када се одржавају скупови или манифестације различитог карактера. Такође, мали обим капацитета онемогућава пословање са организованим групама које представљају значајан сегмент у туристичком пословању.

Од основних смештајних капацитета, најзначајнији је ресторан са коначиштем Млинарев сан налази се недалеко од града (2 км) на обали реке Рзав. Има капацитет од 120 лежаја и ресторан са терасом од 300 седишта. Смештајни капацитети хотела Млинарев сан су комплетно опремљени апартмани и собе. Апартмани су тик уз водопад реке Рзав.

Од комплементарних капацитета најзначајнији су капацитети у сеоском туризму. Категорисаних сеоских туристичких домаћинстава је осамнаест. Укупни капацитети у овом виду смештаја износе 58 лежајева. Већина домаћинстава располаже са по две или три собе. Структуру смештаја по домаћинству чине непун три лежаја по домаћинству у просеку.

Као и у другим деловима Србије, смештај у сеоским туристичким капацитетима општине Ариље карактеришу мали и недовољно искоришћени смештајни капацитети. Већина домаћинстава у просеку нема велики капацитет смештаја, а нарочито за прихватање група туриста. Оваква структура ограничава значајнију комерцијализацију у руралном туризму сва четири региона, што директно имплицира мали обим укупних прихода. Искоришћеност капацитета у руралном туризму је минимална и креће се у опсегу од 1% до 5%, што представља изузетно ниску вредност.

Непотпуна је и понуда основних услуга. Многа сеоска домаћинства не нуде услуге исхране гостима који бораве код њих и не остварују приходе по том основу. У овом случају нема остваривања прихода од услуга исхране и пића, а самим тим домаћинство неће изабрати за посету значајан проценат гостију, којима је традиционална гастрономија важан мотив одмора.

Тек неколико домаћинстава имају пратеће услуге у својој понуди, као што су продаја домаћих производа, изнајмљивање спортске опреме и сл.

МСПП сектор у руралним областима

Сектор малих и средњих предузећа у руралним пределима општине Ариље је веома развијен. У већини руралних средина изграђене су хладњаче за замрзавање јагодастог воћа, посебно је њихов број велики у долини реке Моравице где се налазе и највеће производне површине јагодастог воћа.

Ови објекти су веома значајни за унапређење квалитета замрзнуте малине, што је један од од услова који се поставља од страних купаца. Хладњаче које се налазе у брдско планинској зони имају најбољи квалитет замрзнуте малине.

Поред хладњача у руралним срединама су развијени и погони текстилне индустрије, али су они сконцентрисани у приградска насеља и запошљавају велики део сеоског становништва.

Дрвопрерађивачки погони се по заступљености на трећем месту и распрострањени су од зоне реке Моравице па до виших делова брдско-планинске зоне.

Поред ових производно прерађивачких капацитета у селима постоје и услужне делатности (продавнице и угоститељски објекти), који у малој мери утичу на запошљавање руралног становништва.

Извори прихода у руралним областима

У руралним областима општине Ариље највећи део прихода се остварује од продаје воћа. Сва произведена количина малине, купине, вишње се продаје хладњачама истог дана када је убрана. Поред јагодастог воћа значајан приход се остварује продајом јабуке и шљиве. Више од 45% прихода у руралним областима се остварује од продаје воћа.

Табела 14. Специјализованост пољопривредних домаћинства, 2011.

	Извор прихода	Учешће у укупном броју домаћинства (%)
1	Доминантно сточарство и ратарство	10
2	Доминантно воћарство	55
3	Доминантно повртарство	5
4	Доминира сеоски туризам	1
5	Доминира шумарство	2
6	“Сваштарска производња”	27

Други велики извор прихода је сточарство и ратарска производња. У сточарству преовлађује узгој крупне стоке, заступљено је и овчарство, али са тенденцијом смањења грла, свињарство је врло мало заступљено, нема производње фармске производње већ се производња одвија на газдинствима са малим бројем грла. Од ратарских култура у зони реке Морвице заступљена је производња стрних жита, кукуруза и кромпира чија се производња протеже и до највиших делова општине. Из ових производњи се остварује око 25% прихода у руралним областима.

Повртарска производња је распрострањена у долини реке Моравице где се отварује 10% прихода у руралним областима.

Приходи од шумарства се остварују у планинској зони руралних области и највише се остварују продајом огревног дрвета, а мање продајом техничке грађе.

Рурални туризам је у повоју и мали број газдинстава остварује приход од ове делатности.

И даље је у великом броју газдинстава заступљена мешовита (сваштарска производња) јер је посед уситњен и не дозвољава специјализацију производње на великим површинама. Ова производња обезбеђује приход током целе године малим газдинствима.

Постепено се прелази на специјализацију производњи, подижу се модерни засади јабуке, малине, боровнице великих површина преко три хектара.

Просечно рурално домаћинство остварује приходе из више производњи јер величина газдинства условљава разноврсну производњу. Највећи извор прихода је воћарство са 45%, сточарство са 10%, повртарство са 5%, плате и пензије са 15%, шумарство 5%, прерада пољопривредних производа 5%.

Табела 15. Приходи просечног руралног домаћинства, 2011.

	Извор прихода	Учешће у укупном приходу домаћинства (%)		
		Брдско планинска зона	Зона у долини реке Моравице	Приградска зона
1	Сточарство	17	6	2
2	Воћарство	38	47	40
3	Повртарство	3	7	6
4	Ратарство	9	8	1
5	Рурални туризам	1	2	1
6	Плата	5	16	34
7	Пензија	12	9	15
8	Шумарство	15	5	1

Пласман производа

Пољопривредни производи, који се произведу на подручју општине Ариље првенствено се продају прехранбеном сектору у нашој општини (целокупна производња малине, јабуке, купине, боровнице).

Мањи део укупне производње, пољопривредници продају директно на пијацама и поврће, кромпир, јабуку, живу стоку и прерађевине (сир, кајмак, пршуту).

У овом сектору постоје значајни проблеми који се односе на нестабилност тржишта и значајне осцилације у цени пољопривредних производа током низа година.

Најзначајнији проблем се манифестује у цени малине, која се последњих година кретала у распону од 0,80 ЕУР до 2,5 ЕУР, за килограм свеже малине.

Инфраструктура у руралним областима

Увод

Стање локалне инфраструктуре у општини Ариље може се генерално оценити као делимично задовољавајуће. Неке од предности постојећих инфраструктурних система на територији Општине могу се сумирати кроз следеће: густина путне мреже је на задовољавајућем нивоу, развијени су водоводни системи у граду и у приградским насељима, задовољавајући резервоарски капацитети, постојање фабрике за прераду воде, развијеност електро-дистрибутивне мреже, итд.

Међутим, на другој страни присутни су и бројни недостаци: коловозна конструкција је у лошем стању, не постоје системи за пречишћавање комуналних отпадних вода, водоводна и канализациона мрежа је дотрајала, слабо развијена канализациона мрежа, итд. Због тога је у наредном периоду потребно више пажње и улагања посветити развоју и побољшању стања локалне инфраструктуре, што представља један од предуслова за подизање стандарда и побољшање услова живота и рада људи на територији Општине.

Путна инфраструктура

Путна инфраструктура Општине Ариље повезује Ариље са свим значајнијим центрима у Србији. Мрежу путева на подручју општине Ариље чине локални путеви у дужини од 250 км, некатегорисани у дужини од 400 км, регионални у дужини од 43 км и магистрални у дужини од 12,6 км. Целокупна мрежа путева Општине Ариље се везује на магистрални пут М 21/1 и на регионални пут Р 228 док је мрежа локалних путева још недовољно изграђена тако да не задовољава ни густином ни квалитетом.

Густина путне мреже на територији Општине Ариље износи 0,87 км/км² што је више од просека централне Србије и Златиборског округа. Степен изграђеност путне мреже са путевима са савременим коловозом, на подручју општине такође је изнад просека Округа и централне Србије.

Табела 16. Дужина путева, 2010.

		Општина (км)	Округ (км)	Удео у дужини путева у округу (%)
Дужина путева – укупно		290	4096	7
Савремени коловоз		153	2004	7,6
Магистрални	Укупно	12	450	2,6
	савремени коловоз	12	450	2,6
Регионални	Укупно	45	733	6,1
	савремени коловоз	39	539	7,2
Локални	Укупно	233	2913	7,9
	савремени коловоз	120	1200	10

Водовод и канализација

Град Ариље се тренутно снабдева водом са три изворишта: Регионални систем за водоснабдевање и "Рзав" Ариље, Извориште "Малско врело" Латвица и извориште Клокоч.

Системом за водоснабдевање општине који је у надлежности ЈКП "Зелен" Ариље покривено је градско језгро и 12 околних месних заједница, које су у непосредној близини града или се налазе у равничарском делу општине (углавном уз ток Моравице узводно према Ивањици и низводно према Пожеги) и чиме је обухваћено око 60% становништва Општине Ариље.

Примарно водоснабдевање највећег броја потрошача је са водосистема "Рзав". Тренутна просечна потрошња са овог водосистема је око 35 л/с, а у оквиру предвиђених квота унутар система "Рзав" Ариље може да користи максимално 100 л/с. Међутим, велики проблем представљају летњи периоди када постојећи водосистем, услед смањења водостаја није у могућности да подмири потребне количине воде, тако да последњих неколико година долази до рестрикција.

Насеља у брдско планинској зони се водом снабдевају са локалних или индивидуалних изворишта.

У самом граду постојећа канализациона мрежа мешовитог система одвођења вода покрива део територије овог насеља, а у осталим насељеним деловима општине ситуација је веома озбиљна, јер практично не постоје ни системи за сакупљање и одвођење, а ни системи за третман ових вода, већ се дистрибуција употребљених вода врши индивидуално у неадекватно изведене септичке јаме или у оближње водотокове.

Као загађивачи са аспекта продукције отпадних вода јављају се становништво и индустријски комплекси. На подручју општине већина индустријских комплекса ложирана је у зони самога града Ариља и за те воде углавном не постоје никакви претретмани, већ се оне директно изливају у градски колектор, а одатле у реку Моравицу.

У самом Ариљу постоји изграђена канализациона мрежа којом је покривен део територије града, односно део подручја обухваћен генералним урбанистичким планом. Канализациони систем је општег типа, те се састоји од колектора изузетно великих пречника (□□1000мм, □□800мм, □□600мм и □□400мм) којима се сакупљене и фекалне и отпадне воде одводе до испуста у реку Моравицу. Све отпадне воде се упуштају у водотокове без икаквог претходног пречишћавања.

Електро инфраструктура

На подручју Општине Ариље, постоји једна ТС 110/35 кВ. Дистрибутивна мрежа на подручју ЕД Ариље напаја се из из ТС 220/110 кВ Пожега и ТС 110/35 кВ Ивањица. У нормалном погону из ТС 220/110 кВ Пожега напаја се ТС 110/35 кВ Ариље1, на коју отпада 85 % вршног оптерећења. Једна ТС 35/10 кВ - ТС Латвица, напаја се из правца Ивањице.

Инсталисана снага постојећих трансформатора (35/10 кВ и 10/0,4 кВ) задовољава садашње потребе потрошача, али непостојање напајања из више правца не обезбеђује квалитетно и сигурно снабдевање електричном енергијом конзума Општине. Дугорочно решење јесте завршетак започете изградње ТС 110/35/10 кВ Ариље која треба да створи услове за даљи неометан развој Општине.

Телекомуникациони систем и интернет

Телефонска мрежа са подручја општине Ариље припада мрежној групи Ужице. Фиксна телекомуникациона мрежа у општини Ариље је организована преко шест телефонских централа.

Обухват насеља мрежом телефонских централа у општини Ариље је следећи: ТЦ Ариље (Ариље, Вирово, Церова, Драгојевац, Богојевићи, Вране, Вигоште, Поглед, Грдовићи, део Ступчевића, део Латвице, део Радобуђе), КТЦ Дивљака (Трешњевица, Миросаљци, Добраче, део Ступчевића, део Латвице), КТЦ Бреково (Бреково, Бјелуша, део Добрача), КТЦ Гривска (Гривска, део Радобуђе), КТЦ Крушчица (Крушчица, Северово, део Радошева), КТЦ Висока (Висока, део Радошева).

У погледу опслужености телефонским комуникацијама подручје Општине је са 43.7 тел./100 становника изнад просека Републике (30.7). Степен дигитализације мреже (82.8%) је задовољавајући.

Међутим, проблем представља веома мали просторни обухват дигиталних прикључака. Мрежа оптичких каблова није задовољавајућа. У центрима сеоских насеља углавном не постоје телефонске говорнице.

Доступност интернета је омогућена постављањем дигиталних централа на руралном подручју. Само коришћење ове услуге на руралном подручју је врло мала због образовне и старосне структуре становништва.

Службе подршке

Здравствена и социјална заштита у руралним областима

Здравствена заштита је заступљена преко Дома здравља у граду Ариљу и здравствених амбуланти у селима: Висока, Бјелуша, Бреково, Добраче, Крушчица и Северово. Сеоске амбуланте су пре две године у потпуности реконструисане, али у њима не постоји свакодневна лекарска служба.

Укупан број корисника социјалне заштите чини 2.8% од укупног броја становника у 2004. години. Што се тиче територијалне расподеле нема специфичности нити има концентрације корисника у појединим насељима. У области социјалне заштите деце потребно је обезбедити још објеката за потребе дечијих установа. Потребно је анализирати могућу нову локацију у насељу Вране или неком другом насељу.

Образовни капацитети

Образовна структура становништва у општини Ариље значајно се поправила у последњих 20-ак година. Број становника без завршене основне школе, смањено се са 60% у 1981. години на 27%, у 2002. години. Међутим, ако упоредимо образовну структуру на нивоу општине са подацима на нивоу Републике и Округа, видимо да је она неповољнија у Ариљу.

Наиме, веће је учешће становништва са непотпуним основним образовањем у односу на просек Републике и Округа, док је удео становништва са вишим и високим степеном образовања (5.9%) знатно испод просека Републике и Округа.

Од укупног броја становника изнад 15 година, највише је становника са средним образовањем (38,3%), затим следе становница са завршеном само основном школом (27,5%), са непотпуним основним образовањем (29,5%) и са вишим или високим образовањем (6%).

На подручју општине Ариље постоје 4 основне школе са укупно 97 одељења и 1829 ученика, што чини 9,24% од укупног броја становника на територији општине. Основне школе налазе се у Ариљу, Латвици, Брекову и Крушчици, а свака има од 1 до 4 издвојена одељења (укупно 10), тако да наставу у њима похађају ученици са целокупне територије општине Ариље.

Број ученика у одељењу креће се у интервалу од 2 (у сеоским школама) до 32 у школи у Ариљу. Просечан број ученика по одељењу је: у ОШ Ариље: 25,6 ; у ОШ Латвица: 17 ; у ОШ Бреково: 8 и у ОШ Крушчица: 7,5 тако да је просек на нивоу општине 18,8 ученика по одељењу. Број ученика у школама у Крушчици и Брекову и њиховим издвојеним одељењима драстично се смањено у односу на

период од пре 15-20 година због миграција становништва из ових удаљених села у градска и приградска насеља. Међутим, број ученика у овим школама у последњих 5 година не опада и постоји тенденција благог раста из године у годину.

У свим основним школама на подручју општине заспослен је одговарајући број адекватно образованих наставника, тако да је квалитет образовања ученика квалитетно.

Већина сеоских средина нема организовану предшколску наставу, осим приградских насеља, што локалном становништву представља велики проблем па децу морају превозити до места где је организована предшколска настава.

Стручне саветодавне службе

Подручје општине Ариље територијално припада Пољопривредној служби Чачак. Обзиром на веома велики број пољопривредних произвођача, посебно малине, није могуће квалитетно и правовремено пружити саветодавне услуге свим призвођачима са постојећим бројем саветодаваца у служби.

Општина Ариље је због ових проблема децембра 2006 године основала локалну саветодавну службу „Иновациони центар за пољопривреду“, модерну саветодавну службу која у свом саставу има агрохемијску лабораторију, лабораторију за анализу пестицида и тешких метала, основну зоотехничку службу и прогнозно метеоролошку службу. Центар пружа пољопривредним произвођачима свакодневно саветодавне услуге из свих области производње.

Центар је носилац: увођења нових технологија и производњи, као што је производња култивисане боровнице, увођења савремених стандарда и правила добре пољопривредне праксе као ГЛОБАЛГАП да би пољопривредни произвођачи што лакше припремили своје производе за пласма на Европско тржиште.

Иновациони центар за пољопривреду планира проширење својих услуга и подизање капацитета запошљавањем нових, високообразованих кадрова.

Подршка економским активностима

У Општинској управи Ариље Ариље врло је активна Канцеларија за локални економски развој, она је носилац израде свих пројеката значајних како за Општину Ариље, тако и за локалну заједницу. Поред тих активности канцеларија је уско повезана и са руралним становништвом учествујући у решавању њихових проблема.

Канцеларија у свом саставу има и запосленог задуженог за развој руралног туризма, што се огледа у повећаној заинтересованости локалног становништва за уређење и категоризацију својих објеката ради побољшања туристичке понуде и стицања новог прихода.

Фонд за развој пољопривреде општине Ариље је основан од стране Скупштине општине Ариље на седници од 31.3.2009. године. Фонд је током 2010 године, на основу Уредбе Владе РС одобрио 6 кредита пољопривредницима, али је током 2011. Влада донела нову уредбу којом она одустаје од суфинансирања кредита у сарадњи са локалним самоуправама.

Брендирање и сертификација производа

Удружење предузетника општине Ариље уз помоћ Министарства пољопривреде покренуло је током 2008. процес заштите географског имена порекла „Ариљска малина“. Израда елаборате је поверена Иновационом центру за пољопривреду који је са сарадницима успешно завршио израду елаборате и Удружење је добило решење Завода за интелектуалну својину заштите географског имена порекла „Ариљска малина“

У оквиру једног од пројеката који је финансиран од стране Европске уније, током 2011 године сертификован је Глобал ГАП стандард у производњи малине, код више од 100 пољопривредника у општини Ариље.

На подручју општине постоји велики број производа који могу бити сертификовани у интегралној и органској производњи и то је значајан потенцијал за даљи развој руралног подручја.

Асоцијације руралног становништва

На територији општине постоје удружења:

- Удружење „Виламет“ Ариље,
- Туристичко удружење „Ариље“,
- Асоцијација за рурални развој Ариља АРДА,
- Удружење корисника вода „Еко-капи“.
- Два пчеларска удружења.

Поред ових удружења постоје и землорадничке задруге Ариље, Рубус, Бреково и Агро КМК.

Асоцијације пољопривредника су углавном на почетку свога рада и нису у значајнијој мери активне у решавању заједничких проблема пољопривредна и спровођења заједничких активности, изузев Удружења „Виламет“, које своје активности углавном усмерава на решавање проблема у вези са ниским откупним ценама малине.

Преглед услуга и сервиса по насељима

У наредној табели дат је преглед јавних услуга и сервиса за свако насеље на подручју општине Ариље.

Табела 17. Преглед услуга и сервиса по насељима

Р. бр.	Насељено место	Основна школа (4 године)	Основна школа (8 година)	Амбуланта	Апотека	Ветер. амбуланта	Пољ. аптека	Спортски терени
1	Ариље	-	1	-	4	6	6	5
2	Бјелуша	1	-	1	-	-	-	1
3	Богојевићи	-	-	-	-	-	-	-
4	Бреково	-	1	1	-	-	-	1
5	Поглед	-	-	-	-	-	-	1
6	Вигоште	-	-	-	-	-	-	-
7	Вирово	-	-	-	-	-	-	1
18	Висока	-	1	1	-	-	-	1
9	Вране	-	-	-	-	-	-	1
10	Грдовићи	-	-	-	-	-	-	-
11	Гривска	1	-	-	-	-	-	-
12	Добраче	1	1	1	-	-	-	1
13	Драгојевац	-	-	-	-	-	-	-
14	Крушчица	-	1	1	-	-	1	1
15	Латвица	-	1	-	-	-	-	1
16	Миросалци	1	-	-	-	-	-	1
17	Радобуђа	-	-	-	-	-	-	-
18	Радошево	1	-	-	-	-	-	-
19	Северово	1	-	1	-	-	1	1
20	Ступчевићи	-	-	-	-	-	3	-
21	Трешњевица	-	1	-	-	-	-	1
22	Церова	-	-	-	-	-	-	1

Животна средина

Заштићена природна добра

На територији општине Ариље, налазе се два заштићена природна добра, споменик природе Крашки извор Бјелушка потајница и природна реткост биљна врста Илех ациуфолиум, која имају статус трајне, обавезне намене и без одговарајућег поступка у складу са законом, не могу се мењати.

Крашки извор Бјелушка потајница, у селу Бјелуша на месту званом Луке, стављен је под заштиту као споменик природе, површине 2 45 17 ха. Сврстан је у ИИИ категорију заштите, као значајно природно добро, а о њему се стара Општинска управа општине Ариље. Овај интерминентни крашки извор представља други крашки извор овог типа у Србији.

Станиште заштићене биљне врсте Илех ациуфолиум, у катастарској општини Радошево на локалитету Зеленика, установљено је Уредбом о заштити природних реткости, као природна реткост од изузетног значаја, И категорије заштите, а о њему се стара Завод за заштиту природе Србије.

На подручју општине налазе се пет природних добара за која је предложено успостављање претходне заштите, и то за: предеоне целине Округлица-Височка клисура и Орловача, термокрашки извор Височка бања, долину Малог Рзава, као и за два крашка врела у клисури Великог Рзава испод Округлице и Зимовника. Округлица - Височка клисура представља јединствени предеони склоп крашких висоравни и клисурастих долина (обухвата делове општина Ариље, Ивањица и Нова Варош).

Квалитет ваздуха

Квалитет ваздуха на сеоском подручју, у вишим деловима општине, је добар. Спуштањем у делове општине са мањом надморском висином квалитет ваздуха опада. Загађивање ваздуха се јавља у урбаним срединама општине као последица великог броја појединачних ложишта, непостојања даљинског грејања, коришћења чврстих горива (дрва, угљ) и индустријских постројења.

Додатни извор загађивања ваздуха су саобраћај и неконтролисано спаљивање отпада из погона текстилне индустрије при домаћинствима, спаљивање отпада у појединим индустријским погонима и спаљивање отпада на дивљим депонијама, укључујући биолошки отпад из пољопривредне производње и са зелених површина. Наведени извори загађења емитују сумпордиоксид (CO₂), оксиде азота (NO_x), угљенмоноксид (CO) и чађ, посебно у зимском периоду.

Квалитет земљишта

Подручје општине Ариље одликује се разноврсним типовима и подтипovima земљишта. Земљишта су изразито хетерогена по производним вредностима, литолошкој подлози, старости, дубини активног слоја, водном и ваздушном режиму и др., што опредељујуће утиче на начине њиховог коришћења.

На релативно малом простору, које захвата подручје општине Ариље, издвајају се четири велике групе земљишта:

земљишта речних долина, сувих речних и језерских тераса и котлина – заузимају око 10% пољопривредних површина и имају велики значај за пољопривредну производњу (повољна конфигурација, дубок и плодан оранични слој, повољна клима, могућност наводњавања),

новостворена земљишта у првој зони делувилалне акумулације – јесу доминирајућа земљишта и заузимају око 70% површина. То су углавном неразвијена земљишта саразличитом производном вредности. Поред доминирајућих ливада, пашњака и шума, оваземљишта су погодна за узгој малина и другог воћа (јагодасто воће, шљива, јабука), кромпира, сејаних ливада и др.

скелетонидна земљишта изнад и испод прве зоне делувилалне акумулације – су настала углавном под деградираним шумама и пашњацима деловањем ерозије. Заузимају око 15% површина и највећим делом се налазе у Брдско-планинској зони планинске црнице на кречњачкој подлози у зони травне вегетације, на планинским висоравнима обухватају испод 5% површина и налазе се у југозападном делу Општине. Имају различиту производну вредност и користе се за гајење кромпира, или су подпашњацима, ливадама и мањим жбуњем.

Основни узрок угрожавања земљишта је прекомерно и неконтролисано коришћење хемијских средстава у пољопривреди (вештачка ђубрива, пестици итд), посебно у зонама интензивне пољопривредне производње и као последица око 30 година интензивне производње малина. Са друге стране, само 16% од укупних пољопривредних површина је земљиште од прве до четврте бонитетне класе док земљишта слабијих класа (V, VI, VII и VIII) заузимају 83.3% укупних пољопривредних површина.

Велике површине земљишта у општини Ариље у брдско-планинској регији, без обзира на вегетацију којом су обрасле, су на подлогама подложним ерозији. На оваквим теренима мањи и већи водотоци су углавном бујичарског карактера и лако усецају дубока корита стрмих обала услед чега су на дубљим земљиштима честе појаве вододерина и јаруга. Подручје најинтензивније ерозије је са леве стране Великог Рзава, око ушћа Катуннице (десна обала Катуннице припада територији општине Ариље, КО Бедовац).

Поред природних чинилаца, антропогено дејство је такође узрок ерозивних процеса. Неодговарајући начин коришћења земљишта, промене природне вегетације, претварање шумског у пољопривредно земљиште у ранијем периоду, крчење шума и прекомерне сече су најзначајнији узроци ерозије. У периоду од десетих година прошлог века па све до данас, вршено је вештачко пошумљавање свих ерозионим нападнутих површина, без обзира на намену: шумска земљишта, деградираних шума и пољопривредна земљишта.

Такође је услед миграционих кретања становништва од села ка граду, старења и депопулације села долазило и до природног обрастања запушеног пољопривредног земљишта. Вештачко пошумљавање је у највећој мери вршено четинарским врстама (смрча, црни и бели бор и мале количине ариша, дуглазије, америчког бора итд), а од лишћара је коришћен багрет за изразито ерозивне терене и у мањој мери тополя за предео алувијума. Ових култура на територији општине има у приватном и државном власништву и оне су уколико су очуване у категорији високих шума. Евиденција о вештачки пошумљеним површинама нигде се не води прецизно, осим у државним шумама.

Квалитет вода

Велики и Мали Рзав су реке са веома чистом водом богатом кисеоником. Овај квалитет воде се задржава до самог Ариља где се под утицајем испуштања непречишћених комуналних и индустријских отпадних вода квалитет погоршава до ИИИ класе. Из истих разлога вода Моравице је загађена са ивањичке територије. Други узрок загађивања вода је неконтролисано коришћење хемијских средстава у пољопривреди. Квалитет вода из изворишта и бунара је задовољавајућег квалитета.

Канализациони систем општине није повезан нити довољно развијен ни на градском подручју ни у приградским насељима или већим сеоским центрима. Поједини делови приградских насеља имају засебне колекторе тако да у градску канализациону мрежу са збирним колектором нису укључени сви делови система. У овом колектору се сакупља око 70% отпадних вода из канализационе мреже и оне се из њега без претходног третмана испуштају у Моравицу. Остатак отпадних вода се из канализационих одвода без претходног третмана директно испушта у Велики Рзав или Моравицу. Градска канализациона мрежа је заједничка за индустријске, фекалне и атмосферске отпадне воде које се не пречишћавају.

Управљање отпадом

Адекватан третман и одлагање отпада један је од већих проблема општине Ариље, посебно обзиром да на територији општине не постоји званична депонија за одлагање отпада.

На територији општине постоје различите врсте отпада: комунални отпад: чврсти комунални отпад; кабасти отпад; биолошки комунални отпад; итд. грађевински отпад; опасни медицински отпад и друге врсте опасних отпада (фармацеутски отпад), отпад из фотографских лабораторија, отпад од заштитних средстава у пољопривреди и тд. индустријски отпад.

Комунални отпад се од затварања сметлишта у Вирову 2002. године, које се налазило на обали реке Моравице, привремено одлаже на сметлиште "Годовик" у општини Пожега, до изградње санитарне регионалне депоније у Ужицу, како је предвиђено Националном стратегијом управљања отпадом.

Табела 18. Обухват прикупљања комуналног отпада 2011.

Насеље	Укупан број домаћинстава	Број домаћинстава обухваћених прикупљањем отпада
Ариље	2161	1683
Вране	231	188
Грдовићи	149	61
Церова	365	110
Богојевићи	183	14
Поглед	199	105

Поред тога, на подручју општине не постоје депоније за одлагање посебних категорија отпада, као што је грађевински отпад, животињски отпад и други отпад из пољопривреде (не постоји сточно гробље), нити је решено збрињавање опасног отпада (медицинског). Недостатак ових одлагалишта или начина за безбедно збрињавање ових врста отпада може значајно угрозити животну средину.

Утицај економских активности на животну средину

У општини Ариље нема привредних субјеката који значајно утичу на загађење животне средине. Највећи негативан утицај на животну средину имају отпадне воде које се непречишћење изливају у корита река Рзава и Моравице. Поред изливања отпадних вода животну средину угрожава и неконтролисана употреба минералних ђубрива и средстава за заштиту биља.

SWOT АНАЛИЗА

Увод

SWOT анализа (анализа унутрашњег и спољног окружења) обједињује и представља анализу стања у Општини Ариље добијену групним и индивидуалним интервјуима заинтересованих страна о проблемима и потребама заједнице, као и податке и анализе из донетих стратешких докумената општине Ариље:

1. Програм развоја општине Ариље 2007-2022
2. Просторни план општине Ариље
3. Стратегија економског развоја општине Ариље 2006-2015
4. Општина Ариље – Профил заједнице, Канцеларија за локални економски развој 2007
5. Програм развоја туризма општине Ариље

То указује на реално сагледавање снага и развојних могућности са једне стране и слабости и препрека, са друге стране.

SWOT матрица

Демографски ресурси

Снаге	Слабости
Становништво заинтересовано за очување и развој локалне средине Релативно добри услови за живот и привређивање на селу Изградња путева и комуналне инфраструктуре у селима Постојећи демографски ресурси	Број становника прогресивно се смањује у општини Негативна стопа природног прираштаја Висока просечна старост становништва Непостојање локалне популационе стратегије Велике унутрашње миграције у општини, посебно иселјавање са села
Могућности	Препреке
Унапређење квалитета живљења, инфраструктуре, јавних служби и услужног сектора Обуке становништва за рад у угоститељству и туризму, у деловима Општине где су утврђени туристички потенцијали	Одлазак младих, образованих стручњака из општине Удаљеност од главног града

Природни ресурси

Снаге	Слабости
Квалитетно земљиште и агроеколошки услови за профитабилну производњу производа за којима расте тражња на светском тржишту (јагодасто воће) Велике резерве кречњака, шљунка и брече на Клокочу Велике количине огревног дрвета Водни ресурси (за пиће, наводњавање, риболов, туристичке активности, производњу електричне енергије), Шумски производи (дрво и споредни шумски производи)	Мало уређених водотокова Слаба искоришћеност водних ресурса за наводњавање Лоша структура шума мали проценат високих шума (26 %) Не постоји органска производња на територији општине Развој алтернативних грана пољопривреде на ниском нивоу Нерационално коришћење шумских ресурса.
Могућности	Препреке
Развој производње јагодастог воћа у полузатвореном простору Коришћење повољних агроеколошких услова, Коришћење водних ресурса за планско наводњавање	Мало учешће равног рељефа у структури пољопривредних површина Слабо изграђена приступна мрежа путева Ограничења у коришћењу природних ресурса у заштићеним зонама водотока Рзава

Економија руралних области

Снаге	Слабости
Развијен је предузетнички дух и традиција приватног предузетништва; Привреда је претежно производна и није уско специјализована; Константан је пораст извоза и спољнотрговинског суфицита; Нема крупних привредних система, што је чини прилагодљивим условима тржишта; Власничка трансформација друштвеног сектора је завршена; Број незапослених се последњих година константно смањује	Уситњеност поседа Недостатак стручне радне снаге Неискоришћени водни ресурси за наводњавање пољопривредних површина Неусклађено школство према потребама привреде Мали број категорисаних смештајних капацитета у сеоским домаћинствима Недовољна обученост становништва о могућностима развоја руралног туризма Лош маркетинг
Могућности	Препреке
Развој нових видова прераде пољопривредних производа Даље усавршавање производње јагодастог воћа Постицање развоја сточарства Изградња савремених система за наводњавање Увођење потребних стандарда у производњу (глобалгап) Развој органске производње Интензивна промоција воћарске производње	Слаба мотивисаност младих Мали подстицаји локалне управе и МПШВ

Инфраструктура у руралним областима

Снаге	Слабости
Изграђена мрежа локалних путева Релативно добар географски положај у односу на шире системе	Лош квалитет путне мреже и недостатак мостова на река Лоша покривеност РТВ сигнаlima и сигнаlima мобилне телефоније у сеоским подручјим

Регионални систем водоснабдевања Рзав Изграђени значајни објекти и мреже водовода и канализације (довољан резервоарски простор, магистрални и главни водови, и др.) Разграната мрежа путева Решено питање изворишта водоснабдевања Разграната мрежа јавне расвете Пословно окружење и велики број привредних субјеката	Недовољна обухваћеност сеоских подручја мрежом водовода и канализација Неконтролисано изливање фекалија у речне токове ван система градске канализације Недефинисно газдовање сеоским водоводима и лоша контрола квалитета воде на сеоским водоводима.
Могућности	Препреке
Изградња система за пречишћавања отпадних вода Изградњ гасовода и гасификација насеља и прерадних капацитета	Недостатак планова и планске документације Недостатак финансиских средстава

Службе подршке

Снаге	Слабости
Здравствена заштита на територији Општине је добро развијена као и мрежа сеоских здравствених станица и амбуланти Добро организована мрежа школских објеката Формирана локална саветодавна служба ИЦП Основан фонд за кредитирање пољопривредника	Недовољно присуство лекара и другог техничког особља на терену Недовољни капацитети локалне саветодавне службе
Могућности	Препреке
Модернизација здравствених и стоматолошких услуга на руралном подручју Проширење капацитета локалне саветодавне службе	Мали и несигурни подстицаји МПШВ

Животна средина

Снаге	Слабости
Висок квалитет ваздуха Очувани земљишни ресурси Висок квалитет водотокова и изворишта Нема привредних субјеката, великих загађивача	Велики број дивљих депонија Изливање непречишћених отпадних вода у реку Рзав и Моравицу
Могућности	Препреке
Изградња постројења за пречишћавање отпадних вода Изградња централне топлане на гас	Непостојање планова за изградњу

Анализа развојних могућности

Потенцијали за развој	Ограничења развоја
Повољни природни услови за производњу пољопривредних производа за којима расте тражња на светском тржишту (малина, јабука, шљива, купина, боровница, кромпир) Развијена производња малине, јабуке и шљиве Развијена мрежа откупних станица и раскладних капацитета Традиција и искуство у пољопривредној производњи Спремност пољопривредних произвођача за прихватање нових технологија; Повољни природни услови за развој сточарства Очувана животна средина Основан Иновациони центар за пољопривреду Природни услови за развој сеоског туризма, Изградња мањих прерадних погона у сеоским насељима,	Депопулација и старење сеоског становништва Мали број савремено организованих (комерцијалних) газдинстава Техничко–технолошка застарелост механизације Недовољни капацитети стручних служби и недовољна обученост пољопривредних произвођача за савремене технологије Недовољна организованост пољопривредника Уситњеност земљишног поседа Недовољно развијена инфраструктура и комуналне услуге на сеоском подручју Недовољна подршка локалне самоуправе Слабе маркетиншке активности Недовољна развијеност финалних прерађивачких капацитета Недовољно коришћење водних ресурса за наводњавање Велике површине запуштеног или неискоришћеног пољопривредног земљишта Неконтролисана градња на најбољем пољопривредном земљишту.

СТРАТЕГИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

Визија руралног развоја

Рурално подручје општине Ариље може бити значајан ресурс за укупни материјални и друштвени развој руралних заједница, привлачно за његове становнике и посетиоце, као и угодно за живот, рад и боравак.

Због тога, ова Стратегија полази од претпоставке да радикалне промене у развоју руралног простора општине Ариље захтевају битно побољшање услова за рад и живот становништва на том простору.

Визија развоја руралних подручја општине Ариље:

ЕКОНОМСКИ ЈАКА И РАВНОМЕРНО РАЗВИЈЕНА СЕОСКА ПОДРУЧЈА, У КОЈИМА СТАНОВНИЦИ СВОЈИМ ДЕЛОВАЊЕМ ОБЕЗБЕЂУЈУ УСЛОВЕ ЗА КВАЛИТЕТНИЈИ ЖИВОТ, ДОПРИНОСЕ РАЗВОЈУ ЗАЈЕДНИЦЕ И АКТИВНО УЧЕСТВУЈУ У ОЧУВАЊУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ.

Стратешки циљеви

Стратешки циљеви Општине Ариље на подручју руралног развоја за период до 2020. године су:

1. **Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства,**
2. **Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима и**
3. **Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији.**

Избор оваквих стратешких циљева руралног развоја у потпуности је у сагласности са Директивом Европске комисије број 1698/2005 која регулише начин подршке руралном развоју из Европског фонда за пољопривреду и рурални развој (ЕАФРД) за земље чланице ЕУ.

Први стратешки циљ – Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства у потпуности уважава привредну структуру општине Ариље у којој значајно место заузимају пољопривреда и шумарство, као и богату ресурсну подлогу коју чине површине пољопривредног и шумског земљишта. Овај циљ има пет специфичних циљева који се односе на повећање нивоа инвестиција на пољопривредним газдинствима у процесима прераде и продаје пољопривредних производа, подршку организовању пољопривредних произвођача и власника шума и подршку унапређењу руралног финансирања. За реализацију овог циља предвиђено је 13 мера и 31 подмера.

Други стратешки циљ – Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима добија на значају због растућег конфликта између интензивирања пољопривредне производње и коришћења модерних технологија у пољопривреди, шумарству и прерађивачкој индустрији и потребе очувања природе и њене заштите од даље деградације. Овај стратешки циљ има три специфична циља који се односе на одрживо газдовање природним ресурсима приликом обављања делатности пољопривреде и шумарства, одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима и одрживо газдовање сеоским животним простором. За реализацију циља очувања природе и рационално газдовање природним простором предвиђено је 5 мера и 10 подмера.

Трећи стратешки циљ – Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији је и до сада био препознат као изузетно значајан за заустављање даље депопулације соских простора и стварања претпоставки за дислокацију и диверсификацију разних видова непољопривредних делатности из урбаних према руралним подручјима. Овај циљ има 6 специфичних циљева који се огледају у: изградњи и бољем одржавању сеоске инфраструктуре, унапређењу доступности јавних услуга сеоском становништву, заштити и очувању природног и културно-историјског наслеђа у руралном простору, даљој диверсификацији пољопривредних и непољопривредних активности и подршки оснивању и раду МСП на селу, развоју и унапређењу услуга руралног туризма и подршци развоју локалних иницијатива сеоског становништва. Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији оствариће се путем реализације 15 мера и 33 подмере, посебно осмишљених за реализацију овог циља.

За реализацију целовите Стратегије руралног развоја Општине Ариље предвиђена су три стратешка циља, 14 специфичних циљева, 33 мере и 74 подмере.

Матрица циљева и мера

МАТРИЦА ЦИЉЕВА И МЕРА за реализацију Стратегије руралног развоја општине Ариље		
1. Стратешки циљ – ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		
<i>Специфични циљ</i>	<i>Мера</i>	<i>Подмера</i>
1.1 Инвестиције на пољопривредним газдинствима	1.1.1 Инвестиције у пољопривредну механизацију	1.1.1.1 Подршка набавци механизације на пољопривредном газдинству.
		1.1.1.2 Подршка изградњи надстрешница за смештај и сервисирање пољопривредне механизације.
	1.1.2 Инвестиције у сточарству	1.1.2.1 Подршка набавци квалитетних приплодних јуница, оваца/коза, назимица.
		1.1.2.2 Подршка адаптацији постојећих и изградњи нових објеката за смештај стоке
		1.1.2.3 Подршка проширењу постојећих и изградњи нових рибањака.
		1.1.2.4 Подршка набавци опреме за мужу, изјубравање и спремање сточне хране.
		1.1.2.5 Субвенционисање вештачког осемењавања крава.
	1.1.3 Инвестиције у биљној производњи	1.1.3.1 Подршка изградњи стакленика/пластеника, набавци опреме за пластеничку/стакленичку производњу и коришћењу термалних вода.
		1.1.3.2 Подршка инвестицијама у подизању нових воћњака.
		1.1.3.3 Подршка интензивирању производње сточне хране.
		1.1.3.4 Подршка набавци опреме за производњу воћа у полузатвореном и затвореном простору.
	1.1.4 Уређење пољопривредног земљишта	1.1.4.1 Подршка активностима на уређењу пољопривредног земљишта (одводњавања, наводњавања, калцификација, мелиоративно уређење ливада и пашњака)

		1.1.4.2	Подршка развоју дигиталног земљишног информационог система (ГИС)
	1.1.5 Унапређење економске вредности шума	1.1.5.1	Обезбеђење стручне помоћи код израде плана газдовања приватним шумама
		1.1.5.2	Искоришћавање секундарних шумских производа.
1.2 Ивестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа	1.2.1 Ивестиције у модернизацију постојећих и изградњу нових прерађивачких капацитета	1.2.1.1	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области млекарске индустрије.
		1.2.1.2	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области месне индустрије.
		1.2.1.3	Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области прераде воћа и поврћа
		1.2.1.4	Подршка обнови и реконструкцији постојећих и изградњи нових прерађивачких капацитета у области прераде лековитог, ароматичног, медоносног и шумског биља
	1.2.2 Подршка за улазак у системе контроле и потврде квалитета и безбедности прехрамбених производа	1.2.3.1	Подршка увођењу система квалитета и безбедности хране у прерађивачким објектима и сертификацији производње
		1.2.3.4	Подршка у увођењу и сертификацији Добре пољопривредне праксе на пољопривредним имањима
1.3 Јачање капацитета организација пољопривредних произвођача	1.3.1 Подршка организацијама пољопривредних произвођача	1.3.1.1	Обезбеђење бесплатних саветодавних услуга и правне помоћи код организовања пољопривредних произвођача у задруге или удружења
		1.3.1.2	Подршка учешћу група пољопривредних произвођача на локалним и међународним сајмовима
1.4 Унапређење људских ресурса у руралном подручју	1.4.1 Повећање знања и вештина пољопривредних произвођача и власника приватних шума.	1.4.1.1	Организовање и (су)финансирање извођења теоретских и практичних обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума.
		1.4.1.2	Организовање и (су)финансирање студијских путовања и узајамних посета за пољопривредне произвођаче и власнике приватних шума.
		1.4.1.3	Практична обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума из области информатике и коришћења рачунара.
	1.4.2 Унапређење саветодавних услуга у области пољопривреде и руралног развоја	1.4.2.1	Организовање и суфинансирање специјалистичких обука за саветодавце.
		1.4.2.2	Суфинансирање специфичних саветодавних програма за унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде.
	1.4.3 Подршка младим пољопривредним произвођачима	1.4.3.1	Давање додатних материјалних подстицаја младим пољопривредним произвођачима за њихова инвестициона улагања.
1.4.3.2		Пружање бесплатне помоћи код израде пословног плана за оснивање/развој пољопривредног газдинства младим пољопривредним произвођачима.	
1.5 Подршка руралном финансирању	1.5.1 Подршка кредитирању инвестиционих улагања у пољопривреди	1.5.1.1	Одобравање кредита преко Фонда за развој пољопривреде..
2. Стратешки циљ – ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА			
2.1 Одрживо управљање природним ресурсима у пољопривреди	2.1.1 Подршка мерама заштите животне средине	2.1.1.1	Увођење обуке пољопривредних произвођача за контролисану и правилну употребу заштитних хемијских средстава и природних и вештачких ђубрива.
		2.1.1.4	Суфинансирање процеса преласка на органски и интегрални начин производње, укључујући процес сертификације.
	2.1.2 Превенција и отклањање последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству	2.1.3.1	Исплата једнократних накнада у случају наступања последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству.
		2.1.3.2	Подршка програмима противградне заштите, као и другим програмима превенције од елементарних непогода.
2.2 Одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима	2.2.1 Подршка развоју лова	2.3.1.1	Подршка организовању рада корисника ловишта
		2.3.1.2	Промоција и развој ловног туризма
	2.2.2 Порибљавање риболовних подручја	2.3.2.1	Суфинансирање порибљавања риболовних подручја
2.3 Одрживо газдовање сеоским животним простором	2.3.1 Заштита природних извора, водотока и простора	2.3.1.1	Финансирање заштите природних извора и водотока од загађења
		2.3.1.2	Финансирање трошкова уклањања и санације дивљих депонија
		2.3.1.3	Суфинансирање трошкова изградње или адаптације адекватних одлагалишта чврстих и течних природних ђубрива

3. Стратешки циљ – ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ		
3.1 Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре	3.1.1 Побољшање мреже сеоских путева	3.1.1.1 Редовно одржавање постојећих сеоских макадамских и асфалтираних путева
		3.1.1.2 Асфалтирање сеоских макадамских путева
		3.1.1.3 Изградња нових сеоских путева
	3.1.2 Побољшање водоснабдевања	3.1.2.1 Суфинансирање изградње и санације сеоских водовода
	3.1.3 Изградња културно-забавних и спортско-рекреативних садржаја	3.1.3.1 Изградња и адаптација сеоских домова
3.1.4 Побољшање начина одвођења отпадних вода	3.1.4.1 Суфинансирање изградње заједничких система за одвођење отпадних вода	
3.2 Побољшање доступности јавних услуга сеоском становништву	3.2.1 Унапређење квалитета услуга образовања	3.2.1.1 Финансирање обнове сеоских школа
	3.2.2 Унапређење здравствених услуга	3.2.2.1 Одржавање постојећих сеоских амбуланти 3.2.2.2 Организовање повремених долазака лекара различитих специјалности у рурална подручја
3.3 Заштита и очување природног и културног наслеђа у руралним подручјима	3.3.1 Истраживање и заштита природног наслеђа	3.3.1.1 Израда и доношење планова заштите природе – појединих локалитета или природних врста
		3.3.1.2 Проглашење појединих подручја заштићеним природним подручјима
	3.3.2 Истраживање и заштита културно-историјског наслеђа	3.3.2.1 Финансирање истраживања културно-историјског наслеђа
		3.3.2.2 Заштита локалитета који садрже вредно културно-историјско наслеђе
3.4 Диверсификација непољопривредних и пољопривредних активности на селу	3.4.1 Подршка развоју микробизниса у руралним подручјима	3.4.1.1 Обука за израду сувенира и других производа кућне радиности од природних материјала
		3.4.1.2 Стимулисање активности обраде и прераде дрвета у руралним подручјима
		3.4.1.3 Обука за сакупљање љековитог биља и шумских плодова.
		3.4.1.4 Финансијска подршка за оснивање микро фирми изван сектора пољопривреде и прехранбене индустрије
	3.4.2 Унапређење продаје пољопривредних производа	3.4.2.1 Организовање локалних сајмова и изложби пољопривредних производа и производа кућне радиности
		3.4.2.2 Финансијска подршка за развој нових брендова и амбалаже на газдинствима.
	3.4.3 Подршка преради производа директно на газдинству	3.4.3.1 Подршка инвестицијама у прераду биљних и сточарских производа директно на имању (укључујући љековито биље, шумске плодове, гљиве и др.)
3.4.3.2 Подршка пројектима промовисања и заштите географског порекла пољопривредних производа произведених или прерађених на газдинству		
3.5 Оснивање и развој микро, малих и средњих предузећа на селу	3.5.1 Подршка оснивању и раду нових микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима	3.5.1.1 Одржавање инфромативних семинара о могућностима и условима оснивања МСП
		3.5.1.2 Бесплатна правна помоћ код регистрације нових МСП
		3.5.1.3 Обезбеђење повољних кредита за МСП која послују у руралном подручју.
	3.5.2 Подршка развоју женског предузетништва у руралном подручју	3.5.2.1 Подршка обуци жена из руралних подручја у предузетништву
3.5.2.2 Подршка развоју пословних активности жена у руралном подручју		
3.6 Унапређење и развој услуга руралног туризма	3.6.1 Промоција руралног туризма	3.6.1.1 Финансирање учешћа на локалним и међународним туристичким сајмовима
		3.6.1.2 Израда промотивног материјала о туристичкој понуди
	3.6.2 Унапређење капацитета за пружање туристичких и угоститељских услуга	3.6.2.1 Суфинансирање адаптације приватних објеката за боравак и смјештај туриста
		3.6.2.2 Финансирање изградње заједничке туристичке инфраструктуре
		3.6.2.3 Обука чланова сеоских домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга
3.6.2.4 Интересно организовање пружалаца туристичко-угоститељских услуга		

ПАРТНЕРСТВА У СПРОВОЂЕЊУ ПОЛИТИКЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА

У структури руралних подручја и активностима руралних домаћинстава, пољопривреда чини само један, али значајан, сегмент који је чврсто повезан са другим привредним и друштвеним делатностима и са природним окружењем. До сада се већа пажња придавала решавању проблема у пољопривреди, а не целовитом третману руралних подручја, што је неопходно мењати. Циљеви и смернице деловања пољопривредне политике треба да буду одговор на потребу унапређења стања у сектору, како би се он успешније носио са изазовима и потешкоћама које доносе међународне интеграције.

Економски развој руралних подручја не може се остварити ослањањем само на пољопривреду и шумарство, занемарујући при томе друге делатности. Дугорочни одрживи интегрални развој руралних подручја треба да буде стратешки циљ укупног привредног и друштвеног развоја, будући да и друге привредне и друштвене делатности и активности (нпр. образовање, трговина, саобраћај и везе, здравствена и социјална заштита, занатство, туризам, друге услужне делатности, инфраструктура, предузетништво, МСП, заштита околине, невладин сектор и др.) имају велики утицај на развој руралних подручја.

Анализирајући стање развијености руралних подручја у општини Ариље, може се поуздано закључити да би њихово даље заостајање у развоју неминовно водило ка успоравању укупног привредног и друштвеног развоја целокупне општине.

Полазећи од значаја сектора пољопривреде, шумарства, водопривреде, прехрамбене и дрвопрерађивачке индустрије, МПТШВ има водећу улогу у осмишљавању и спровођењу политике руралног развоја. Међутим, треба посебно истаћи да развојни циљеви, приоритети и програми у надлежности овог министарства морају бити усклађени и укључени у целокупну мрежу коју чине и друга министарства и органи јавне управе, локална самоуправа, привредне и услужне делатности, невладин сектор и др. Одређени број важних активности, усмерених на убрзање процеса руралног и регионалног развоја, треба да се одвија у оквиру и на нивоу појединих државних институција.

У органима локалне самоуправе постоје тела (одељења, службе, агенције и слично) надлежна за питања развоја, укључујући и рурални развој. У једном броју општина успостављене су (локалне) развојне агенције, предузетнички центри и слични облици организовања, који се баве питањима материјалног развоја на локалном нивоу. Ови организациони облици су у већој или мањој мјери развили одређени степен партнерства и сарадње са владиним и невладиним сектором. Оснивачи тих тијела су, по правилу локалне самоуправе.

Међутим, у садашњем периоду политика и програми руралног развоја различитих установа и нивоа јавне управе нису усклађени и координисани. Полазећи од сложености проблематике руралног развоја, која укључује пољопривреду и прехрамбену индустрију, шумарство и дрвопрераду са осталим привредним и услужним делатностима, нужно је успоставити ширу сарадњу различитих тијела државне управе и других субјеката, ради што квалитетнијег провођења политике руралног развоја.

Пословни и цивилни сектор, имајући у виду сложеност процеса руралног развоја, треба да имају крајње активну улогу и да буду стално укључени у његово планирање и спровођење, посебно на локалном нивоу. Иницијативе зачете на локалном нивоу биће делотворније и трајније ако се буду заснивале на комплементарној сарадњи сва три сектора: јавног, пословног и цивилног.

Организације цивилног друштва су се доказале својим деловањем на подручју информисања и неформалног образовања – едукацијом и тренингом, директно или посредно везаним уз рурални развој, као што су: стратешко планирање, израда пројеката у складу са захтјевима ЕУ, управљање пројектима, организовања локалне заједнице, као и подстицање и учешће у различитим активностима на самом терену.

Пословни сектор се у све већој мери афирмише као незамењиви учесник развојних пројеката на свим нивоима. Тако је његово учешће најснажније у улози инвеститора, засновано на новим модалитетима приватно-јавног партнерства, увођење иновативних пословних приступа, подстицања добре праксе, покретања кооперације и сл.

На оперативном нивоу у циљу стручног провођења Стратегије руралног развоја треба основати **Центар за рурални развој** на нивоу Општине Ариље чиме би се ојачала институционална уређеност која је битна за успешну имплементацију програмских активности руралног развоја.

У првом периоду реализације Стратегије руралног развоја, стручну и оперативну улогу његове реализације могла би да преузме Општинска управа општине Ариље, преко Канцеларије за локални економски развој (због рационализације трошкова), а да се у каснијем периоду овај организациони облик развије у Агенцију (Центар) за рурални развој.

Ово тело мора успоставити чврсту и континуирану комуникацију и сарадњу са свим владиним и невладиним институцијама и органима, затим сличним телима која су успостављена у другим општинама, а баве се пословима руралног развоја.

ПРИСТУП РУРАЛНОМ РАЗВОЈУ У ЗАВИСНОСТИ ОД СТЕПЕНА РУРАЛНОСТИ

У претходном делу стратегије било је више реченица о стању развијености и значају развоја руралних подручја, са посебним акцентом на развој руралних заједница. При томе је посебно истицан интегрални рурални развој што представља најснажнији одговор на развојне изазове неразвијених руралних подручја.

Само утврђивање руралног простора, дефинисано је методологијом ОЕЦД-а, али је нужно уважавати и одређене специфичности подручја за која се приступа програмирању руралног развоја. Те специфичности, односе се, пре свега, на различит степен укупне развијености, затим природне, људске, инфраструктурне, образовне, демографске, социјалне и друге карактеристике.

Приступајући програмирању и реализацији Стратегије руралног развоја општине Ариље, морају се имати у виду мање развијена подручја због потребе предузимања диференцираних и стимулативних мера, као подстицај убрзанијем развоју и приближавању развијених и неразвијених подручја.

Полазећи од тога мора се поћи од показатеља којима се утврђује степен развијености подручја (у овом случају насељених места) и приступи дефинисању спроводивих мера и инструментарија за остваривање бржег и складнијег локалног развоја.

Са становишта **степен руралности** подручја општине Ариље, извршена је подела општине према броју становника по квадратном километру, као једном од битних параметара за утврђивање степена руралности, а која се примјењује методологијом ОЕЦД-а.

Међутим, општина Ариље поседује одређене просторне специфичности, низак ниво опште развијености, недовољно развијену инфраструктуру и друго, због чега није могуће у целини применити само важећу методологију ОЕЦД-а која се примењује у развијенијим земљама.

Због тога, а полазећи од карактеристика руралног простора и специфичности општине Ариље, извршено је груписање насеља према степену руралности у пет категорија и то:

Густина насељености	Насеља
до 30 ст/км ²	Бјелуша, Бреково, Висока, Гривска, Добраче, Крушчица, Радобуђа, Радошево, Северово.
30-60 ст/км ²	Вирово, Драгојевац, Латвица, Миросаљци, Трешњевица.
60-100 ст/км ²	Богојевићи, Вране, Ступчевићи.
100-150 ст/км ²	Поглед, Вигоште, Грдовићи, Церова.
преко 150 ст/км ²	Ариље.

На бази ових података да се закључити да је у општини Ариље ниска насељеност становништва по км² и да доминирају насеља чија насељеност је испод 60 становника по км².

Наведена подела према густини насељености представља поуздан индикатор при реализацији циљева руралног развоја и то са становишта приоритета усмеравања мера у зависности да ли се ради о руралном простору или руралној заједници.

Са становишта **услова у којима се привређује и живи**, подручје општине Ариље је груписано у три различите зоне.

1. **Брдско-планинска зона** са селима разбијеног типа у западном делу Општине (Радобуђа, Гривска, Северово, Крушчица, Радошево, Висока, Бјелуша, Бреково и Добраче). Ова зона представља претежно пољопривредно подручје у коме доминира воћарство (малина), производња кромпира и сточарство (говедарство). Ово подручје карактерише депопулација и старење становништва.
2. **Зона у долини реке Моравице** са селима која су линеарно распоређена уз магистрални пут и долину реке Моравице у југоисточном делу општине (Драгојевац, Миросаљци, Трешњевица, Ступчевићи, Латвица и Богојевићи). У овој зони се налазе економски снажнија сеоска насеља са већ зачетим функцијама центара и тенденцијом згушњавања. Доминира воћарство (малина, јабука) и значајан број мањих погона за прераду воћа, прераду дрвета, као и из текстилног сектора.
3. **Зона у околини општинског центра** са приградским сеоским насељима (Поглед, Вигоште, Церова, Вране, Грдовићи и Вирово), у којима је претежно развијен секундарни и терцијарни сектор делатности, и Ариљем као доминантним центром развоја.

Два претходно изложена критеријума класификације појединих подручја општине Ариље, укључујући и онај према којем се она деле на мање или више рурална, представљају солидну основу за идентификовање мање повољних подручја, односно оних подручја која се у политици ЕУ класификују као Лесс Фавоуред Ареас (ЛФА).

Европска комисија у својој политици подршке руралним подручјима уважава постојање мање повољних подручја која заузимају 54% њене територије, према којима је усмерен одређени број посебно дизајнираних мера (*натурал хандицап паумент*), а већина других мера универзалног карактера има диференцирану примену у односу на ЛФА подручја³.

Према наведеним критеријумима у општини Ариље се као мање повољна подручја одређују насеља: Висока, Бјелуша, Бреково, Добраче, Радошево, Крушчица, Гривска, Северово и Радобуђа.

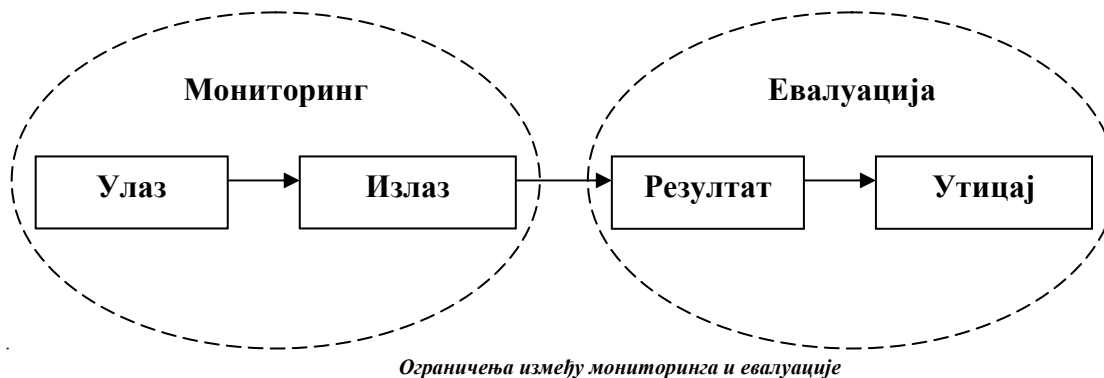
³ Што је дефинисано члановима 37. и 50. прописа ЕК број 1698 из 2005. године који дефинише све видове подршке руралном развоју из Европског пољопривредног фонда за рурални развој (ЕАФРД).

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Праћење (*мониторинг*) Стратегије представља континуирано прикупљање података о реализацији појединих мера и пројеката у оквиру Стратегије, на основу унапред познатог плана активности, који укључује његову временску и просторну димензију, инпуте, аутпуте и резултате. Оно обезбеђује доносиоцима одлука у спровођењу политике руралног развоја, да континуирано примају повратне информације о имплементацији програма и пројеката, односно резултатима њихове имплементације. Омогућава да се идентификују стварни или потенцијални успјеси, односно проблеми и то довољно рано како би се провеле неопходне измјене и прилагођавања у оквиру самих програма и пројеката, односно њихове реализације.

Оцена (*евалуација*) Стратегије представља периодично оцењивање његове релевантности, учинка, утицаја и ефикасности у погледу унапред дефинисаних стратешких и специфичних циљева и појединих мера. Њиме се преиспитује садржај појединих програма, пројеката и активности путем којих се реализује целокупни план и доноси закључци о успешности њихове реализације.

Важно је да се прави разлика између индикатора мониторинга и евалуације: Индикатори мониторинга обезбеђују информације о начину коришћења ресурса, износима подршке, броју корисника и сл. На тај начин, мониторинг индикатори, а нарочито индикатори улаза и излаза, омогућавају корисницима и сарадницима да извештавају о коришћењу ресурса, као и о активностима за које су одговорни

Индикатори за евалуацију се односе првенствено на индикаторе резултата и утицаја, самим тим што се евалуација одвија после мониторинга. Евалуација обезбеђује слику о ефектима мера подршке и концентрисана је на анализу ефективности самог система подршке у смислу достизања стратешких циљева, односно циљева сваке поједине мере.

Такође, евалуацијом се анализира однос између мобилисаних средстава и утицаја који је произведен. Други потенцијални аспект евалуације је оцена релевантности (односе ли се циљеви на стварне потребе), користи (компатибилност ефеката са стварним потребама) и одрживости (очекивања везана за дугорочне ефекте или утицај појединих мера).

Табела 23. Типови индикатора

Тип индикатора	Дефиниција	Пример индикатора (инвестиције на пољопр. газдинству)
Ресурси	Ресурси или индикатори улаза односе се на буџет расположив за сваки од нивоа подршке	Висина подстицајних средстава.
Изнази	Изназни индикатори односе се на активност. Излазом се сматра све оно што је изведено у замену за износ јавне потрошње	Висина инвестиција по пољопривредном газдинству. Број корисника који је оставирио подршку.
Резултати	Индикатори резултата односе се на директан и моментални утицај или ефекат програма (мере).	Процент обухваћених пољопривредних газдинстава.
Утицај (ефекат)	Индикатори утицаја представљају последице имплементације програма поред његовог директног и моменталног утицаја на кориснике. Утицај се може поделити у две категорије: "специфични" утицај, који се појављује након одређеног временског периода али је у директној вези са спроведеном активношћу и "глобални утицај", који се односи на дугорочне ефекте на ширу популацију.	Број радних мјеста који су настали као резултат оснивања нових фарми. Укупна додата вредност произведена након годину дана на новооснованим фармама.

Индикатори, према општеприхваћеном енглеском акрониму – SMART, треба да буду специфични, мерљиви, доступни/достижни у погледу економичности, релевантни за дати програм и правовремени. Индикатори се не морају увек односити на квантитативне податке, него у неким случајевима могу укључивати и квалитативну оцену или логичка запажања.

Процес мониторинга обавезан је део имплементације Стратегије руралног развоја, као и израда редовних годишњих извештаја органа који спроводе мониторинг. Годишњи извештаји треба да укључују све квалитативне и квантитативне информације везане за имплементацију Стратегије, укључујући финансијске расходе за сваку меру и мониторинг табеле са индикаторима излаза и резултата, такође за сваку меру.

Процес евалуације одвијаће се током целокупног трајања Стратегије (2012–2020). Процесом континуираног оцењивања (евалуације) Стратегије руралног развоја оцењиваће се напредак у њеној имплементацији, испитивати могућности за њено унапређење, анализирати препоруке за промене у програму, као и припремати елементи за средњорочни преглед (евалуацију) и ex post евалуацију.

Како би ови процеси могли пружити правовремене и поуздане информације о остварењу стратешких циљева развоја пољопривреде и руралних подручја, потребно је утврдити и потврдити да ли:

План и програм руралног развоја одговара стварним потребама становништва,

Мере руралног развоја доприносе унапређењу квалитета живота и прихода руралне популације, као и смањењу регионалних неједнакости.

Мере руралног развоја искључују могућност дискриминације жена у руралном подручју и омогућују активно учешће жена у програмима и равноправно аплицирање на све мере прописане Стратегијом,
 Мере руралног развоја доприносе бољем искоришћењу природних ресурса и
 Мере руралног развоја доприносе унапређењу конкурентности пољопривреде и шумарства.

Потребно је предузети низ активности, који ће умногоме зависити од спремности надлежних органа да испуне захтеве и препоруке у институционалном спровођењу политике руралног развоја, путем партнерства и координације свих релевантних институција које ће омогућити спровођење активности праћења и оцене, односно мониторинга и евалуације реализације плана.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

- Појам руралног развоја јавља се последњих деценија, а настао је као погодан одговор на проблеме везане за регионалне неједнакости у степену развијености и послужио као прихватљив концепт за комплексније валоризовање развојних потенцијала руралних подручја. Најпознатији аутори заступају тезу да рурално сиромаштво (а не неједнакости) условљава успостављање посебне политике – политике руралног развоја, због чега се рурална неразвијеност може сматрати као основни фактор укупне неразвијености мање развијених земаља.
- У многим земљама бројни разлози су утицали на промену свести и схватању да се проблеми развоја руралних подручја морају решавати на комплекснији начин од онога који нуди само аграрна политика. Аграрна политика је оријентисана секторски, углавном на примарну пољопривреду, тако да она не даје свеобухватна решења развоја руралних подручја.
- Аграрна политика редефинисана у политику руралног развоја усмерава се не само на пољопривреду, већ на руралну привреду у целини. Тако је створен нови модел развоја намењен одређеном типу привређивања у оквиру новедефинисаног сектора названог „рурална економија“. То у ствари, подразумева интегралну, територијално заокружену, сеоску привреду и пратеће делатности коју као што су: пољопривреда и прерада пољопривредних производа, шумарство и прерада дрвета, водопривреда, рибарство, туризам, ловство, трговина, занатство, експлоатација и прерада минералних сировина, рударство, енергетика, саобраћај, као и бројне активности везане за здравствену и социјалну заштиту, образовање, заштиту животне средине, заштиту здравља животиња и биљака, просторно уређење, организација становања, путна и друга инфраструктура, културни, спортски и други садржаји.
- Управљање руралном економијом подразумева примену адекватних принципа и приступа као што су: равномерност развоја на бази расположивих ресурса (природни потенцијали, радна снага, доступна технологија и капитал и др.), затим нове приступе, не само заустављање одласка са села, већ и мотивације миграције у супротном правцу, прилагођавање међународном окружењу и то са више аспеката међу којима су најважнији демографски, економско-социјални, институционално-управљачки, еколошки и други.
- Кључну улогу у остваривању развоја руралних подручја, а који је повезан са делатношћу пољопривреде и шумарства, има Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде. МПТШВ треба да осигура да политика руралног развоја, која се спроводи у његовој надлежности, а чији је циљ повећање конкурентности сектора у руралним подручјима (пољопривреда, шумарство, рибарство, ловство, прехранбена индустрија и др.), директно допринесе повећању привредне активности, конкурентности и тржишности, као и повећању животног стандарда руралног становништва и друго, да усклађује све друге активности које су у надлежности бројних субјеката, јавног, пословног и цивилног сектора.
- Рурални развој укључује деловање свих кључних привредних и непривредних сектора у руралним подручјима, тако да политика руралног развоја не може бити од користи само одређеним популацијама становништва, нпр. пољопривредницима. Корисници политике руралног развоја треба да буду све категорије становништва (пољопривредници, предузетници, привредници, радници и др.), једном речју, корист треба да има цело друштво. Због тога се на реализацији Стратегије руралног развоја Општине Ариље морају ангажовати све расположиве локалне институције и то из делокруга рада који произлази из њихове надлежности.
- На оперативном нивоу у циљу стручног спровођења Стратегије руралног развоја треба основати Центар за рурални развој на нивоу Општине Ариље чиме би се ојачала институционална уређеност која је битна за успешну имплементацију програмских активности руралног развоја. У првом периоду реализације Стратегије, стручну и оперативну улогу његове реализације могла би да преузме Општинска управа општине Ариље, преко Канцеларије за локални економски развој (због рационализације трошкова), а да се у каснијем периоду овај организациони облик развије у Центар за рурални развој. Ово тело мора успоставити чврсту и континуирану комуникацију и сарадњу са свим владиним и невладиним институцијама и органима, затим сличним телима која су успостављена у другим општинама, а баве се пословима развоја.
- Стратегија руралног развоја Општине Ариље концептуално је постављена тако да кореспондира са концептом планирања и праксом развоја руралних подручја развијених земаља због потребе стварања услова за коришћење средстава из претприступних фондова ЕУ намењених развоју руралних подручја.
- Тежиште улагања стављено је на подршку инвестицијама у модернизацију пољопривредних газдинстава, укључујући и изградњу и боље одржавање сеоске инфраструктуре. При томе се не занемарују други циљеви за чију реализацију би се утрошило мање средстава, што не значи да су они мање важни, него да би се остварили, захтевају мања улагања.
- Финансијско учешће корисника је нарочито значајно код капиталних улагања у објекте, основно стадо, дугогодишње засаде, опрему и друге видове инвестирања у пољопривреду и шумарству и код изградње и обнове сеоске инфраструктуре.
- Један од извора финансирања руралног развоја, нарочито код обезбеђења појединих услуга сеоском становништву, као што су електроснабдевање, водоснабдевање, збрињавање отпадних вода, одвоз чврстог отпада, телекомуникације, радио и телевизија и заштита шума су јавна (државна) предузећа. Они су већински финансијери изградње и одржавања инфраструктуре која сеоском становништву омогућава приступ њиховим услугама, које то становништво углавном плаћа по пуним или субвенционисаним ценама.
- Финансијски мање, а у организационом погледу више, значајан учесник у реализацији појединих мера руралног развоја (обуке, откуп пољопривредних производа, организовање локалних сајмова и сл.) су пољопривредне задруге, удружења пољопривредних произвођача и друге НВО који иницирају одређене активности и анимирају друге институције да се укључе у њихово финансирање.

Извор финансирања реализације Стратегије руралног развоја чије укључивање се очекује и планира у каснијим годинама његове реализације су претприступни фондови ЕУ обједињени под једним називом ИПА (*Instrument for Pre-Accession Assistance*) који су дјелимично (1. и 2. компонета) доступни земљама потенцијалним кандидатима, а у потпуности (свих 5 компоненти) земљама кандидатима.

- Са овом стратегијом Општина Ариље је одлучна у намери да приступи дугорочном, организованом и ситематском планирању и целовитом спровођењу друштвено-економског развоја руралних подручја. При томе, морају се имати у виду околности у којима се доноси Стратегија и у којима ће се реализовати. Наиме, за реализацију утврђених циљева, поред других претпоставки, нужно је осигурати одговарајућа материјална средства. Међутим, материјална средства нису једини услов за остваривање постављених циљева. Без оспособљавања носилаца из свих сектора, разумевања политике руралног развоја, едукације на свим нивоима, синхронизације активности свих учесника, благовремене реализације, контроле учинка, ни већим средствима од планираних не бих се могли остварити постављени циљеви.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1. Опис мера

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.1	Мера: 1.1.1
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције на пољопривредном газдинству</i>	Инвестиције у пољопривредну механизацију
Основ за увођење мере:			
<p>Анализом стања физичког капитала којим располажу индивидуална пољопривредна газдинства установљена је релативно добра опремљеност механизацијом у смислу њеног броја, пре свега трактора, у односу на обрадиве пољопривредне површине. Међутим, установљено је такође да је бројна механизација углавном застарела, израбована и једним делом нефункционална, да недостатаје прикључних машина и других специјализованих средстава, што је један од главних узрока ниске продуктивности и недовољне конкурентности пољопривреде Републике Србије.</p> <p>Бољом опремом и савременом механизацијом могуће је подићи ниво технологије производње и знатно боље управљати трошковима производње комбинацијом производних фактора на газдинству, као и управљати квалитетом производа који је у директној зависности од времена потребног за обављање одређених радних операција.</p> <p>У том смислу, овом мером се намерава подржати набавка нове механизације, укључујући и набавку прикључних оруђа. Пољопривредни произвођачи ће бити подржани и у изградњи надстрешница за правиан смештај механизације.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање конкурентности пољопривреде путем набавке модерније и ефикасније механизације, опреме и других средстава, - Снижавање трошкова производње на газдинству, - Унапређење квалитета пољопривредних производа, - Унапређење услова одрживе употребе природних ресурса, нарочито земљишта 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка набавци механизације на пољопривредном газдинству, - Подршка изградњи надстрешница за смештај и сервисирање пољопривредне механизације. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи, земљорадничке задруге и удружења.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Власита средства власника механизације (пољопривредна газдинства, удружења пољопривредних произвођача, задруге), - МПТШВ, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције и - ИПА средства. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број и врста набављене пољопривредне механизације, - Број и тип набављене опреме за пољопривредну производњу, - Број газдинстава која су купила нову опрему и - Вредност инвестиција по врсти опреме.

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.1	Мера: 1.1.2
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције на пољопривредном газдинству</i>	Инвестиције у сточарству
Основ за увођење мере:			
<p>Сточарска производња у општини Ариље није конкурентна нити по свом обиму, нити по продуктивности појединих грана производње (принос млека, прираст по грлу стоке итд.), односно расном саставу и генетском потенцијалу врста и категорија стоке. Често фарме не располажу са адекватним објектима за смештај животиња, што додатно угрожава здравље, а самим тим и економске перформансе стада. Веома мали број сточарских објеката испуњава минималне ЕУ стандарде у погледу хигијене, заштите животне средине (поготово нитратна директива), те добробити и заштите животиња.</p> <p>У том смислу потребно је стимулирати инвестиције у проширење стада, изградњу нових и модернизацију постојећих објеката, набавку опреме и др.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање конкурентности сточарства, модернизација производње, повећање обима и квалитета производа, - Измена расног састава и повећање продуктивности производње, - Испуњавање ЕУ стандарда који се односе на заштиту животне средине, одржавање високог нивоа хигијене, те добробит и заштиту животиња и - Повећање сировинске основе за финалну прераду. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка набавци квалитетно приплодних јуница, оваца/коза, назимица, - Подршка адаптацији постојећих и изградњи нових објеката за смјештај стоке, - Подршка проширењу постојећих и изградњи нових рибањака, - Подршка набавци опреме за мужу, изјубравање, спремање сточне хране - Субвенционисање вештачког осемењавања крва 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи.	Ова мера се примењује у Брдско планинској зони и у Зони уз магистрани пут и реку Моравицу.	<ul style="list-style-type: none"> - Власита средства власника стоке, - МПТШВ, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције и - ИПА средства 	<ul style="list-style-type: none"> - Број и врста набављене стоке, - Број и тип инвестиција у објекте за смјештај стоке, - Број и врста набављене опреме - Број изграђених рибањака, - Број газдинстава која су остварила подршку

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.1	Мера: 1.1.3
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције на пољопривредном газдинству</i>	Инвестиције у биљној производњи
Основ за увођење мере:			
<p>Учешће воћарства (производње малине) доминира у пољопривредној производњи општине Ариље, али се у последње време све више јавља потреба за увођењем нових технологија. Са друге стране учешће повртарства је веома мало у укупној структури пољопривредне производње, нарочито ако се има у виду потенцијал и добри агроклиматски услови за узгој ових пољопривредних култура с једне стране и њихов позитиван ефекат на укупни доходак из пољопривредне производње с друге стране.</p> <p>Интензивирање ових грана пољопривреде могуће је повећањем њеног обима (подизање нових интензивних засада), изменом сортог и хибридног састава и продужавањем циклуса производње (подизање пластеника, стакленика). Ограничавајући фактор за пластеничку и стакленичку производњу је чињеница да је тешко достићи делове Србије који већ имају традицију у оваквој производњи.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање конкурентности воћарства и повртарства подизањем нових засада, - Увођење нових сорти, хибрида и технологија производње, - Унапређење квалитета пољопривредних производа, - Унапређење изгледа околине (руралног пејзажа), - Унапређење услова одрживе употребе природних ресурса, нарочито земљишта, и - Повећање сировинске основе за финалну прераду. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка изградњи пластеника и стакленика за поврће и набавци опреме за пластеничку/стакленичку производњу, - Подршка инвестицијама за подизање нових воћањака (изузев малине сорте виламет) - Подршка набавци опреме за производњу воћа у полузатвореном и затвореном простору. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Власита средства пољопривредних газдинстава, удружења или задруга, - Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде РС, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Откупљивачи/прерађивачи воћа и других сировина биљног порекла, - Финансијске институције и - ИПА средства (када постану доступна). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број и вредност инвестиција у стакленике и пластенике, - Површине новозасађених воћањака, - Површина воћањака у полузатвореном или затвореном простору - Број пољопривредних газдинстава која су добила подршку,

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.1	Мера: 1.1.4
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције на пољопривредном газдинству</i>	Уређење пољопривредног земљишта
Основ за увођење мере:			
<p>Уситњена пољопривредна газдинства су једна од већих препрека унапређења конкурентности пољопривредне производње у општини Ариље. Процес укрупњавања пољопривредних газдинстава, као и процеси уређења земљишта, хидро и агромилиорације, као и комасација пољопривредног земљишта, морају бити подржани од стране релевантних државних органа и институција. Како је већина (95%) пољопривредног земљишта у приватном власништву, то значи да државни органи морају пронаћи начин да стимулишу пољопривредне произвођаче да инвестицијама у мелиоративне радове унапреде квалитет и плодност земљишта. Познавање карактеристика земљишних профила и агроклиматских карактеристика на подручју општине Ариље, омогућило би систематичнији приступ у планирању пољопривредне производње у односу на могућности производње са аспекта квалитета земљишта, потреба за његовим уређењем и висином инвестиционих улагања. Да би се ово постигло, потребно је развијати пројекат дигитализације земљишно-информативног система.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање конкурентности пољопривреде путем мера уређења земљишта и укрупњавања посела пољопривредних газдинстава, - Повећање обима и смањење трошкова производње, - Стављање у функцију нових пољопривредних површина путем уређења земљишта - Унапређење продуктивности производње провођењем активности у правцу повећања плодности земљишта. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка активностима на уређењу пољопривредног земљишта (одводњавање, наводњавање, калцификација, укључујући и мелиоративно уређење ливада и пашњака), - Подршка развоју дигиталног земљишно-информационог система (ГИС), 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:

Сви регистровани пољопривредни произвођачи.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Власници пољопривредног земљишта, - Министарство пољопривреде, - шумарства и водопривреде, - Јавна водопривредна предузећа, - Буџет општина, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције и - ИПА средства (када постану доступна). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број пољопривредних газдинстава која су добила подршку за уређење пољопривредног земљишта, - Површине на којима су спроведене мере уређења земљишта,
---	--	---	---

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.1	Мера: 1.1.5
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције на пољопривредном газдинству</i>	Унапређење економске вредности шума
Основ за увођење мере:			
<p>Газдовање приватним шумама треба да буде на принципима одрживог управљања путем усклађивања обима сече са природним прирастом шуме и путем планске промене намене земљишта и повећања површина под шумом. За пољопривредно земљиште слабе бонитетне класе и великог нагиба рационално је да се шуми, чиме му се вишеструко увећава економска вредност. Вештачким пошумљавањем се поправља структура шума. Власницима приватних шума се пружа подршка за израду плана пошумљавања, на основу чега им могу бити додељене бесплатне саднице за пошумљавање погодних површина од стране ЈП „Србијашуме“.</p> <p>Допринос повећању прихода руралних домаћинстава, представља коришћење љековитог биља, великог броја јестивих гљива попут: вргања, рунице, смрчка, сунчанице, шумско воће, производа од пчеларства. Значајан потенцијал у повећању искоришћавања шума представљају услуге, које она пружа, попут лова, одмора, рекреације, туризма, образовања, али и научних истраживања. Стога је неопходно:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ да се од стране релевантних институција изврши евидентирање секундарних шумских производа путем географско-информационог система (ГИС), ▪ упознати власнике приватних шума о могућностима и предностима коришћења секундарних шумских производа и услуга приватних шума. 			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Унапређење одрживог газдовања шума у приватном власништву, - Повећање шумовитости и приноса дрвета у приватним шумама, - Подршка одрживом управљању и газдовању шумама у складу с строгим међународним стандардима, и - Повећање прихода руралних домаћинстава (власника приватних шума), коришћењем секундарних шумских производа и услуга шума. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Обезбеђење стручне бесплатне помоћи код израде плана газдовања приватним шумама, - Искоришћавање секундарних шумских производа и услуга шума. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Власници приватних шума.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Власници приватних шума, - Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде РС, - ЈП „Србијашуме“, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација и - ИПА средства (када постану доступна). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број израђених планова код газдовања приватним шумама, - Број организованих семинара/стручних предавања о коришћењу секундарних шумских производа и услуга приватних шума.

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.2	Мера: 1.2.1
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа</i>	Инвестиције у модернизацију постојећих и изградњу нових прерађивачких капацитета
Основ за увођење мере:			
<p>Веза између примарне и секундарне производње и стварање ланца снабдевања, као и јачање агроиндустријског комплекса, представља шансу за унапређење конкурентности пољопривреде Општине Ариље на ширим тржиштима. Многи постојећи прерађивачки капацитети, поред обезбеђења сировинске основе, захтевају значајна улагања у обнову и модернизацију технологије производње и маркетинг.</p> <p>Прерађивачки капацитети у области месне индустрије, млечне индустрије, индустрије прераде воћа представљају значајан потенцијал за запошљавање радне снаге у руралном подручју Општине Ариље. Истовремено, то је потенцијал за развој малог и средњег предузетништва у руралном подручју, а њиховим увезивањем са примарном производњом настао би потенцијал за свеукупни развој производње хране што је од великог значаја за економију Општине Ариље.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање ефикасности, конкурентности и одрживости прерађивачког сектора, - Повећање количине откупљених домаћих сировина пољопривредних производа, - Развој нових прехранбених производа конкурентних на ЕУ тржишту, - Подршка прерађивачкој индустрији у испуњавању ЕУ стандарда квалитета и сигурности хране. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			

<ul style="list-style-type: none"> - Подршка изградњи нових прерађивачких капацитета у области млекарске индустрије, - Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области месне индустрије, - Подршка изградњи мини прерађивачких капацитета у области прераде воћа и поврћа, - Подршка обнови и реконструкцији постојећих и изградњи нових прерађивачких капацитета у области прераде лековитог, ароматичног, медоносног и шумског биља. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Прерађивачи пољопривредних производа.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Предузећа која се баве прерадом сировина пољопривредног порекла, - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Финансијске институције. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број подржаних пројеката у области млекарства, - Број подржаних пројеката у области прераде меса, - Број подржаних пројеката у области прераде воћа и поврћа, - Број подржаних пројеката у области прераде лековитог и ароматичног биља.

Стратешки циљ:	Специфични циљ: 1.2	Мера: 1.2.2
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА	<i>Инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа</i>	Подршка за улазак у системе контроле и потврде квалитета и безбедности прехранбених производа.

Основ за увођење мере:

Увођење међународних стандарда и система квалитета (ИСО, ХАЦЦП и др.) обавеза је свих прерађивача који желе пласирати своје производе како на домаћем тако и на иностраном тржишту. Увођење стандарда квалитета у прерађивачке објекте подразумева додатне инвестиције за власнике прерађивачких капацитета: ангажовање консултантске куће за увођење система контроле (обуку запослених, препоруке за адаптацију објекта и опреме, организацију радних процеса, организацију документације и др.), а и сам процес сертификације подразумева додатне инвестиције.

Поред тога, интерес потрошача у развијеним земљама при куповини хране све више иде у правцу давања предности квалитету производа без обзира на цену. Овакав став прихваћен је од стране власника великих супермаркета који су због заштите интереса купаца поставили стандарде квалитета пољопривредних производа којих се морају придржавати сви произвођачи који желе пласирати своје производе кроз овакве ланце. Постоји неколико овако успостављених стандарда, а у ЕУ је најзаступљенији ЕУРЕП ГАП стандард у пољопривредној производњи.

Увођењем добрих произвођачких пракси на породичним газдинствима повећава се квалитет пољопривредних производа што олакшава могућност пласмана и маркетинга свежих пољопривредних производа. Како је присутност домаћих производа на европском тржишту немогућа без увођења међународно признатих стандарда, а како већина тих производа (на првом месту малина и друго воће) настаје у руралном простору општине Ариље, тиме је и неопходно увођење овакве мере у политику руралног развоја.

Циљеви који се остварују увођењем мере:

- Унапређење квалитета и сигурности прехранбених и пољопривредних производа у Општини Ариље,
- Повећање ефикасности, конкурентности и одрживости пољопривредног и прерађивачког сектора,
- Подршка прерађивачкој индустрији у испуњавању ЕУ стандарда квалитета и сигурности хране.
- Заштита потрошача.

Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:

- Подршка увођењу система квалитета и безбедности хране у прерађивачким објектима и сертификација производње,
- Подршка у увођењу и сертификацији Добре пољопривредне праксе на пољопривредним имањима

Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви прерађивачи прехранбених производа и сви пољопривредни произвођачи.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Предузећа из сектора прехранбене индустрије, - Пољопривредни произвођачи. - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције и - ИПА средства (када постану доступна) 	<ul style="list-style-type: none"> - Број одржаних обука, курсева, кампања, промоција у правцу подизања квалитета хране на виши ниво, - Број сертификованих произвођача и прерађивача, - Укупан износ подршке усмерен у правцу унапређења квалитета и безбедности прехранбених производа и - Број газдинстава која су прошла обуку,

Стратешки циљ:	Специфични циљ: 1.3	Мера: 1.3.1
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА	<i>Јачање капацитета организација пољопривредних произвођача</i>	Подршка организацијама пољопривредних произвођача.

Основ за увођење мере:

Једна од главних слабости сектора пољопривреде окарактерисана је у неорганизованом тржишту пољопривредних производа, систему откупа, малом обиму производње и незаштићеном положају пољопривредних произвођача пред конкуренцијом.

Са друге стране, секторском анализом потврђено је да преко 70% пољопривредних произвођача није члан ниједне асоцијације произвођача, задруга или других удружења. Шанса за превазилажење ових слабости огледа се у повезивању произвођача у задруге, удружења, кластере и друге видове интересног организовања произвођача.

У том смислу групе пољопривредних произвођача били би подржане у пружању стручних услуга у погледу начина и облика организовања, правне подршке. Учешће на сајмовима и изложбама такође може стимулативно деловати на развој пословних активности организација произвођача, те је из тог разлога потребно континуирано спроводити мере подршке у учешћу организација произвођача на оваквим догађајима.

Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Снижавање трошкова производње преко заједничке набавке репроматеријала, - Организовање откупа и заједничког пласмана производа на тржиште, као и могућности бољег увезивања примарне и секундарне производње пољопривредних производа и - Спровођење едукације чланова организација произвођача у правцу увођења нових технологија, стандардизације производа, увођења добрих произвођачких пракси и система контроле квалитета. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Обезбеђење бесплатних саветодавних услуга и правне помоћи код организовања пољопривредних произвођача у задруге или удружења; - Подршка учешћу група пољопривредних произвођача на локалним и међународним сајмовима. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Пољопривредне организације (задруге и удружења).	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација и - Удружења пољопривредних произвођача и пољопривредне задруге, - ИПА и други фондови ЕУ (када постану доступни). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број основаних/подржаних организација произвођача, - Број чланова организација произвођача (УП, задруга и др.), - Број сајмова на којима су излагале организације произвођача

Стратешки циљ:	Специфични циљ: 1.4	Мера: 1.4.1	
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА	<i>Унапређење људских ресурса у руралном подручју</i>	Повећање знања и вештина пољопривредних произвођача и власника приватних шума	
Основ за увођење мере:			
<p>Интензивирање пољопривредне производње захтева и подразумева увођење нових технологија, а самим тим и стицање нових знања и вештина од стране пољопривредних произвођача како би били у стању применити нове технологије на својим газдинствима. Те вештине су нарочито битне у области заштите биљака, исхране биљака и животиња, помотехнике у воћарству, обраде земљишта, информатике и др.</p> <p>Исто тако неопходно је да власници шума стекну знања о савременом приступу заштити, одржавању и експлоатацији шума што ће допринети, не само рационалнијем коришћењу шумских ресурса, већ и заштити и очувању животне средине. Да би се овај циљ остварио, потребно је организовати систем између три карике, а то су пољопривредни и шумарски факултети и пољопривредни институти, саветодавна служба и организације пољопривредних произвођача и власника приватних шума.</p> <p>Свака карика у ланцу имала би одговорност идентификовања проблема у области унапређења конкурентности, проналажењу решења и имплементацији решења у пракси. На овај начин средства за истраживања у пољопривреди би била ефикасно искоришћена, а проблеми везани за производњу, прераду и пласман пољопривредних и дрвних производа би на време били идентификовани и покренут процес за њихово решавање.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде и шумарства увођењем нових технологија, - Унапређење квалитета и сигурности пољопривредних производа, - Унапређење квалитета производа шумарства и дрвопрераде и - Размена искустава и информација у области пољопривреде и шумарства. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Организовање и суфинансирање извођења теоретских и практичних обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума, - Организовање и суфинансирање студијских путовања и узајамних посета за пољопривредне произвођаче и власнике приватних шума, - Практична обука пољопривредних произвођача и власника приватних шума из области информатике и коришћења рачунара. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва рурална домаћинства, као и релевантне организације.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација и - Корисници – пољопривредни произвођачи и власници приватних шума. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број организованих курсева, - Број финансираних студијских путовања, - Број практичних обука,

Стратешки циљ: ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		Специфични циљ: 1.4 <i>Унапређење људских ресурса у руралном подручју</i>	Мера: 1.4.2 Унапређење саветодавних услуга у области пољопривреде и руралног развоја
Основ за увођење мере:			
<p>Саветодавна служба представља основну карику која омогућује примену научних истраживања на пољопривредним газдинствима, било да је она организована од стране државе, локалне самоуправе, приватног сектора или сарадњом приватног и државног сектора. Независно од облика организације, саветодавна служба треба да је ослонац пољопривредним произвођачима у превазилажењу проблема у технологији производње, управљању газдинством, планирању инвестиција, увођење иновација у технологији производње и др.</p> <p>Са друге стране, саветодавна служба има велику друштвену улогу у подизању свести становника руралних подручја о битним елементима одрживог развоја руралних подручја, одрживог управљања природним ресурсима, заштити животне средине и другим питањима битним за локалну заједницу. Она треба да подстиче пољопривредне произвођаче да се организују, да уче и да примењују савете.</p> <p>У Републици Србији постоје два облика организације саветодавне службе; државни и приватни. У општини Ариље постоји локална саветодавна служба која је основана у партнерству Општине Ариље и приватних фирми: Иновациони центар за пољопривреду Ариље, док се у оквиру државних саветодавних служби општина Ариље налази у надлежности ПССС Чачак.</p> <p>Како би саветодавна служба могла одговорити потребама модерне пољопривреде и развоја руралних подручја, неопходно је континуирано унапређивати њене капацитете у погледу знања, опреме, технологије и људских ресурса, односно кадрова којима располаже.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Унапређење људских ресурса у виду усавршавања стручних кадрова активних у пољопривредној производњи, - Унапређење примене науке и научних достигнућа на пољопривредним газдинствима у Општини Ариље, - Унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде и шумарства увођењем нових технологија, - Унапређење квалитета и сигурности пољопривредних производа и - Размена искустава и информација. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Организовање и суфинансирање специјалистичких обуке за саветодавце, - Суфинансирање специфичних саветодавних програма за унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде, 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Јавне и приватне саветодавне службе/организације.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација и - Корисници саветодавних услуга – пољопривредни произвођачи и њихове организације и - ИПА и други фондови ЕУ (када постану доступни). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број подржаних обука, студијских путовања и курсева за саветодавце, - Број финансираних саветодавних програма, - Број саветодавних радника,

Стратешки циљ: ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		Специфични циљ: 1.4 <i>Унапређење људских ресурса у руралном подручју</i>	Мера: 1.4.3 Подршка младим пољопривредним произвођачима.
Основ за увођење мере:			
<p>Стимулисањем младих људи да остану на селу или да се као нови становници руралних подручја почну бавити пољопривредном производњом, имало би позитивне ефекте на: отварање нових радних места и запошљавање руралног становништва, побољшање демографске слике руралних подручја, повећање нивоа обраде пољопривредног земљишта, степен примене иновација на пољопривредним газдинствима, ниво инвестиција у пољопривредној производњи, олакшано провођење информација и информатичко описмењавање руралног становништва и др.</p> <p>Управо из ових разлога подршка младим пољопривредницима стална је мера руралне политике Европске уније. У том смислу у оквиру ове мере предвиђена је додатна подршка младим пољопривредницима у њиховим инвестиционим улагањима, као и бесплатна стручна подршка у изради пословних планова.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Унапређење демографске структуре руралних подручја, - Унапређење продуктивности и конкурентности пољопривреде и шумарства увођењем нових технологија. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Давање додатних материјалних подстицаја младим пољопривредним произвођачима за њихова инвестициона улагања, - Пружање бесплатне помоћи младим пољопривредним произвођачима код израде пословног плана за оснивање/развој пољопривредног газдинства. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви пољопривредни произвођачи млађи од 40 година.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Буџет општине, - ИПА и други фондови ЕУ (када постану доступни). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број подржаних пољопривредних произвођача и - Износ средстава усмерених кроз подршку младим произвођачима.

Стратешки циљ:		Специфични циљ: 1.5	Мера: 1.5.1
ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА		<i>Подршка руралном финансирању.</i>	Подршка кредитирању инвестиционих улагања у пољопривреди.
Основ за увођење мере:			
<p>Инвестиције у пољопривредној производњи су неопходне у правцу унапређења конкурентности, а односе се на увођење нових технологија, повећање обима и квалитета производње и предуслов су једне опште модернизације у пољопривреди. Носиоци ових инвестиционих улагања, индивидуални пољопривредни произвођачи најчешће не располажу довољним властитим капиталом, те су присиљени позајмљивати финансијска средства код комерцијалних банака. Такође, ретко су у могућности и поред добро разрађених пословних планова, да испуне критерије комерцијалних банака, нарочито у погледу обезбеђења гаранције кредитних средстава. Спор обрт капитала у појединим гранама пољопривредне производње, као и условљеност утицају временских прилика и климатских промена, додатно повећавају ризик код улагања у пољопривреди, а самим тим и услове за кредитирање оваквих видова улагања. У развијеним земљама за потребе подршке инвестицијама у пољопривредној производњи углавном су развијени посебни фондови који имају улогу обезбеђења гаранција корисницима кредита код комерцијалних банака за цело време отплате кредита или за време док се инвестиција почне отплаћивати. На овај начин гарантни фонд преузима ризик код банака уз претходно спроведену строгу селекцију пословних планова. Општина Ариље је током 2010 године основала Фонд за развој пољопривреде, који може да обавља ове активности.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање обима инвестиција у пољопривредној производњи, - Модернизација пољопривредне производње и увођење нових технологија и - Повећање конкурентности пољопривредних производа. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
- Одобравање кредита преко Фонда за развој пољопривреде општине Ариље.			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи, организације пољопривредних произвођача, предузетници и привредна друштва.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Развојни програми Републике, - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Корисници кредита - ИПА фондови (када постану доступни). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број и вредност одобрених кредита по наменама, - Висина каматних стопа за пољопривреду.

Стратешки циљ: 2		Специфични циљ: 2.1	Мера: 2.1.1
ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.		<i>Одрживо управљање природним ресурсима у пољопривреди</i>	Подршка мерама заштите животне средине
Основ за увођење мере:			
<p>Одрживо управљање природним ресурсима означава такав облик коришћења земљишта, вода, шума, који ће задовољити потребе садашњих генерација и неће угрозити потребе будућих генерација. Поред тога, безбедност односно здравствена исправност хране постепено постаје примарни фактор у одлуци потрошача при куповини прехранбених производа. Потрошаче из градских средина такође све више интересује где и на који начин се храна производи. Како би се такве потребе потрошача задовољиле и изградио имиџ здраве средине, рурално становништво и локални доносиоци одлука морају водити бригу о правилном уклањању отпада, превенцији загађивања речних токова и земљишта, правилној односно ограниченој примени хемијских средстава и другим факторима битним за очување здраве животне средине. У том смислу сет мера из ове области подразумева активности на подизању еколошке свести становништва, едукацији и контроли произвођача у правилној примени пестицида и промоцију интегралне и органске пољопривредне производње.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Одрживо коришћење природних ресурса (земљиште, вода, ваздух, шуме, биљни и животињски свет), - Унапређење квалитета и безбедности хране пореклом из руралног подручја, - Унапређење могућности за развој еко и руралног туризма. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Увођење обуке пољопривредних произвођача за контролисану и правилну употребу заштитних хемијских средстава и природних и вештачких ђубрива, - Суфинансирање процеса преласка на органски и интегрални начин производње укључујући процес сертификације. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи. Задруге и друге асоцијације произвођача.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде и - Буџет општине, - Пољопривредна газдинства и други корисници појединих подмера. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број организованих обука и додељених сертификата, - Број подржаних пројеката збрињавања отпада и

Стратешки циљ: 2 ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.		Специфични циљ: 2.1 <i>Одрживо управљање природним ресурсима у пољопривреди.</i>	Мера: 2.1.2 Превенција и отклањање последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству.
Основ за увођење мере: Пољопривреда и шумарство су привредне гране које су изложене екстремним климатским утицајима током читавог циклуса производње. Са друге стране, узимајући у обзир климатске промене и све чешћу појаву суша, поплава, пожара, напада штеточина и болести ширих размера, држава и појединци, у смислу одговорног понашања према властитим природним ресурсима и осигурања производње, морају предузети активности превентивног деловања у спречавању елементарних непогода. Држава или локална самоуправа би требало да имају и фонд за надокнаду штета индивидуалним и правним лицима узрокованих елементарним непогодама. Како елементарне непогоде у погледу заштите природних ресурса највише захватају рурално подручје, тиме је ова мера важнија за спровођење Стратегије руралног развоја и заштите и очувања животне средине.			
Циљеви који се остварују увођењем мере: - Осигурање пољопривредне производње од последица елементарних непогода, - Заштита и очување природних ресурса и - Заштита и очување животне средине			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке: - Исплата једнократних накнада у случају наступања последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству и - Подршка програмима противградне заштите, као и програмима превенције од елементарних непогода.			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сви регистровани пољопривредни произвођачи.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	- Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде и - Буџет општине,	- Висина средстава искоришћених за потребе превенције елементарних непогода, - Вредност насталих штета и - Вредност исплаћених средстава по основу штета.

Стратешки циљ: 2 ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.		Специфични циљ: 2.2 <i>Одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима</i>	Мера: 2.2.1 Подршка развоју лова
Основ за увођење мере: Активни облици одмора и туризма данас у свету све више добијају на популарности. Лов је једна од делатности, која може да послужи као основа за ове облике активности. Ловом се позитивно утиче и на очување и одржање разноврсне фауне, као и на свест руралног становништва у погледу њиховог значаја за локалне заједнице. Носиоци реализације мере су корисници ловишта, чија улога се огледа у одржавању, заштити и побољшању животних услова за дивљач у ловишту: набавка дивљачи за ловишта и хране за дивљач, чување и заштита дивљачи и ловишта, набавка и обука ловачких паса, учешће у развојним и истраживачким пројектима из области ловства у сарадњи с научноистраживачким институцијама, као и учешће на сајмовима и изложбама у земљи и иностранству, која обезбеђују неопходну комуникацију с тржиштем. Захваљујући разноликом ловном потенцијалу у општини Ариље постоје могућности за развој ловног туризма. Значај развоја ловног туризма је велики, јер се ради о веома профитабилном облику туризма. Ловни туризам подразумева пружање услуга заинтересованим домаћим и иностраним ловцима, с циљем организовања посета ловишту, односно одстрела, посматрања, фотографисања или снимања дивљачи уз плаћање одређене накнаде. Уколико се жели озбиљније бављење овим обликом туризма неопходно је стручно оспособити кадрове за пружање услуга ловног туризма, односно обезбедити средства подршке за организовање лова, како би се посетиоцима из земље и иностранства презентовао ловни потенцијал и услови за лов.			
Циљеви који се остварују увођењем мере: - Унапређење ловишта, као и квалитета рада корисника ловишта, - Развој ловног туризма на подручју општине Ариље.			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке: - Подршка организовању рада корисника ловишта, - Промоција и развој ловног туризма.			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Корисници ловишта у општини Ариље.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	- Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде и - Буџет општине, - Ловачки савез Републике Србије, - Корисници ловишта.	- Број уговора о суфинансирању трошкова рада корисника ловишта, - Број обука за кадрове, који пружају услуге ловног туризма и - Број организованих комерцијалних излазака у лов.

Стратешки циљ: 2		Специфични циљ: 2.2	Мера: 2.2.2
ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.		<i>Одрживо управљање ловним и риболовним ресурсима</i>	Порибљавање риболовних подручја.
Основ за увођење мере:			
Порибљавање је једна од мера, која се спроводи с циљем одрживог управљања риболовним ресурсима. Порибљавање се врши са здравом рибом, рибљом млађи и оплођеном икром, након што се изврши здравствена контрола и утврди квалитет рибе, рибље млађи, икре, као и риболовне воде. Реализација наведене мере је у надлежности корисника рибарског подручја, односно риболовних вода, који на основу средњорочног програма, доноси годишњи програм унапређења рибарства, у којем је јасно дефинисано у које време, с којом количином и врстом рибе се сваке године врши порибљавање.			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
- Обнова рибљег фонда кроз планско уношење риба на основу израђених привредних основа и годишњих планова.			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
- Суфинансирање порибљавања риболовних подручја.			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Удружења спортских риболоваца.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	- Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде - Буџет општине, - Риболовни савез Републике Србије,	- Број склопљених уговора с удружењима спортских риболоваца за (су)финансирање активности порибљавања.

Стратешки циљ: 2		Специфични циљ: 2.3	Мера: 2.3.1
ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.		<i>Одрживо газдовање сеоским животним простором.</i>	Заштита природних извора, водотока и простора
Основ за увођење мере:			
Због стално растуће потрошње питке воде потребно је предузимати неопходне мере да се спречи загађење ограничених количина воде. Поред тога што угрожава опстанак људи, вода је значајан ресурс и за пораст и интензивирање пољопривредне производње, како биљне тако и сточарске. Општина Ариље је богата површинским и подземним водама и тај ресурс треба чувати и рационално користити јер он може постати један од извора богатства у будућности. Превентивно, сеоско становништво треба информисати о начинима на које оно својим поступцима, као што су употреба хемијских средстава и минералних ђубрива и третман природних ђубрива, загађује изворе воде и водотоке. Преко суфинансирања изградње адекватних одлагалишта опасног отпада, уређења извора питке воде, чишћења обала река и других већ поменутих мера утицаће се на отклањање узрока таквог загађења. Сеоска домаћинства свакодневно стварају приближно исте количине чврстог отпада као и градска домаћинства. Организовани одвоз чврстог отпада, поред општинског центра, имају углавном приградска насеља. Преостала сеоска домаћинства често чврсти отпада збрињавају на неадекватан начин његовим бацањем у ненасељене делове, поред путева, у природне увале или у водотоке. Због тога организованим одвозом чврстог отпада на уређене санитарне депоније треба обухватити већи број сеоских домаћинства. Други извор загађења и потенцијални извор заразних болести су сеоска ђубришта која су често неограђена, водопрпусна и у близини стамбених објеката и извора питке воде. Због тога треба вршити њихову санацију и уређење, а на новим фармама још у склопу њиховог пројектовања предвидети изградњу наменских објеката за одлагање чврстих и течних ђубрива која се касније алтернативно могу користити за поправљање хранљивих својстава пољопривредног земљишта или за производњу биоенергента.			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
- Оставаривање прихода од продаје питке воде и - Заштита природе (земљишта и воде), - Спречавање негативног утицаја на здравље људи, биљака и животиња, - Повећање квалитета пољопривредних и прехранбених производа и - Повећање броја туриста у сеоским подручјима.			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
- Финансирање заштите природних извора и водотока од загађења. - Финансирање трошкова уклањања и санације дивљих депонија - Суфинансирање трошкова изградње или адаптације адекватних одлагалишта чврстих и течних природних ђубрива.			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва сеоска домаћинства.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	- Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде - Буџет општине, - Фонд за заштиту животне средине РС, - ИПА средства (када постану доступна). - Пољопривредни произвођачи.	- Број уређених извора питке воде, - Број акција чишћења обала река, - % села обухваћених организованим одвозом чврстог отпада, - Број израђених одлагалишта чврстих или течних ђубрива на газдинствима

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.1	Мера: 3.1.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре.</i>	Побољшање мреже сеоских путева.
Основ за увођење мере:			
<p>Добра саобраћајна повезаност руралних подручја са седиштем општине, суседним општинама и са другим селима је једна од елементарних претпоставки за побољшање услова живота и привређивања на селу. На другој страни, слаба саобраћајна повезаност и лоше стање сеоских путева је разлог за миграцију сеоског становништва, нарочито из рубних, удаљенијих, делова општине.</p> <p>Према подацима ЈП "Дирекција за изградњу Ариље", преко 50% локалних и регионалних путева је без савременог коловоза. Индиректно, боље стање путне инфраструктуре утиче позитивно на локацију неких производних објеката МСП сектора у руралним уместо у градским и приградским зонама.</p> <p>Због тога локлане самоуправа треба да планира изградњу нових сеоских путева којим ће се повезати нека суседна, а сада међусобно удаљена, села, боље одржавање постојећих макадамских и асфалтних путева и асфалтирање преосталих сеоских макадамских путева, нарочито у оним селима чији опстанак је угрожен због интензивног иселавања домицилног становништва.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Боља доступност јавних сервиса сеоском становништву, - Повећање обима откупљених пољопривредних производа у селима, - Могућност свакодневног путовања сеоске радне снаге на рад у граду - Спречавање иселавања становништва (нарочито млађих) са села. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Редовно одржавање постојећих сеоских макадамских и асфалтираних путева, - Асфалтирање сеоских макадамских путева и - Изградња нових сеоских путева. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва сеоска домаћинства и МСП која послују у руралним подручјима.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде - Буџет општине, - ЈП "Путеви Србије", - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Корисници, односно становници руралним подручја и - ИПА средства, компонента инфраструктуре (када постану доступна) 	<ul style="list-style-type: none"> - Број километара изграђених нових сеоских путева, - Број километара асфалтираних сеоских путева, - Број километара одржаваних сеоских путева, - % сеоских путева који се радовно и квалитетно одржавају

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.1	Мера: 3.1.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре.</i>	Побољшање водоснабдевања.
Основ за увођење мере:			
<p>Обезбеђење хигијенски исправне питке воде у сеоским домаћинствима је претпоставка побољшања животних услова и превенција појаве заразних и других болести сеоског становништва, али и проширења пољопривредне производње, нарочито сточарске, побољшања хигијенске исправности и безбедности прехранбених производа и отпочивања разних микробизниса на селу којима је вода један од неопходних предуслова.</p> <p>Да би се обезбедио приступ питкој води целокупном сеоском становништву треба наставити са подршком изградњи нових водовода у руралним подручјима и санацији постојећих. Алтернативни вид побољшања водоснабдевања на селу је појединачно каптирање извора питке воде и њено довођење до појединих домаћинстава која су удаљена од заједничких система водоснабдевања.</p> <p>Иако се у појединим случајевима доведена вода алтернативно користи и за наводњавање, то не треба да буде примарни циљ изградње система за водоснабдевање питком водом на селу, него одвојених инвестиција за снабдевање техничком водом.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Бољи услови живота сеоског становништва, - Повећање обима сточарске производње, - Побољшање здравственог стања сеоског становништва и - Повећање мотивације за останак становништва на селу. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Суфинансирање изградње и санације сеоских водовода 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва сеоска домаћинства.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Корисници – појединци и групе становника руралних подручја и - ИПА средства, компонента инфраструктуре (када постану доступна). 	<ul style="list-style-type: none"> - Број прикључака новоизграђених система водоснабдевања, - Број прикључака санираних система водоснабдевања, - % воде из сеоских водовода која задовољава хигијенско-санитарне норме.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.1	Мера: 3.1.3
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре.</i>	Изградња културно-забавних и спортско-рекреативних садржаја
Основ за увођење мере:			
<p>Постојање наменских објеката типа оmlадинских домова или домова културе у руралним подручјима омогућава задовољавање културних потреба и разноврсније коришћење слободног времена сеоског становништва, нарочито млађих генерација. Вишенаменски сеоски домови омогућавају организовање разних културних манифестација, прослава и састанака, а могу се користити и за увођење програма обуке пољопривредних произвођача и других сеоских предузетника.</p> <p>У склопу истих објеката често се комбинују и други садржаји као што су месне заједнице, поште, сеоске продавнице, амбуланте, откупне станице и сл. Један број ових објеката је девастиран и потребна су додатна улагања да би им се вратила провобитна функција. Расположивост спортских терена и дворана на селу је недовољна. Настава физичког васпитања у сеоским школама је испод новог у односу на школу у општинском центру. Постојање спортских терена омогућава сеоској деци да искажу и потврде своје склоности ка бављењу одређеним спортовима, а осталим (старијим) становницима рекреативно бављење појединим спортовима.</p> <p>Треба водити рачуна и о најмлађим категоријама сеоског становништва – деци предшколског узраста, за које треба опремити просторе за игру са љуљашкама, тобоганима и сличним реквизитима.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Виши квалитет живота сеоског становништва, - Боље коришћење слободног времена сеоског становништва, - Виши квалитет наставе у систему основног образовања сеоске деце, - Боље психо-физичке способности сеоског становништва и - Повећање мотивације за останак становништва на селу. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Изградња и адаптација сеоских домова, - Изградња спортских терена и игралишта на селу и 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва сеоска домаћинства.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство омладине и спорта, - Министарство просвете, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација и - Корисници – групе становника руралних подручја. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број изграђених/обновљених сеоских домова, - Број изграђених сеоских игралишта, - Број изграђених спортских дворана у руралним подручјима и - Број изграђених сеоских забавних паркова.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.1	Мера: 3.1.4
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Изградња и одржавање сеоске инфраструктуре.</i>	Побољшање начина одвођења отпадних вода
Основ за увођење мере:			
<p>Одвођење отпадних вода у руралним подручјима је најслабије решена комунална потреба сеоског становништва. У општини Ариље, испод 20% сеоских домаћинстава данас има приступ канализационој мрежи.</p> <p>Неадекватан третман отпадних вода повећава степен загађења природе, угрожава и онемогућава достизање потребног квалитета и безбедности пољопривредних и прехранбених производа и чини сеоска подручја мање погодним за локацију предузетничких и туристичких објеката.</p> <p>Да би се природни ресурси заштитили од даљег загађења, а сеоски простор учинио атрактивнијим за живот, привређивање и посете туриста, треба повећати улагања у инфраструктуру (цевоводе, колекторе, пречистаче и сл.) за сакупљање отпадних вода.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Виши квалитет живота сеоског становништва, - Већи степен квалитета и безбедности пољопривредних и прехранбених производа, - Повећање броја туриста у руралним подручјима, - Отпочињање микробизниса и лоцирање МСП у руралним подручјима и - Повећање мотивације за останак становништва на селу. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Суфинансирање изградње заједничких система за одвођење отпадних вода. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва сеоска домаћинства.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Буџет општине, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Корисници, односно становници руралних подручја и - ИПА средства, компонента инфраструктуре (када постану доступна). 	<ul style="list-style-type: none"> - % сеоских домаћинстава која имају приступ канализационој мрежи и - % сеоских домаћинстава која имају индивидуалне системе (септичке јаме) за одвођење отпадних вода.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.2	Мера: 3.2.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Побољшање доступности јавних услуга сеоском становништву.</i>	Унапређење квалитета услуга образовања
Основ за увођење мере:			
<p>Миграција сеоског становништва у град или иностранство, повећање броја старачких домаћинстава и смањење стопе наталитета, утичу на смањење броја деце на селу. У руралним подручјима општине Ариље постоје четири матичне основне школе са три издвојене осмогодишње и шест издвојених четворогодишњих школа.</p> <p>Смањени број полазника основног образовања узрокује или затварање сеоских школа или обављање наставе на начин који не обезбеђује задовољавајући квалитет образовања. За останака становника на селу и евентуални повратак из града у село треба уложити додатне напоре да услуге основног образовања у селу буду што приближније услугама у граду.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Спречавање иселјавања становништва (нарочито млађих брачних парова) са села, - Повећање нивоа знања сеоске популације стеченог кроз редовно образовање и 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Финансирање обнове сеоских основних школа, 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Основне школе у руралном подручју.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство просвете, - Буџет општине, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број обновљених сеоских основних школа, - Број сеоских основних школа које раде, - Број полазника сеоских основних школа,

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.2	Мера: 3.2.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Побољшање доступности јавних услуга сеоском становништву.</i>	Унапређење здравствених услуга
Основ за увођење мере:			
<p>Доступност здравствених услуга, нарочито примарне здравствене заштите је од велике важности за сеоско становништво. С обзиром на пораст старије популације на селу, подаци указују на висок приоритет потребе боље доступности здравствених услуга. Добро организована здравствена заштита ствара већи степен сигурности код сеоских, старачких домаћинстава у погледу одржавања њиховог нарушеног здравственог стања, а код њихове деце смањује бригу за здравље родитеља. Код млађих генерација добро организована здравствена заштита побољшава њихове психо-физичке способности, олакшава им налажење запослења и омогућава дужи радни век, а тиме и континуирано остваривање виших прихода за њихова домаћинства.</p> <p>Унапређење нивоа здравствене заштите на селу може се остварити кроз боље одржавање и опремање постојећих сеоских амбуланти и повећање броја теренских посета руралним подручјима од стране мобилних лекарских тимова.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Виши квалитет живота сеоског становништва, - Боље здравствено стање сеоског становништва, - Побољшане могућности запошљавања и дужи радни век. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Одржавање постојећих и сеоских амбуланти и - Организовање повремених долазака лекара различитих специјалности у рурална подручја. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Дом здравља Ариље.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство здравља, - Буџет општине, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број обновљених сеоских амбуланти, - Број активних сеоских амбуланти, - % сеоских домаћинстава која стално или повремено имају приступ здравственим услугама у свом селу

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.3	Мера: 3.3.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Заштита и очување природног и културног наслеђа у руралним подручјима</i>	Истраживање и заштита природног наслеђа.
Основ за увођење мере:			
<p>Подручје Општине Ариље карактерише разноврстан биодиверзитет, са одређеним бројем ретких биљних и животињских врста које нису довољно истражене, а самим тим ни заштићене. Веома мали постотак територије има неки степен заштите (у ЕУ је то 10,3% од укупне територије). Да би се ово стање побољшало и спријечила даља деградација природе, а ретка флора и фауна сачувале за наредне генерације, неопходно је интензивирати истраживања природе, извршити инвентаризацију посебно значајних природних ресурса, а оне од посебне вредности и значаја, ставити под одређени вид заштите.</p> <p>Ова заштићена подручја и ретке врсте могу се успешно валоризовати у туристичке сврхе укључивањем у понуду еко и руралног туризма.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Очување и заштита природе, - Повећање вредности производа на бази специфичног порекла и - Повећање атрактивности сеоских подручја за посете туриста. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Израда и доношење планова заштите природе – појединих локалитета или природних врста и - Проглашење појединих подручја заштићеним природним подручјима. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Становници руралних подручја, али и градско становништво.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство животне средине, - Фонд за заштиту животне средине, - Завод за заштиту природе, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација, - Буџет општин и - ЕУ ИПА и др. фондови. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број спроведених истраживања природе, - Број нових заштићених врста и - Број нових подручја под одређеним степеном заштите.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.3	Мера: 3.3.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Заштита и очување природног и културног наслеђа у руралним подручјима</i>	Истраживање и заштита културно-историјског наслеђа
Основ за увођење мере:			
<p>Динамичне промене које су захватиле и руралне просторе доводе до тога да се не поклања довољно пажње очувању места или објеката на којима су се дешавали одређени историјски догађаји, или они који имају значај за локалну или националну културну баштину. Поједина од тих места до сада нису ни истражена, њихова вредност није документована, а она нису на адекватан начин обележена. Одређени експонати могу бити пренесени на посебна места као што су музеји и сл. институције како би се на одговарајући начин учинили доступним посетиоцима и туристима.</p> <p>Посебан вид културне баштине су типични објекти локалне архитектуре чији одређени број такође требе конзервирати и заштити. Да би се повећао фонд културно-историјског наслеђа, треба интензивирати ову врсту истраживања и конзервације уз комбиновано финансирање тих активности из више извора.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Заштита културног и историјског наслеђа од пропадања и заборавља, - Очување културно-историјских вредности народа и поднебља, - Повећање могућности за развој сеоског и других видова туризма. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Финансирање истраживања културно-историјског наслеђа и - Заштита локалитета који садрже вредно културно-историјско наслеђе. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Становници руралних подручја, али и градско становништво.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство културе, - Завод за заштиту споменика културе, - Министарство економије и регионалног развоја, - Буџет општине и - ЕУ ИПА и др. фондови. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број истражених локација од културног или историјског значаја, - Број обележених локација од културног или историјског значаја и - Број издатих публикација о појединим догађајима културног или историјског значаја.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.4	Мера: 3.4.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Диверсификација непољопривредних и пољопривредних активности на селу.</i>	Подршка развоју микробизниса у руралним подручјима
Основ за увођење мере:			
<p>Микробизнис је, с обзиром на мали обим активности и количине производа који се на тај начин стварају, прикладна форма за бављење одређеном пољопривредном или непољопривредном делатношћу на селу.</p> <p>Развој микробизниса на селу превасходно треба усмеравати према коришћењу сировина које се већ налазе у сеоском простору. Иако је значајан проценат сеоског становништва потврдио да има одређена знања, искуство и вештине за бављење одређеним занимањима, нужна је и додатна обука о томе како започети са неком од делатности као што су: прерада дрвета, прерада пољопривредних производа, шумских плодова, лековитог биља и других сировина на самом сеоском газдинству.</p> <p>Подршка развоју микробизниса на селу не треба да се заврши само на информисању и обуци него и на суфинансирању мањих капиталних улагања у набавку неопходне опреме, као и финансирање разних видова промоција и продаје производа, произведених на овакав начин.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање извора за остваривање прихода сеоских домаћинстава, - Повећање запослености сеоског становништва, - Повећање понуде типичних сеоских производа израђених од природних материјала, - Боља искоришћеност сировина из природе и - Обогаћивање понуде сеоског туризма. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Обука за израду сувенира и других производа кућне радиности од природних материјала, - Стимулисање активности обраде и прераде дрвета у руралним подручјима, - Обука за сакупљање лековитог биља и шумских плодова. - Финансијска подршка за оснивање микро фирми изван сектора пољопривреде и прехрамбене индустрије 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва регистрована пољопривредна газдинства.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Министарство економије и регионалног развоја, - Национална служба за запошљавање, - Буџет општине, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције и - Корисници - носиоци микробизниса. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број регистрованих микробизниса у руралним подручјима, - Број (само) запослених радника који се баве одређеним микробизнисом на селу, - Обим пласираних производа и услуга кроз неки од облика микробизниса на селу и - Обим уложених средстава у покретање бизниса.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.4	Мера: 3.4.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Диверсификација непољопривредних и пољопривредних активности на селу.</i>	Унапређење продаје пољопривредних производа
Основ за увођење мере:			
<p>Један од основних проблема ситних пољопривредних произвођача је продаја њихових производа. Као начини продаје доминирају продаја на имању, накупцима или путем пијаци, што значи да произвођачи углавном сами морају да решавају питање продаје. Највећи број пољопривредних произвођача је као најзначајнију помоћ у будућности идентификовао помоћ око организовања тржишта, односно побољшања услова откупа и начина продаје њихових производа.</p> <p>Продаја пољопривредних производа се, поред постојећих канала, може унапредити промоцијом и повећањем продаје аутохтоних пољопривредних производа на самим сеоским имањима, опремањем посебних просторија у те сврхе, употребом уникатних паковања, дегустацијом производа на имању, па чак у учешћем самих купаца у њиховом припремању или продајом пољопривредних производа путем локалних сајмова.</p> <p>Све ово омогућило би лакшу продају пољопривредних производа по вишим ценама.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Повећање прихода сеоских домаћинстава, - Већи степен запослености сеоског становништва, - Повећање потрошње производа домаћег порекла и - Смањење увоза пољопривредних и прехрамбених производа. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Организовање локалних сајмова и изложби пољопривредних производа и производа кућне радиности. - Финансијска подршка за развој нових брендова и амбалаже на газдинствима. 			

Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Сва регистрована пољопривредна газдинства. Удружења пољопривредних произвођача и замљорадничке задруге,	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација, - Буџет општине, - Удружења пољопривредних произвођача и замљорадничке задруге, - Пољопривредни произвођачи. 	<ul style="list-style-type: none"> - % пољопривредних производа (од укупне производње) који се продаје на самом имању, - Број одржаних локалних сајмова за продају пољопривредних производа, - Број излагача (учесника) на локалним сајмовима пољопривредних производа и - Број пољопривредних газдинстава која су учествовала на одговарајућим међународним сајмовима.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.4	Мера: 3.4.3
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Диверсификација непољопривредних и пољопривредних активности на селу.</i>	Подршка преради производа директно на газдинству
Основ за увођење мере:			
<p>Велики број руралних домаћинстава у Општини Ариље има дугу традицију прераде различитих сточарских и биљних производа директно на пољопривредном газдинству. Производи као што су разне месне прерађевине, сир и кајмак, мед и прерађевине од воћа и поврћа представљају важан део руралне економије и доприносе унапређењу економског положаја породичних газдинстава. Прерадом, пољопривредни производи добијају додатну вредност, а тиме и бољу цену на тржишту. Додатну вредност такође ствара име, квалитет, посебан укус, облик и друге особине, као и посебан вид технологије производње.</p> <p>Прерада или полу прерада пољопривредних производа отвара нови вид продаје пољопривредних производа – тзв. директне продаје на сеоском газдинству. Овај вид производње и продаје пољопривредних производа води и ка стварању нових, по општину препознатљивих брендова, односно марки производа, заштите аутохтоних производа, као и ка изградњи новог имица појединих подручја и регија које би се могао искористити и за потребе развоја туризма.</p> <p>Како би овај процес заживео и био одржив, он се мора подржавати од стране ресорног министарства кроз институционално уређење процеса идентификације и заштите производа са географским пореклом.</p> <p>Упоредо с овим процесом потребно је препознати квалитетне пројекте и пружити подршку како физичким, тако и правним, лицима у реализацији њихових пословних идеја у овом виду активности.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Додавање веће вредности пољопривредним производима, - Увођење нових производа типичних за општину, - Унапређење маркетинга пољопривредних производа и њихове конкурентности на тржишту, - Унапређење туристичке понуде у области агро и сеоског туризма. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка инвестицијама за прераду биљних и сточарских производа директно на имању (укључујући љековито биље, шумске плодове, гљиве и др.), - Подршка пројектима промовисања и заштите географског порекла пољопривредних производа произведених или прерађених на газдинству, 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
регистрована пољопривредна газдинства. Удружења пољопривредника, предузетници и правна лица.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде РС, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Буџет општине, - Корисници са властитим средствима и - ЕУ ИПА и др. фондови. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број подржаних инвестиција у прерађивачке капацитете на газдинству, - Број подржаних промотивних активности, - Број производа који су добили ознаку географског порекла.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.5	Мера: 3.5.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Оснивање и развој микро, малих и средњих предузећа на селу.</i>	Подршка оснивању и раду нових микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима.
Основ за увођење мере:			
<p>У развијеним, европским земљама, мала и средња предузећа представљају темељ развоја привредних активности. У Општини Ариље, развој овог сектора је настао као резултат колапса некадашњих великих привредних система, што је у бити карактеристично за земље, које пролазе транзициони процес.</p> <p>Значај развоја овог сектора у целини је вишеструк и огледа се првенствено у повећању запослености и извозних активности, смањењу платног дефицита, јачању материјалних претпоставки за развој друштвених делатности.</p> <p>Са становништа руралног развоја, развој овог сектора се првенствено манифестује кроз спречавање иселавања становништва и наставка депопулације ионако напуштених подручја. Могућности оснивања микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима се искључиво базира на расположивим природним и хуманим ресурсима, што значи, да поред пољопривреде, као доминантне привредне гране, могућности развоја МСП су и у шумарству, односно дрвопреради, туризму, угоститељству, као и у другим непољопривредним делатностима.</p> <p>С циљем реализације дате мере, потенцијалне осниваче МСП-а је неопходно како институционално, тако и финансијски подржати, а садржај датих врста подршке је представљен у опису подмера.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Привлачење домаћих и страних инвестиција у руралним подручјима, - Повећање запослености у руралним подручјима, - Спречавање иселавања становништва, 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Одржавање информативних семинара о могућностима и условима оснивања МСП-а, - Бесплатна правна помоћ код регистрације нових МСП-а, - Обезбеђење повољних кредита за МСП која послују у руралним подручјима. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Оснивачи малих и средњих предузећа у руралним подручјима.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство економије и регионалног развоја, - Републичка агенција за регионални развој, - Буџет општине, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација, - Финансијске институције, 	- Број новооснованих микро, малих и средњих предузећа у општини Ариље.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.5	Мера: 3.5.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Оснивање и развој микро, малих и средњих предузећа на селу.</i>	Подршка развоју женског предузетништва у руралном подручју
Основ за увођење мере:			
<p>Рурална подручја су још увек у доброј мери оптерећена традиционалном поделом послова на мушке и женске, у којој су женама намењени физички тежи, а мање плаћени послови. Такође, бављење неком пословном делатношћу у погледу власништва над пословним средствима, управљања и руковођења је по дефиницији предодређено мушкарцима.</p> <p>Све је више жена у руралним подручјима које имају образовање (чак и високошколско) и знање да успешно започну и воде одређену пословну активност на самом пољопривредном газдинству или у домену обављања занатске или неке друге предузетничке делатности.</p> <p>У томе им треба пружити одређену подршку у погледу одржавања специфичних обука којима ће се оне упознати са условима и начинима започињања неког властитог бизниса и подстицати на предузимање таквих корака.</p> <p>Поред ове врсте подршке, потребно је осигурати и одређене фондове који ће бити искључиво намењени за суфинансирање дела инвестиционих улагања жена-предузетника у руралним подручјима. Један од видова подршке женском предузетништву у руралним подручјима би, слично као што је предвиђено за младе пољопривредне произвођаче, могло бити и диференцирање (повећање) % са којим се иначе суфинансирају одређена инвестициона улагања у пољопривредним и непољопривредним делатностима за случајеве када су носиоци таквих улагања жене, као и давање додатних погодности код гарантовања за кредите за почетни и др. бизнис чији корисници би биле жене из руралних подручја.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Већа укљученост жена у разне видове предузетништва у руралним подручјима, - Повећање укупних прихода сеоских домаћинстава и диференцирање извора њиховог остваривања, - Већи степен материјалне и друге сигурности жена у руралним подручјима, 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Подршка обуци жена у руралним подручјима за предузетништво, - Подршка развоју пословних активности жена у руралним подручјима. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:

Жене-предузетници из руралних подручја.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Буџет општине, - Министарство економије и регионалног развоја, - Микро, мала и средња предузећа у власништву жена 	<ul style="list-style-type: none"> - Број циљних обука за започињање и вођење бизниса одржаних искључиво за жене, - Број жена које су присуствовале посебним обукама из женског предузетништва, - Број отворених радњи, предузећа чији су оснивачи (власници) жене из руралних подручја, - Број samozапослених жена у руралним подручјима.
---	--	---	--

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.6	Мера: 3.6.1
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Унапређење и развој услуга руралног туризма.</i>	Промоција руралног туризма.
Основ за увођење мере:			
<p>Захваљујући богатом природном наслеђу, незагађеним рекама, разноврсној флори и фауни, али и једнако значајном културно - историјском наслеђу, рурална подручја општине Ариље поседују солидне предуслове за развој руралног туризма.</p> <p>У ширем смислу, рурални туризам подразумева скуп активности и услуга, обезбеђених од стране руралног становништва с циљем привлачења домаћих и иностраних туриста, као и промоције традиције, обичаја, амбијенталних и других вредности у руралним подручјима.</p> <p>Општина Ариље је већ одрадила примарни задатак који се односи на креирање стратешког документа, у коме су јасно дефинисани правци развоја руралног туризма, као и јасно дефинисани туристички производи.</p> <p>Да би се туристички производ промовисао на најбољи начин, неопходно је између осталог и успоставити и јачати сарадњу између главних носиоца ове врсте активности (рурална домаћинства) и других релевантних субјеката (Министарство економије и регионалног развоја, Туристичка организација Србије, Регионална туристичка организација).</p> <p>Улога тих субјеката се огледа и кроз увођење и организовање семинара и других програма едукације за рурална домаћинства, која пружају овакву врсту услуга.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Креирање нових радних места и повећање запослености, а тиме и побољшање животног стандарда руралног становништва, - Заустављање миграционих процеса на релацији село - град и спречавање даљње депопулације руралних подручја, - Очување локалног идентитета, традиције и обичаја, као и амбијенталних и других вредности у сеоским насељима. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Финансирање учешћа на локалним и међународним туристичким сајмовима - Израда промотивног материјала о туристичкој понуди. 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Рурална домаћинства за пружање туристичко - угоститељских услуга, Предузетници, који пружају туристичко - угоститељске услуге. Туристичка удружења.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Буџет општине, - Министарство економије и регионалног развоја, - Средства из појединих пројеката владиних и невладиних организација, - Пружаоци туристичких услуга. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број категорисаних руралних домаћинстава, - Број организованих обука и семинара за рурална домаћинства која се баве или намеравају бавити пружањем туристичких услуга, - Број промотивних скупова на домаћим и иностраним сајмовима и изложбама, - Број израђених промотивних материјала.

Стратешки циљ: 3		Специфични циљ: 3.6	Мера: 3.6.2
ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.		<i>Унапређење и развој услуга руралног туризма.</i>	Унапређење капацитета за пружање туристичких-угоститељских услуга
Основ за увођење мере:			
<p>Како се развој руралног туризма ослања на скуп активности и услуга, обезбеђених од стране руралног становништва, укључујући и услуге смештаја гостију у сеоским домаћинствима, то захтева изградњу или адаптацију стамбених објеката (кућа) у склопу сеоског домаћинства.</p> <p>Поред адаптације смештајних капацитета у сеоским домаћинствима, неопходно је да рурална подручја располажу и са адекватном заједничком туристичком инфраструктуром попут уређених стаза за пешачење, за трчање или вожњу бициклом у природи, клупе, корпе за смеће, изложбене просторе, кампове, бунгалове, ресторане, мотеле, хотеле. Изградња заједничке туристичке инфраструктуре би требала да буде у складу с Програмом развоја туризма општине Ариље.</p> <p>За потребе развоја туристичких активности у руралним подручјима неопходно је и увођење програма едукације, односно обука чланова руралних домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга. Агротуризам, као једна од подкатегија сеоског туризма подразумева непосредан боравак туриста у руралним домаћинствима/газдинствима, што захтева од домаћина да поседују одређена знања и вештине у пружању угоститељских услуга, односно припремању и сервирању хране, уређењу и одржавању соба за спавање и других садржаја.</p> <p>Уколико се услуге пружају страним туристима, пожељно је минимално познавање страних језика. Из тих разлога неопходно је за чланове сеоских домаћинстава, која пружају услуге сеоског туризма организовати обуку за пружање ових услуга и омогућити им посете неким напреднијим регионима у окружењу, где је овај вид туризма заступљен и развијен. У улози организатора и носиоца програма обука би била новооснована удружења пружаоца туристичко- угоститељских услуга заједно с релевантним институцијама у области туризма.</p>			
Циљеви који се остварују увођењем мере:			
<ul style="list-style-type: none"> - Изградња или адаптација постојећих приватних објеката за пружање туристичко - угоститељских услуга у руралним подручјима, - Развој различитих облика туризма у руралним подручјима; агротуризма, ловног, риболовног, културно-историјског и др. - Подизање нивоа знања и вештина чланова руралних домаћинстава кроз организовање програма обука, семинара и стручних предавања, - Успостављање сарадње новоснованих удружења пружалаца туристичко-угоститељских услуга с релевантним институцијама. 			
Подмере: Реализација мере се постиже кроз реализацију следећих видова подршке:			
<ul style="list-style-type: none"> - Суфинансирање адаптације приватних објеката за боравак и смјештај туриста - Финансирање изградње заједничке туристичке инфраструктуре у руралним подручјима. - Обука чланова сеоских домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга - Интересно организовање пружалаца туристичко-угоститељских услуга 			
Корисници:	Подручје примене:	Извори финансирања:	Индикатори за праћење:
Рурална домаћинства за пружање туристичко - угоститељских услуга.	Ова мера се примењује на целом подручју општине Ариље.	<ul style="list-style-type: none"> - Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде, - Буџет општине, - Министарство економије и регионалног развоја, - Средства из пројеката владиних и невладиних организација, - Пружаоци туристичких услуга. 	<ul style="list-style-type: none"> - Број категорисаних руралних домаћинстава, - Број изграђених или адаптираних објеката, - Број постављених клупа, корпи, одморишта ... - Дужина изграђених пешачких/бициклистичких стаза. - Број обука чланова сеоских домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга и број полазника.

Прилог 2: Индикатори за праћење и евалуацију Стратегије руралног развоја општине Ариље

Табела: Индикатори мера

Стратешки циљ - ПОБОЉШАЊЕ КОНКУРЕНТНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И ШУМАРСТВА	
Мера	Индикатори
1.1.1 Инвестиције у пољопривредну механизацију	- Број и врста набављене пољопривредне механизације, - Број и тип набављене опреме за пољопривредну производњу, - Број газдинстава која су купила нову опрему и - Вредност инвестиција по врсти опреме.
1.1.2 Инвестиције у сточарству	- Број и врста набављене стоке, - Број и тип инвестиција у објекте за смјештај стоке, - Број и врста набављене опреме - Број изграђених рибака, - Број газдинстава која су остварила подршку
1.1.3 Инвестиције у биљној производњи	- Број и вредност инвестиција у стакленике и пластенике, - Површине новозасађених воћњака, - Површина воћњака у полузатвореном или затвореном простору - Број пољопривредних газдинстава која су добила подршку,
1.1.4 Уређење пољопривредног земљишта	- Број пољопривредних газдинстава која су добила подршку за уређење пољопривредног земљишта, - Површине на којима су спроведене мере уређења земљишта,
1.1.5 Унапређење економске вредности шума	- Број израђених планова код газдовања приватним шумама, - Број организованих семинара/стручних предавања о коришћењу секундарних шумских производа и услуга приватних шума.
1.2.1 Инвестиције у модернизацију постојећих и изградњу нових прерађивачких капацитета	- Број подржаних пројеката у области млекарства, - Број подржаних пројеката у области прераде меса, - Број подржаних пројеката у области прераде воћа и поврћа, - Број подржаних пројеката у области прераде лековитог и ароматичног биља.
1.2.2 Подрика за улазак у системе контроле и потврде квалитета и безбедности прехрамбених производа.	- Број одржаних обука, курсева, кампања, промоција у правцу подизања квалитета хране на виши ниво, - Број сертификованих произвођача и прерађивача, - Укупан износ подршке усмерен у правцу унапређења квалитета и безбедности прехрамбених производа и - Број газдинстава која су прошла обуку,
1.3.1 Подрика организацијама пољопривредних произвођача	- Број основаних/подржаних организација произвођача, - Број чланова организација произвођача (УП, задруга и др.), - Број сајмова на којима су излагале организације произвођача
1.4.1 Повећање знања и вештина пољопривредних произвођача и власника приватних шума.	- Број организованих курсева, - Број финансираних студијских путовања, - Број практичних обука,
1.4.2 Унапређење саветодавних услуга у области пољопривреде и руралног развоја	- Број подржаних обука, студијских путовања и курсева за саветодавце, - Број финансираних саветодавних програма, - Број саветодавних радника,
1.4.3 Подрика младим пољопривредним произвођачима	- Број подржаних пољопривредних произвођача и - Износ средстава усмерених кроз подршку младим произвођачима.
1.5.1 Подрика кредитирању инвестиционих улагања у пољопривреду	- Број и вредност одобрених кредита по наменама, - Висина каматних стопа за пољопривреду.

Стратешки циљ - ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И РАЦИОНАЛНО ГАЗДОВАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА.	
Мера	Индикатори
2.1.1 Подрика мерама заштите животне средине	- Број организованих обука и додељених сертификата, - Број подржаних пројеката збрињавања отпада и
2.1.2 Превенција и отклањање последица елементарних непогода у пољопривреди и шумарству	- Висина средстава искоришћених за потребе превенције елементарних непогода, - Вредност насталих штета и - Вредност исплаћених средстава по основу штета.
2.2.1 Подрика развоју лова	- Број уговора о суфинансирању трошкова рада корисника ловишта, - Број обука за кадрове, који пружају услуге ловног туризма и - Број организованих комерцијалних излазака у лов.
2.2.2 Порибљавање риболовних подручја	- Број склопљених уговора с удружењима спортских риболоваца за (су)финансирање активности порибљавања.
2.3.1 Заштита природних извора, водотока и простора	- Број уређених извора питке воде, - Број акција чишћења обала река, - % села обухваћених организованим одвозом чврстог отпада, - Број изграђених одлагалишта чврстих или течних ђубрива на газдинствима

Стратешки циљ - ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА И УВОЂЕЊЕ ВЕЋЕ РАЗНОЛИКОСТИ КОД ОСТВАРИВАЊА ПРИХОДА У РУРАЛНОЈ ЕКОНОМИЈИ.	
Мера	Индикатори
3.1.1 Побољшање мреже сеоских путева	- Број километара изграђених нових сеоских путева, - Број километара асфалтираних сеоских путева, - Број километара одржаваних сеоских путева, - % сеоских путева који се радовно и квалитетно одржавају

3.1.2 <i>Побољшање водоснабдевања</i>	- Број прикључака новоизграђених система водоснабдевања, - Број прикључака санираних система водоснабдевања, - % воде из сеоских водовода која задовољава хигијенско-санитарне норме.
3.1.3 <i>Изградња културно-забавних и спортско-рекреативних</i>	- Број изграђених/обновљених сеоских домова, - Број изграђених сеоских игралишта, - Број изграђених спортских дворана у руралним подручјима и - Број изграђених сеоских забавних паркова.
3.1.4 <i>Побољшање начина одвођења отпадних вода</i>	- % сеоских домаћинстава која имају приступ канализационој мрежи и - % сеоских домаћинстава која имају индивидуалне системе (септичке јаме) за одвођење отпадних вода.
3.2.1 <i>Унапређење квалитета услуга образовања</i>	- Број обновљених сеоских основних школа, - Број сеоских основних школа које раде, - Број полазника сеоских основних школа,
3.2.2 <i>Унапређење здравствених услуга</i>	- Број обновљених сеоских амбуланти, - Број активних сеоских амбуланти, - % сеоских домаћинстава која стално или повремено имају приступ здравственим услугама у свом селу
3.3.1 <i>Истраживање и заштита природног наслеђа</i>	- Број спроведених истраживања природе, - Број нових заштићених врста и - Број нових подручја под одређеним степеном заштите.
3.3.2 <i>Истраживање и заштита културно-историјског наслеђа</i>	- Број истражених локација од културног или историјског значаја, - Број обележених локација од културног или историјског значаја и - Број издатих публикација о појединим догађајима културног или историјског значаја.
3.4.1 <i>Поддршка развоју микробизниса у руралним подручјима</i>	- Број регистрованих микробизниса у руралним подручјима, - Број (само) запослених радника који се баве одређеним микробизнисом на селу, - Обим пласираних производа и услуга кроз неки од облика микробизниса на селу и - Обим уложених средстава у покретање бизниса.
3.4.2 <i>Унапређење продаје пољопривредних производа</i>	- % пољопривредних производа (од укупне производње) који се продаје на самом имању, - Број одржаних локалних сајмова за продају пољопривредних производа, - Број излагача (учесника) на локалним сајмовима пољопривредних производа - Број пољопривредних газдинстава која су учествовала на одговарајућим међународним сајмовима.
3.4.3 <i>Поддршка преради производа директно на газдинству</i>	- Број подржаних инвестиција у прерађивачке капацитете на газдинству, - Број подржаних промотивних активности, - Број производа који су добили ознаку географског порекла.
3.5.1 <i>Поддршка оснивању и раду нових микро, малих и средњих предузећа у руралним подручјима</i>	- Број новооснованих микро, малих и средњих предузећа у општини Ариље.
3.5.2 <i>Поддршка развоју женског предузетништва у руралном подручју</i>	- Број циљних обука за започињање и вођење бизниса одржаних искључиво за жене, - Број жена које су присуствовале посебним обукама из женског предузетништва, - Број отворених радњи, предузећа чији су оснивачи (власници) жене из руралних подручја, - Број самозапослених жена у руралним подручјима.
3.6.1 <i>Промоција руралног туризма</i>	- Број категорисаних руралних домаћинстава, - Број организованих обука и семинара за рурална домаћинства која се баве или намеравају бавити пружањем туристичких услуга, - Број промотивних скупова на домаћим и иностраним сајмовима и изложбама, - Број израђених промотивних материјала.
3.6.2 <i>Унапређење капацитета за пружање туристичких- угоститељских услуга</i>	- Број категорисаних руралних домаћинстава, - Број изграђених или адаптираних објеката, - Број постављених клупа, корпи, одморишта ... - Дужина изграђених пешачких/бициклистичких стаза. - Број обука чланова сеоских домаћинстава за пружање туристичко-угоститељских услуга и број полазника.

Табела: Индикатори резултата

ЦИЉЕВИ	ИНДИКАТОРИ
Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства	- Број учесника који су успешно завршили обуку из области пољопривреде и шумарства, - Број додељених сертификата, - Број пољопривредних газдинстава и привредних субјеката који примењују нове технике/технологије, - Број пољопривредних газдинстава која производе за тржиште, - Број пољопривредних газдинстава и привредних субјеката који уводе нове производе, - Вредност пољопривредних и прехрамбених производа пласираних под препознатљивим сертификатом (стандардом) квалитета, - Повећање укупне додане вредности (ГВА) у подржаним пољопривредним домаћинствима и привредним субјектима.
Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима	- Број сертификованих произвођача за употребу пестицида, - Број произвођача у процесу органске сертификације, - Број и површине заштићених подручја или подручја на којима се спроводе мере заштите: биодиверзитета, квалитета воде, изгледа руралног пејзажа, квалитета земљишта, - Број заштићених биљних и животињских врста, - Број санираних депонија.
Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања	- Повећање додате вредности из непољопривредних активности за подржане микро и средње бизниси,

прихода у руралној економији	<ul style="list-style-type: none"> - Укупан број нових радних места, - Додатни број туриста обезбеђен мерама подршке, - Удео руралног становништва које је имало користи од унапређења услуга, - Повећање информатичке писмености у руралном подручју, - Број корисника који су успешно завршили обуку у стицању знања и вештина (предузетништво, локалне акционе групе, рурални туризам и др.).
-------------------------------------	---

Табела: Индикатори утицаја

ЦИЉЕВИ	ИНДИКАТОРИ
Побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства	<ul style="list-style-type: none"> - Приход пољопривредних газдинстава, - Боља искоришћеност фактора производње, - Квалитет производа, - Услови рада на газдинству, - Добробит животиња, - Додата вредност створена улагањем у прераду и маркетинг пољопривредних производа, - Конкурентност прехранбених производа, - Обуке у складу са потребама и мерама, - Стечене вештине допринеле унапређењу ситуације.
Очување природе и рационално газдовање природним ресурсима	<ul style="list-style-type: none"> - Допринос мера у заштити природних ресурса, - Стварање практичних искустава у примени агроеколошких мера на газдинству, - Практични примери агроеколошких мера на административном нивоу.
Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији	<ul style="list-style-type: none"> - Приход руралне популације, - Стопа запослености и квалитет живота руралне популације, - Конкурентност руралних подручја, - Квалитет живота руралне популације.

ОПШТИНА АРИЉЕ
Скупштина општине
01 број 320-5/2012, 9.3.2012 године

Председник Скупштине општине Ариље
Горан Софијанић